

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ЗАХІДНИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
СОЮЗУ ЮРИСТІВ УКРАЇНИ
РАДА МОЛОДИХ УЧЕНИХ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції

***збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 10 травня 2024 року)***

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
ЗАХІДНИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
СОЮЗУ ЮРИСТІВ УКРАЇНИ
РАДА МОЛОДИХ УЧЕНИХ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

***Теоретико-прикладні проблеми
юридичної науки на сучасному етапі
реформування кримінальної юстиції***

***збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 10 травня 2024 року)***

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2024**

Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції:збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 10 травня 2024 року). – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. – 131 с.

У збірнику розміщено тези доповідей, подані на Міжнародну науково-практичну конференцію «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 10 травня 2024 року.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» не завжди поділяє думку учасників конференції.

У збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до видання.

ЗМІСТ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ	7
<i>ВАСЮТА Д.К.</i> СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ, ЩО СПРИЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЮ МАНІПУЛЮВАННЯ НА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ РИНКУ	7
<i>ГАГАЧ В.А.</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВСФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПІДРОБКОЮ ДОКУМЕНТІВ	9
<i>ГОЛУБ А.Є.</i> ДО ПИТАННЯ ВОЄННОЇ НЕОБХІДНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	11
<i>ДУДОРОВ О.О.</i> ПРО РОЛЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В ОХОРОНІ ВОДНИХ РЕСУРСІВ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)	13
<i>ЗАХАРЧУК В.М.</i> СУДОВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ	18
<i>КОЛІСНИК С.В.</i> ПОШИРЕННІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА КРИМІНАЛІЗАЦІЇ БЕЗГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ	20
<i>НАЛУЦИШИН В.В., НАЛУЦИШИН В.В.</i> ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ	22
<i>НІКІФОРОВА Т.І.</i> ВРАХУВАННЯ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ ДОБРОВІЛЬНОГО ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНОГО ЗБИТКУ АБО УСУНЕННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ШКОДИ	26
<i>ОЛЕЩУК Л.О.</i> ОЗНАКИ, ЯКІ КВАЛІФІКУЮТЬ ВІЙСЬКОВІ СЛУЖБОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ	28
<i>ОХМАН О.В., ЛЕБІДЬ Х.І.</i> ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: НОВІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ	32
<i>ПЛИСЮК Н.М.</i> ДО ПИТАННЯ ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ УМИСНОГО ВБИВСТВА ТА ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ МАТЕР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ	34
<i>ПОЛІЩУК С.Г.</i> ЩОДО НОРМАТИВНОЇ СУТНОСТІ ЗЛОЧИННОЇ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	37
<i>СЕМЕНЮК-ПРИБАТЕНЬ А.В.</i> КОМПЕНСАЦІЯ ЗА ЗНИЩЕНІ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ ОБ'ЄКТИ НЕРУХОМОГО МАЙНА: ПОРЯДОК ТА ПРОЦЕДУРА	39
<i>ТЕРНАВСЬКА А.А.</i> ЩОДО НАСЛІДКІВ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ РАДІОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	41
<i>ЦИРУЛИК С.С.</i> ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ (1850-1910 РОКИ)	43
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ	46
<i>БОНДАРЕНКО О.С.</i> ОГЛЯД ОКРЕМИХ КЛЮЧОВИХ ПРИЧИН КОРУПЦІЇ У ПРАВООХОРОНИХ ОРГАНАХ	46
<i>ВИГОВСЬКИЙ Д.Л.</i> ФРЕНОЛОГІЯ, ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ВИЗНАЧЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ОСОБИ ДО ДЕЛІНКВЕТНОЇ ПОВЕДІНКИ: КРИТИЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ	48
<i>КОСТЮЧЕНКО А.В.</i> ЗАХОДИ СПЕЦІАЛЬНОГО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЯКА ВЧИНЯЄТЬСЯ ПІД ВПЛИВОМ ЕЛЕКТРОННИХ ІГОР	49
<i>РАВЛЮК А.В.</i> ЩОДО СТАНУ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВЧИНЕНИХ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА	53
<i>СВЕТЛІЧНИЙ І.В., БУРЧАК Л.І.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ, РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЗДАТНОСТІ ПРОТИДІЇ ВОРОЖИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМИ ОПЕРАЦІЯМ	55

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	59
<i>БАСИСТА І.В., ГЛИНСЬКА Н.В., ДРОЗДОВ О.М.</i> ЩОДО КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	59
<i>БЕРЕЖНИЙ С.Д.</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ДОПУСТИМИМИ У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ	65
<i>БРОНОВИЦЬКА О.В.</i> КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	66
<i>ВИСОЦЬКА А.Ю.</i> ТРАКТУВАННЯ ПІДСТАВ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ	69
<i>ВИТУШИНСЬКА О.О.</i> ЗАВДАННЯ ПРАВОВІДНОСИН СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАКОННОСТІ ПРИЙНЯТИХ РІШЕНЬ СЛІДЧИМИ СУДДЯМИ, ЯКІ НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ОСКАРЖЕННЮ	72
<i>ГАРКУША А.М.</i> ДОПУСТИМІСТЬ І ДОСТОВІРНІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	73
<i>ГОРОДЕЦЬКА М.С.</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ	77
<i>ДЗЮБАК О.В.</i> ПРИПИНЕННЯ ДІЇ ЗАХОДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ВИГЛЯДІ АРЕШТУ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ЗАКРИТОМУ ЗА РЕЗУЛЬТАТОМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	79
<i>ДУФЕНЮК О.М.</i> ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ЕФЕКТИВНОЇ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	81
<i>KYRYLENKO V.V., DROBCHAKA.L.</i> THE PROBLEM OF APPLICATION OF THE COURT'S DISCRETIONARY AUTHORITY DURING THE CONSIDERATION OF CRIMINAL OFFENSES UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL	84
<i>КОГУТ І.А.</i> НЕЕФЕКТИВНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ЯК ПІДСТАВА ПРИТЯГНЕННЯ ПРОКУРОРА ДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	87
<i>КРУШИНСЬКИЙ С.А.</i> ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ЩОДО КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ОСОБИ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ	89
<i>КУЛІСЬЯКІН В.О.</i> СПРАВЕДЛИВИЙ БАЛАНС ЛЕГІТИМНОГО ВТРУЧАННЯ У ПРАВО ВЛАСНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ГАРАНТІЇ ЙОГО НЕДОТОРКАНОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ	92
<i>ЛИСЮК С.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ОЧЕВИДНО НЕДОПУСТИМИМИ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ	95
<i>МАРИНИЧ О.Ю.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ НА ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	97
<i>ТУРОВЕЦЬ Ю.М.</i> ПРОВОКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАКТИКИ ПРОТИДІЇ ДАНОМУ ЯВИЩУ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	99
<i>ХМЕЛЕВСЬКА Н.В.</i> ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ У ЮВЕНАЛЬНІЙ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ	101
<i>ЦИГАНЮК Ю.В.</i> ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КОМПЕНСАЦІЮ ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ПОТЕРПІЛОМУ ВНАСЛІДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	104
<i>ЯКИМЕЦЬ М.О.</i> ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ДОКТРИНИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	107
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	110
<i>АБАКУМОВ О.Ю.</i> ТАКТИЧНА ОПЕРАЦІЯ «ДОКУМЕНТ» ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ	110

<i>КРАВЧУК О.В., КОПАНЧУК В.О., ОСТАПЧУК М.О.</i> КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)	112
<i>НАГОРНЯК Ю.В.</i> ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ	114
<i>ПАВЛОВА Н.В., СЕЙТУМЕРОВ Е.Б.</i> РОЛЬ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ	116
<i>ЧОРНОУС К.Г.</i> КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ НА ОБ'ЄКТАХ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ЧИ В ЗАЛІЗНИЧНОМУ РУХОМОМУ СКЛАДІ	118
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	122
<i>КІРИК А.Ю.</i> СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПРАВООХОРОННІЙ СФЕРІ	122
<i>ПРИСЯЖНА А.В.</i> ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ	124
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУДОУСТРОЮ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	128
<i>НАЛУЦИШИН Р.В.</i> ПРИНЦИПИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В ІСЛАМІ	128
<i>ШАБАТУРА М.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄДНАННЯ І ВИДІЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У РАЗІ УКЛАДЕННЯ УГОД	129

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Васюта Дмитро Костянтинівч,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ, ЩО СПРИЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЮ МАНІПУЛЮВАННЯ НА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ РИНКУ

Кримінальне законодавство України неперервно зазнає змін та адаптації, що є наслідком як внутрішніх трансформацій, так і впливу глобальних чинників на регіональному або світовому рівні. Розвиток норм кримінального права в основному пов'язаний з пошуком найбільш ефективних методів боротьби з суспільно небезпечними проявами, з урахуванням принципу *ultimaratio*, який науковці розглядають як мета принцип законодавчої етики [1, с. 16]. Принцип *ultimaratio* (пропорційності) підкреслює, що кримінальна відповідальність має бути у відповідності зі ступенем серйозності вчиненого кримінального правопорушення. Більш суворі кримінальні заходи встановлюються та застосовуються лише у тих випадках, коли менш суворого заходу недостатньо для досягнення мети, передбаченої кримінальним кодексом [2]. Отже, згідно з цим принципом, держава має визнавати кримінальними правопорушеннями лише ті протиправні дії, які за своєю тяжкістю, шкідливістю та серйозністю вимагають втручання держави для захисту за допомогою кримінального права. Таке втручання має бути останнім засобом регулювання суспільних відносин, адже застосування кримінально-правових заходів є екстремальними засобами впливу. Усі інші протиправні дії повинні розглядатися з використанням менш суворих засобів реагування та форм юридичної відповідальності [1, с. 17].

Соціальна обумовленість криміналізації традиційно тлумачиться як реакція держави на загальну потребу у впровадженні нового рівня та вдосконалення якості гарантій законності, яка повинна відповідати характеру кримінального правопорушення [3, с. 320].

Маніпулювання на енергетичних ринках є складною проблемою, яка має далекосяжні наслідки як для споживачів, так і для учасників галузі. Розуміння впливу маніпулювання на енергетичному ринку має вирішальне значення для пом'якшення його наслідків і забезпечення чесних і прозорих енергетичних ринків у всьому світі [4].

Соціальна обумовленість криміналізації маніпулювання на енергетичному ринку відображається у багатьох аспектах суспільного життя. Так маніпулювання на енергетичному ринку може призвести до зростання цін на електроенергію та інші енергетичні ресурси, що негативно впливає на економічну ситуацію населення та підприємств. Високі ціни на енергетичні ресурси можуть призвести до збільшення витрат на виробництво товарів і послуг, а отже, до зростання вартості життя для громадян.

Наприклад, у 2017 році Австралійська комісія з питань конкуренції та споживачів почала розслідування звинувачень у маніпулюванні цінами на ринку електроенергії. Було виявлено, що кілька енергетичних компаній застосовували стратегії торгів, спрямовані на підвищення оптових цін на електроенергію. Ці стратегії включали припинення пропозиції або подання низьких ставок для створення штучного дефіциту та підвищення цін. Розслідування підкреслило необхідність надійних регуляторних механізмів для запобігання таким маніпуляціям і захисту споживачів від сплати завищених цін за основні послуги [4].

У зв'язку з тим, що енергетичні ринки на європейському просторі все більше стають взаємопов'язаними, зловживання ринком в одній державі може мати вплив на ціни на енергетичні продукти в інших країнах. З цією метою Регламент (ЄС) No 1227/2011, приділяючи особливу увагу доброчесності та прозорості оптового енергетичного ринку, підкреслює важливість транскордонного моніторингу та співпраці між регулюючими органами різних країн.

Україна, яка є стороною Енергетичного Співтовариства з 2011 року, згідно з Регламентом, зобов'язана встановити національні вимоги та правила, спрямовані на

забезпечення прозорості та цілісності оптового енергетичного ринку. Однак наразі існує недостатнє законодавче підґрунтя для кримінальної відповідальності в енергетиці, яка могла би бути ефективним інструментом захисту прав та інтересів учасників ринку від протиправних дій, пов'язаних з маніпуляціями. Дотримуючись цього, важливо переглянути ефективність кримінального законодавства у забезпеченні порушених прав та інтересів суб'єктів господарювання та інших учасників енергетичного ринку [5, с. 35].

Маніпуляції на енергетичному ринку можуть створити загрозу для стабільності енергопостачання країни. Збої у постачанні енергії можуть призвести до серйозних перебоїв у роботі промислових підприємств, комунікаційних систем, медичних установ та інших критичних інфраструктурних об'єктів. Загалом країни з багатими енергетичними ресурсами можуть контролювати ці ресурси, щоб отримати економічний і політичний вплив на інші країни в міжнародних справах. Подібним чином країни, що залежать від імпортованих джерел енергії, можуть бути вразливими до маніпуляцій або примусу з боку країн-експортерів енергії. У часи енергетичної небезпеки країни можуть частіше брати участь у конфліктах або політичних потрясіннях, щоб забезпечити доступ до енергетичних ресурсів. Наприклад, російсько-український газовий конфлікт у 2006 році підштовхнув до диверсифікації джерел енергії, що призвело до збільшення інвестицій у відновлювану енергетику, що покращує енергетичну безпеку, знижуючи чутливість енергопостачання до перебоїв. Крім того, збільшення інвестицій в енергетичну інфраструктуру, таку як трубопроводи, нафтопереробні заводи та електростанції, може бути результатом геополітичних конфліктів і конкурентоспроможності ресурсів. Це може підвищити надійність і стійкість енергетичних систем, покращуючи енергетичну безпеку [6].

Отже, соціальні чинники відіграють значну роль у формуванні умов для криміналізації маніпулювання на енергетичному ринку. Більшість злочинних дій у цій сфері здійснюється в контексті соціальних, економічних та політичних умов, таких як низький рівень довіри до енергетичних установ, нечіткість у законодавстві, недостатність контролю з боку правоохоронних органів, а також бажання груп чи осіб досягти своїх інтересів навіть шляхом порушення закону. Тому для запобігання маніпулюванню на енергетичному ринку необхідно приділяти увагу соціальним аспектам і вживати заходів, спрямованих на збільшення прозорості, підвищення довіри громадськості, ефективного контролю з боку відповідних органів та забезпечення кримінально-правової охорони цих відносин.

Список використаних джерел:

1. Одинець І. В. Кримінально-правова протидія маніпулюванню (статті 222-1, 222-2, 369-3 КК України) : дис. ... докт. філос. : 081. Київ : Інститут держави і права імені в. М. Корецького, 2022. 239с.
2. Хавронюк М. Порушення принципу пропорційності у змінах до Кримінального кодексу під час війни. *Центр політико-правових реформ* : вебсайт. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsyupu-proporsijnosti-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 13.03.2024).
3. Комарницька М. О. Соціальна обумовленість криміналізації злочинів пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди та кримінальної відповідальності за їх скоєння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 319–322.
4. PriceManipulationintheEnergyMarkets: A GlobalIssue. *FasterCapital: website*. URL: <https://fastercapital.com/content/Price-Manipulation-in-the-Energy-Markets--A-Global-Issue.html> (dateofappeal: 13.03.2024).
5. Михайлов В. О., Крючкова О. Є. Кримінально-правова відповідальність за маніпулювання на енергетичному ринку. *DICTUM FACTUM*. 2022. № 1. С. 34–39.
6. Khan K., Khurshid A., Cifuentes-Faura J. Energysecurityanalysisin a geopoliticallyvolatileworld: A causalstudy. *ResourcesPolicy*. Elsevier. 2023. Vol. 83. DOI: 10.1016/j.resourpol.2023.103673

Гагач Віталій Анатолійович

кандидат юридичних наук,

докторант Науково-дослідного інституту публічного права

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПІДРОБКОЮ ДОКУМЕНТІВ**

Специфіка кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності полягає в тому, що вони посягають на різні сфери економічних відносин, порушують функціонування окремих галузей господарської діяльності, завдають значних збитків економіці держави. Слід наголосити, що особливістю підроблення документів, як способу вчинення вказаної групи кримінальних правопорушень є їх зв'язок з певними складовими економіки: власністю, виробництвом, використанням трудових ресурсів і розрахунків тощо.

З метою забезпечення ефективної організації розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підробкою документів, зважаючи на складний характер та широку сферу злочинного впливу, важливим є проведення криміналістичної класифікації вказаного виду кримінальних правопорушень.

В криміналістичній науці під криміналістичною класифікацією розуміється їх систематизація за криміналістично значущими підставами, що сприяє формуванню криміналістичних характеристик злочинів і розробленню окремих криміналістичних методик [1, с. 420].

Крім того, як слушно стверджує О. В. Пчеліна, криміналістична класифікація кримінальних правопорушень повинна здійснюватися в нерозривному зв'язку із кримінально-правовою характеристикою відповідного кримінального правопорушення, оскільки вона є основою кваліфікації кримінальних правопорушень. Адже специфіка об'єктів криміналістичної класифікації проявляється в тому, що в об'єкті поділу, насамперед, повинні враховуватися закономірності, важливі в криміналістичному аспекті [2, с. 134]

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності, пов'язаних із підробкою документів відіграє важливу роль під час формування методики розслідування вказаного виду кримінальних правопорушень, та є важливим інструментом для здійснення аналізу, розслідування та запобігання такої злочинності, сприяючи підвищенню ефективності заходів боротьби з кримінальними правопорушеннями в сфері господарської діяльності.

Щодо підстав здійснення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, то О. Мусієнко у цьому аспекті визначає найбільш значущі ознаки кримінального правопорушення, зокрема такі як: спосіб вчинення, обстановка, а також місце й час, який минув із моменту вчинення кримінального правопорушення, включаючи сферу злочинної поведінки, типологічні та інші особливості злочинця, його кримінальний досвід, типологічні характеристики потерпілих та інше [3, с. 110–111].

Слід погодитися з таким підходом, з урахуванням того аспекту, що наведені вище класифікаційні підстави можуть уточнюватися й доповнюватися залежно від тієї групи кримінальних правопорушень, які є об'єктом криміналістичного аналізу з метою систематизації.

В науковій літературі вченими галузей кримінального права, кримінології та криміналістики робились спроби класифікації кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності, при цьому з позиції кримінально-правових наук за основу було взято ознаки та види об'єкта, натомість криміналістична класифікація більш пристосована до практичних реалій, та більш детально розкриває механізм вчинення кримінального правопорушення.

Як зазначає І.В. Пашинська, специфіка кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності полягає в тому, що вони не лише скоюються у зв'язку чи в процесі функціонування економічних відносин, а й завдають економіці збитку, який може

виражатися або у прямому зменшенні наявного фонду матеріальних цінностей державного, колективного, приватного власника, або в порушенні функціонування окремих господарських галузей чи господарських процесів, або в ускладненні реалізації соціально-економічних програм тощо [4, с. 77].

Таким чином, кримінальні правопорушення в сфері господарської діяльності в їх загальному розумінні слід віднести до великої класифікаційної групи кримінальних правопорушень в економічній сфері, яка в свою чергу поділяється на менші групи кримінальних правопорушень економічної спрямованості.

Одна з перших у світі класифікацій кримінальних правопорушень у сфері економіки була запропонована Інститутом ООН Азії і Далекого Сходу з попередження злочинності і поводження з правопорушниками, яка передбачала наступні види правопорушень: монопольні злочини; шахрайство (підкуп, зловживання довірою, обман покупців); цифрові махінації; фіктивні організації; фальсифікації бухгалтерських документів; порушення ергономічних вимог і стандартів; навмисна неточність в описі товарів; нечесна конкуренція; фінансові порушення і ухилення від сплати податків; митні порушення; валютні махінації; біржові та банківські порушення; порушення, що завдають шкоду навколишньому середовищу; «відмивання» злочинно отриманих грошей і власності [5, с. 125–126].

Окремі науковці за кримінально-правовими ознаками до числа кримінальних правопорушень економічної спрямованості відносять діяння, відповідальність за які передбачена різними статтями КК України, які містяться в розділах проти власності та у сферах господарської і службової діяльності [6, с. 176].

Для прикладу, Я.С. Палешко, О.М. Кубецька та Т.М. Остапенко враховуючи загальні положення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, судової практики, виділяють такі групи, що належать до пріоритетних напрямів економіки: фінансово-економічна діяльність; відносини власності; господарська діяльність; службова діяльність корумпованих посадових осіб державних органів [7, с. 74-75].

Аналіз матеріалів слідчо-судової практики дозволяє виокремити кримінальні правопорушення в сфері господарської діяльності, за якими найчастіше правоохоронними органами виявляються факти використання фальсифікації документів, пов'язані зі вчиненням і приховуванням кримінальних правопорушень, передбачених ст. 205-1 «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб - підприємців», ст. 212 «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», ст. 218-1 «Доведення банку до неплатоспроможності», ст. 220-1 «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності», ст. 220-2. «Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи», ст. 223-1 «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів» [8].

При цьому, зазначене коло кримінальних правопорушень не є вичерпне, оскільки підробка документів може здійснюватися на будь якому етапі підготовки, вчинення чи приховування кримінальних правопорушень в розглядуваній сфері.

Серед критеріїв, за якими можна класифікувати кримінальні правопорушення, вчинені способом підробки документів слід виокремити: залежно від типу документа, який є предметом виготовлення або модифікації (документи фінансової, бухгалтерської звітності, ревізійні документи, документи що стосуються діяльності суб'єкта господарювання, податкові документи, банківські та інші документи); в залежності від змісту підробленого документа, який впливає на відносини в сфері господарської діяльності (бюджетні, бухгалтерські, фінансові, податкові, митні тощо); в залежності від суб'єкта на якого спрямовані злочинні дії пов'язані із підробкою документів (суб'єкти господарської діяльності, суб'єкти, які здійснюють митний контроль, суб'єкти, які здійснюють моніторинг руху коштів, суб'єкти бухгалтерського контролю тощо).

Отже, провівши аналіз наукових поглядів щодо криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності в тому числі пов'язаних зі

підробкою документів слід констатувати, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення поняття та кола кримінальних правопорушень у сфері в означеній сфері. Важливим при цьому є накопичення масиву практичних знань, та емпіричних джерел, що в сукупності складають емпіричну базу для застосування наукових знань, а також в результаті наукових досліджень одержують наукове обґрунтування і включаються до наукових знань. [9, с. 478].

Таким чином, криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень вказаного виду слід вважати динамічною та гнучкою, оскільки вона адаптується під зміна законодавства, появу нових способів вчинення кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності, пов'язаних із підробкою документів. Отже при її формуванні враховувати спосіб вчинення такого кримінального правопорушення, зокрема спосіб підробки документа та вид документа, що є предметом підробки.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : підруч. / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель [та ін.]: за ред. В.Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. К. : Ін Юре, 2016. 640 с.
2. Пчеліна О. В. Криміналістична класифікація злочинів. Право і суспільство. 2014. № 6-1. С. 304-309.
3. Мусієнко О. Криміналістична класифікація злочинів, які вчиняються за допомогою обману, як елемент окремої криміналістичної методики. Visegrad Journal on Human Rights. 2016. 5/2. С. 109–114.
4. Пашинська І.В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності. Дис...докт..юр..наук. Харків. 2023. С. 296.
5. Антипов В.І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю: (теоретико-методологічні узагальнення). Вінниця: ДП ДКФ, 2006. 1039 с.
6. Пчолкін В.Д., Піддубний В.В. Щодо криміналістичної класифікації економічних злочинів. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження професора М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 175–177.
7. Пешко Я.С., Кубецька О.М., Остапенко Т.М. Поняття та класифікація злочинів, пов'язаних з економічною сферою. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 31 (70) № 5, 2020. С. 70-75.
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
9. Черноус Ю.М., Лісіцький А.В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. Електронний юридичний журнал. 2023. №1. С. 477-480. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>.

Голуб Анна Євгенівна,

аспірантка кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ВОЄННОЇ НЕОБХІДНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Конвенція про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту (далі - Конвенція 1954 року) [1] стала здобутком міжнародної спільноти, що увібрала у себе всі позитивні надбання Пакту Реріха, звичаїв сухопутної війни та інших. Звичайно ж, вона стала наслідком низки кровопролитних війн першої половини 20-го століття, актів

правозастосування, реалізації міжнародної судової практики на цьому підґрунті, та створення міжнародних організацій.

Особливістю Конвенції 1954 року стало введення положення про вводить поняття «воєнної необхідності», яка є каменем спотикання багатьох судових процесів та є критичним для обґрунтування законності чи незаконності переміщення, пошкодження чи знищення культурних цінностей. В принципі, в міжнародному гуманітарному праві немає більш контроверсійного принципу ніж принцип воєнної необхідності, на що вказує багато дослідників, в тому числі Майкл Н. Смітт в есе «Military Necessity and Humanity in International Humanitarian Law: Preserving the Delicate Balance» («Воєнна необхідність та гуманність в міжнародному гуманітарному праві: дотримуючись делікатного балансу» - перекл. власний) [2, с. 794]. Варто вказати, що цьому принципу передувала німецька доктрина «Kriegsraison geht vor Kriegsmanier», тобто дослівно воєнна необхідність виправдовує будь-які засоби і методи її ведення. Ця доктрина була сформована в німецьких правових текстах ще до 20 століття, а потім трансформувалась в так звані принципи «Kriegsraison» професора Карла Людера (Carl Lueder). Ця теорія визначалась тим, що воєнна необхідність, тобто використання повної сили проти супротивника можлива у двох випадках - у ситуації крайньої необхідності (зادля отримання воєнної переваги) та у ситуації «відплати» (тобто не можна вимагати від другої сторони конфлікту безумовної гуманності та виконання усіх принципів права, якщо перша сторона постійно ці права та принципи порушує). Цікаво, що ця доктрина вилілась в Німецький воєнний звіт законів 1902 року, де було чітко вказано, що у війні повинен бути знищений не тільки противник, але всі його інтелектуальні та матеріальні ресурси [3, с. 13]. Цитуючи ґрунтовного дослідника цього принципу Ф.-В. Коліча «у контексті Першої світової війни стверджується, що депортацією цивільних осіб як робітників, вбивством заручників, бомбардуванням незахищених міст і знищенням художніх галерей, історичних пам'яток, а також навчальних будівель німецькі війська порушили закони війни і використовували доктрину Kriegsraison як спробу виправдати свої дії» [3, с. 14]. Це для нас є цікавим прикладом, оскільки незважаючи на дію зараз іншого принципу співвідношення цілей та засобів ведення бойових дій, все ж деякі елементи Kriegsraison на сьогоднішній час зберігаються - і не тільки йдеться про українсько-російську війну, але й про інші міжнародні конфлікти, до прикладу палестинський. Тобто фактично діє інше правове положення щодо доцільності та виправдання тих чи інших воєнних заходів, проте порушення його стається більш як часто, що ми на власні очі можемо бачити в тому числі говорячи про такі міста як Маріуполь, Авдіївка, Буча, активне знищення культурних пам'яток, житлових будівель та інфраструктури Києва, Одеси, Харкова, тощо, геноцид людей у Бучі, Ірпені, в Херсонській області, Маріуполі, тощо. Навіть відступаючи, ворог намагається знищити всі залишки культури, знешкодити якнайбільше мирних осіб, то чи не є це прямим доказом того, що РФ керується не нормами міжнародного права, а скоріше нещадною Німецькою доктриною, сформованою ще до 20 століття і давно визнаною неприпустимою?

Що ж до альтернативного принципу, який був імплементований всезагально вже після Першої світової війни, то йдеться про «Принцип воєнної необхідності», що вперше був викладений в Кодексі Лібера 1863 року (за ім'ям Франсіса Лібера, політолога, що сформував цей акт як перший акт визначення чітких кордонів та засобів ведення війни у США) [2, с. 801], який потім став основою для Гаазької конвенції та інших міжнародних актів. Досі визначення, надане в Кодексі Лібера є чи не єдиним визначенням воєнної необхідності, так ст. 14 Кодексу Лібера спочатку визначається військова необхідність як «[...] необхідність тих заходів, які є необхідними для забезпечення завершення війни та які є законними відповідно до сучасного права та звичаїв війни». Як і фон Клаузевіца, Кодекс Лібера спрямований на «забезпечення кінця війни» і таким чином підкреслює важливість досягнення цілей конфлікту. Тим не менш, ст. 14 Кодекс Лібера обмежує шляхи досягнення цієї мети подвійним чином. По-перше, вжиті заходи мають бути «незамінними» для досягнення мети. Отже, не всі заходи можуть застосовуватися відповідно до Кодексу Лібера. Лише той неминучий варіант, який потенційно може призвести до «кінця війни». По-друге,

усі акти збройного конфлікту повинні відповідати «сучасному праву та звичаям війни»[3, с. 21]. Таким чином згідно ст. 14 Кодексу Лібера всі методи і засоби ведення війни підпорядковувалися обмеженням існуючих законів війни». Тобто законність та ціль (завершення війни) є ключовими у визначенні воєнної необхідності.

Доктрина військової необхідності має безумовно охоплювати режим «поваги до культурних цінностей», визначений в Конвенції. Має бути якийсь розумний зв'язок між знищенням музею Марії Приймаченко та воєнними цілями, але ж наразі ми його не бачимо. Повинне бути якесь свідоме і розумне пояснення цілей бомбардування Драмтеатра в Маріуполі, де ховались мирні жителі, Київського музею Ханенків, чи руйнування Херсонського краєзнавчого музею, чи грабунок з музеїв, присвоєння картин, палаців, та їх варварської реставрації. Ми не бачимо іншого пояснення крім того, що фактично в голові військового командування та пересічних солдат армії ворога присутні лише помисли, що відображають скоріше доктрину *Kriegsraison*, а то і взагалі цінності варварської доби. Насправді, цінність культури відображається в цих матеріальних та нематеріальних об'єктах, саме вони передають та зберігають у собі дух та цінності народів та націй, а тому їх цілеспрямоване зниження свідчить лише про потребу у викоріненні народу та його історії як такої. Крізь призму відношення до, в тому числі, культурних цінностей, можна зрозуміти цілі противника, які у цьому разі є, на наше переконання, лише у загарбанні та знищенні.

Таким чином, питання воєнної необхідності може бути одним із низки доказів проти іншої воюючої сторони щодо майбутніх (на нашу надію) судових процесів в зв'язку з воєнними злочинами, що сталися на території України, жертвами яких стали як мирні жителі, так і пам'ятки культури та цінності, що не можуть бути відтворені.

Список використаних джерел:

1. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention. The Hague, 14 May 1954. UNESCO. 25 p. URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf;
2. Michael N. Schmitt *Military Necessity and Humanity in International Humanitarian Law: Preserving the Delicate Balance* // VIRGINIA JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW. 2010. Vol. 50:4. P. 794-839. URL: <https://www.onlinelibrary.ihl.org/wp-content/uploads/2021/07/Military-Necessity-Humanity-Balance.pdf>;
3. Kolitsch Finn-Valentin *Resurrection of Kriegsraison? The Military Necessity Principle and the Essence of International Humanitarian Law* // Master Thesis. Lund University. 2022 p. 76 p. URL: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=9093346&fileId=9093347>

Дудоров Олександр Олексійович,
*професор кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор*

ПРО РОЛЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В ОХОРОНІ ВОДНИХ РЕСУРСІВ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)¹

В Україні, яка належить до однієї з найменш водозабезпечених країн Європи, спостерігається незадовільний стан водних ресурсів – за всієї значущості води для життєдіяльності людини, суспільства і довкілля (вода – основа земного життя). У преамбулі Водного кодексу України зазначається, що всі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням Українського народу, однією з природних основ його економічного

---

¹Тези підготовлені в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

розвитку і соціального добробуту. Водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу, є обмеженими та уразливими природними об'єктами. У Водній стратегії України до 2025 р. серед основних водних проблем виділяють: природний дефіцит водних ресурсів, їхній нерівномірний розподіл по території та в часі; виснаження водних ресурсів внаслідок великого обсягу водозабору для господарських потреб; значний обсяг забруднюючих речовин, що надходять у річки; надмірне регулювання річкового стоку, що спричиняє додаткові втрати води на випаровування, уповільнення водообміну та, як наслідок, погіршення якості води і деградацію русел[3, с. 4]. Основними джерелами забруднення вод є скиди з промислових об'єктів, неналежний стан інфраструктури водовідведення та очисних споруд, недотримання норм водоохоронних зон, змив і дренажу токсичних речовин із земель сільськогосподарського призначення. Фахівці конкретизують, що до головних чинників забруднення підземних вод в Україні належать: комунальні стоки; стоки тваринницьких комплексів; мінеральні добрива; продукти сільськогосподарської хімії; свинець; марганець; нафтопродукти[1, с. 19, 27]. Забруднення вод призводить до виникнення різноманітних захворювань населення, зниження загальної резистентності організму та, як наслідок, до підвищення рівня загальної захворюваності, зокрема на інфекційні та онкологічні захворювання. Зміни у водних ресурсах викликають і такі негативні явища, як підтоплення, заболочування ґрунтів, їх засолення тощо. Зрозуміло, що російсько-українська війна лише погіршила існуючий стан справ у цьому сегменті довкілля.

Невід'ємним складником механізму протидії різноманітним порушенням екологічного (зокрема, водного) законодавства виступає Кримінальний кодекс України (далі – КК), положення якого загалом надають правозастосувачам можливість здійснювати належне кримінально-правове реагування на найнебезпечніші посягання на довкілля. Щоправда, таке реагування на порушення водного законодавства не відзначається інтенсивністю (насправді носить поодинокий характер). Так, із оприлюднених Верховним Судом відомостей про кількість осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля у 2022–2023 рр., за вироками, що набрали законної сили [8, с. 78], впливає, що за ст. 242 КК «Порушення правил охорони надр» у 2022 р. було засуджено 1 особу, а в 2023 р. – 2 особи; за ст. 243 КК «Забруднення моря» протягом цього періоду не було засуджено жодної особи.

Наведені статистичні показники (за розуміння впливу на їх формування воєнних дій) гостро дисонують з відомостями про стан дотримання законності у сфері водних відносин, сигналізуючи як про недоліки чинного кримінального законодавства і практики його застосування, так і про потребу розроблення цілісної наукової моделі ефективної кримінально-правової охорони встановленого порядку поведінки з водними ресурсами. Найбільш серйозним теоретичним здобутком із вказаної проблематики у сьогodнішній Україні є наукова кваліфікаційна робота «Кримінально-правова охорона водних ресурсів» (2020 р.), належна перу І. Берднік. Надалі у тезаханалізуватимуться окремі положення цієї докторської дисертації.

Визначення предмета вказаного дослідження як «кримінально-правової охорони водних ресурсів» [2, с. 21] навряд чи можна визнати вдалим. По-перше, у роботі І. Берднік розглядаються проблеми кримінально-правової охорони не лише водних правовідносин, а й тих правовідносин, які складаються у зв'язку з використанням і правовою охороною «прирівняних» до води природних багатств – тих, що, на погляд дослідниці, «перебувають у взаємозв'язку (невід'ємному, нерозривному) з водними об'єктами». По-друге, навіть при тому, що І. Берднік позиціонує себе як прибічницю концепції «об'єкт злочину – соціальні цінності», використаний нею зворот «кримінально-правова охорона водних ресурсів» оцінюють критично. Справа в тому, що водні ресурси – це згідно зі ст. 1 Водного кодексу України обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території. Водні ресурси як певні матеріалізовані утворення немає підстав ототожнювати із соціальними цінностями як об'єктом кримінального правопорушення, що мають певну структуру – суб'єкти відносин, предмет, у зв'язку з яким вони існують, і соціальний зв'язок як зміст відносин. Коректніше,

на мою думку, вести мову про водні ресурси як предмет охоронюваних кримінальних законом правовідносин. Фактично положення про те, що кримінально-правовій охороні підлягають не водні ресурси як одне із природних багатств, а певні нематеріальні блага (цінності), визнається й І. Берднік [2, с. 58, 108, 125 248, 391].

До речі, авторка мала б показати, яке розуміння кримінально-правової охорони вона обстоює. Адже поняття «кримінально-правова охорона», незважаючи на його розповсюдженість в юридичній літературі, належить у науці до числа дискусійних. Зокрема, постає питання, чи узгоджується назва підрозділу 2.1 дисертації І. Берднік «Загальна характеристика норм кримінального права України, що здійснюють охорону водних ресурсів» із втіленим у ч. 1 ст. 1 КК концептуальним підходом («правове забезпечення охорони»), у межах якого фактично визнається те, що насправді захищає (охороняє) певні блага (цінності, правовідносини тощо) не кримінальний закон (це лише інструмент, який може «спрацювати», а може і ні, що і демонструють наведені вище статистичні дані від Верховного Суду), а держава в особі уповноважених органів.

Наскрізною ідеєю наукового дослідження І. Берднік є положення про охоплення поняттям водних ресурсів як об'єкта кримінально-правової охорони не лише водних об'єктів, а й деяких інших елементів (складників) довкілля (зокрема, земельних ділянок, розташованих під водними об'єктами; надр; живих біологічних організмів, які перебувають у тісному взаємозв'язку з водою) [2, с. 23, 42, 45–46, 57–58, 103, 117, 391]. З одного боку, варто погодитись з тим, що: а) ефективність кримінально-правової охорони відмінних від водних правовідносин, які складаються у зв'язку з використанням та охороною природних багатств, нерозривно пов'язаних із водними ресурсами, фактично впливає на стан кримінально-правової охорони встановленого порядку поведінки з водними ресурсами; б) існують інші (крім статей 242, 243, 244 КК) заборони, які забезпечують, хай й опосередковано, кримінально-правову охорону згаданого порядку як соціальної цінності. З іншого боку, з аналізу положень регулятивного законодавства і наукових праць з екологічного права, в яких розкривається співвідношення понять «води», «водні об'єкти» і «водні ресурси», послідовно обстоюваний І. Берднік висновок про охоплення поняттям водних ресурсів «прирівняних» до них природних ресурсів (на кшталт певних земель і представників фауни) не впливає. Пропонуючи своє оригінальне (широке) поняття «водні ресурси», науковиця, як видається, ігнорує згадане вище законодавче визначення цього поняття (ст. 1 Водного кодексу України). Адже у ньому нічого не говориться про земельні ділянки, ресурси шельфу, живі організми тощо. Навіть якщо припустити, що земельні ділянки, розташовані під водними об'єктами, є «водними ресурсами», то постає питання, як бути з іншими категоріями земель, що належать до земель водного фонду, зокрема прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм (крім земель, зайнятих лісами)?

Положення про те, що «прирівняні» до водних об'єктів природні ресурси виступають предметом самостійних правовідносин як інших видових об'єктів кримінальних правопорушень проти довкілля, частково підтверджується і запропонованою І. Берднік класифікацією злочинів, передбачених розділом VIII Особливої частини КК. Так, злочини, передбачені статтями 248, 249, 250 КК, віднесено як до посягань на «встановлений порядок використання водних ресурсів», так і до посягань на «встановлений порядок використання флори і фауни», а злочини, карані за статтями 239, 239-1, 239-2, 240, 254 КК, – до посягань на «встановлений порядок використання землі та її надр» [2, с. 123]. Не зрозуміло, щоправда, чому у цій класифікації: а) не згадується таке кримінальне правопорушення проти довкілля, як незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину (ст. 240-1 КК); б) незаконне заволодіння землями водного фонду (ст. 239-2 КК) авторка всупереч власному теоретичному підходу не відносить до посягань на «встановлений порядок використання водних ресурсів».

За результатами вивчення зарубіжного кримінального законодавства у частині «нетипових форм посягань на водні ресурси» І. Берднік запропонувала доповнити КК новими заборонами – ст. 241-1 «Порушення порядку використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення», ст. 242-2 «Забруднення водних об'єктів

внаслідок порушення порядку поводження з відходами» і ст. 242-3 «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання» [2, с. 24–25, 104, 407–409]. Стосовно цих законодавчих ініціатив варто зробити щонайменше такі зауваження.

Порушення порядку використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення у тому вигляді, в якому це діяння позначається як злочин [2, с. 407], за своєю спрямованістю явно не «вписується» в родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти довкілля (навіть при тому, що це посягання здатне у подальшому спричинити «екологічне забруднення навколишнього природного середовища»). Диспозицію ч. 1 ст. 242-2 КК пропонується викласти у такій редакції: «Порушення порядку поводження з відходами, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи довкілля...» [2, с. 408]. Тобто у позбавленій визначеності диспозиції кримінально-правової норми, на відміну від назви проєктованої статті, чомусь не фігурують водні об'єкти. Неузгодженість між назвою проєктованої статті («Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання») і змістом диспозиції ч. 1 цієї статті («Порушення порядку експлуатації технічного обладнання, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи довкілля...») притаманна й авторській редакції ст. 242-3 КК.

Постає і питання, у чому полягає сенс виокремлення нових кримінально-правових заборон (статті 242-2, 242-3), якщо ст. 242 КК «Порушення правил охорони вод» (і в її чинній редакції, і в редакції, сформульованій науковицею [2, с. 404]) охоплює забруднення вод унаслідок порушення порядку як поводження з відходами, так й експлуатації технічного обладнання. Принаймні для автора цих рядків не викликає жодних сумнівів те, що: по-перше, одним із засобів передбаченого цією статтею КК кримінального правопорушення проти довкілля виступають відходи; по-друге, порушення правил охорони вод полягають, зокрема, у відключенні очисних споруд або недостатньому контролі за їхньою роботою, порушенні технології транспортування нафти, що має своїм наслідком її вилив у водний об'єкт, самовільному проведенні гідротехнічних робіт (будівництво ставків, дамб, каналів, свердловин). Загалом можна зробити висновок про те, що при висуненні згаданих пропозицій *de lege ferenda* І. Берднік механічно відтворила зарубіжний досвід, не звернувши належної уваги на кримінально-правове вчення про криміналізацію, яке виходить з того, що відповідна діяльність законодавця не повинна бути довільною; у протилежному випадку здійснюватиметься помилкова криміналізація.

Критично оцінюю ту обставину, що, висуваючи авторські кількісні параметри кваліфікуючих ознак частини складів кримінальних правопорушень проти довкілля [2, с. 173, 210, 293, 404, 410, 411], які стосуються суспільно небезпечних наслідків та які пропонується закріпити в законодавчому порядку, І. Берднік належним чином не аргументує ці величини. Бо складно назвати аргументацією, наприклад, проведення паралелей між істотною шкодою від незаконного полювання і порушення правил охорони та використання надр. Якщо ж певні кількісні показники «взяті зі стелі» (є довільними), то про соціальну обумовленість кримінального закону годі й вести мову.

Ще й таке. На відміну від І. Берднік, яка переконана у доцільності легального описання частини кримінальних правопорушень проти довкілля як деліктів створення небезпеки і навіть висловлюється за розширення сфери застосування цього законодавчого прийому [2, с. 173, 190, 192, 312, 401, 402, 403, 404, 406, 407, 408], я вважаю, що одним із напрямів вдосконалення кримінально-правової охорони довкілля в Україні має стати відмова від законодавчої конструкції «створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля». На підставі окремого дослідження, у межах якого було піддано критичному аналізу матеріали судової практики, враховано здобутки кримінально-правової науки і зарубіжний досвід [4, с. 120–130], нам із Р. Мовчаном, як видається, вдалось підтвердити слушність відповідної наукової гіпотези. Зрозуміло, однак, що обстоюваний нами підхід не може вважатись універсальним у сенсі беззаперечно прийнятним для законодавчого описання кримінально караних діянь інших видів (проти життя та здоров'я особи, громадської безпеки, безпеки руху та експлуатації транспорту, безпеки виробництва, здоров'я населення

тощо). Кваліфікована відповідь на питання про доцільність конструювання складів тих чи інших кримінальних правопорушень як деліктів створення небезпеки може бути отримана лише за результатами самостійних наукових досліджень, під час яких з-поміж іншого має з'ясуватись, наскільки успішно застосовується на практиці відповідна конструкція, відображаючи життєві реалії, що потребують кримінально-правової оцінки.

Вивчивши зарубіжний досвід кримінально-правової охорони водних правовідносин, І. Берднік встановила, що в окремих європейських країнах кримінальну відповідальність за досліджувані посягання диференційовано залежно від форми вини [2, с. 86, 88, 92–94]. Ці міркування залишилися незавершеними. Вважаю, що, з огляду на проголошений євроінтеграційний курс України, дослідниця мала б розглянути питання про можливість запозичення згаданого досвіду вітчизняним законодавцем. Принаймні ми з Р. Мовчаном аргументували положення про те, що в новому КК України варто спробувати реалізувати проєвропейську ідею диференціації кримінальної відповідальності за забруднення (псування) природних ресурсів залежно від форми вини. Встановлено, що, крім країн «германської» групи кримінального права (Австрія, Естонія, Ліхтенштейн, Німеччина Швейцарія), подібний підхід сприйнятий парламентаріями Литви, Нідерландів, Португалії, Туреччини, більшості держав Центральної Європи (Болгарія, Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія), а також країн «югославської» групи континентальної кримінально-правової сім'ї (Македонія, Сербія, Словенія, Хорватія, Чорногорія). Ми піддали критиці як несправедливий (пояснивши, серед іншого, його витоки) підхід нашого законодавця, який у статтях розділу VIII Особливої частини КК уніфікував відповідальність за умисне і необережне забруднення (псування) окремих елементів довкілля (земель, атмосферного повітря, води, рослинного світу)[5, с. 97–107].

Насамкінець зазначу, що своє бачення того, яким чином має забезпечуватись кримінально-правова охорона встановленого порядку поводження з водними ресурсами, запропонували розробники проєкту нового КК України [6]. Аналізу відповідних положень цього важливого та оригінального теоретичного джерела слід присвятити самостійні наукові розвідки.

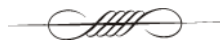
Список використаних джерел:

1. Аналітичний звіт «Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля». Виконаний С.А. Матусом, Г.М. Левіною, Т.С. Карпюком та О.Ю. Денищук на замовлення Міжнародного фонду «Відродження». Київ, 2019. 117 с. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf (дата звернення: 28.04.2024).
2. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Чернігів, 2020. 612 с.
3. Водна стратегія України на період до 2025 року (наукові основи) / за наук.ред. М.І. Ромашенка, М.А. Хвесика, Ю.О. Михайлова. Київ, 2015. 46 с. URL: http://iwpim.com.ua/wp-content/uploads/2015/10/11_03_2015.pdf (дата звернення: 28.04.2024).
4. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Земельні злочини екологічної спрямованості: від деліктів створення небезпеки до оптимальної законодавчої моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 120–130.
5. Дудоров О., Мовчан Р. Про напрямивдосконаленнямеханізмукримінально-правовоїохоронидовкілля (на замітку розробникам нового Кримінального кодексу України). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1. С. 92–125.
6. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 25.02.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf> (дата звернення: 28.04.2024).

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

8. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2023 році. Верховний Суд. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Stan_zdij_sn_krim_prov_2023.pdf (дата звернення: 28.04.2024).

Захарчук Віктор Миколайович,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВА ПРАКТИКА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ

З 24 лютого 2022 року практика застосування кримінального покарання та інших заходів кримінально-правового характеру щодо багатьох кримінальних правопорушень зазнала суттєвих змін. Безумовно, такі зміни відбулись і щодо судової практики за статтею 336 КК України «Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період». Хоча сама стаття 336 КК України за цей період змінена не була і зараз діє у редакції від 30 березня 2021 року.

У ній передбачено відповідальність за умисний нетяжкий злочин з формальним складом. Санкція статті є відносно-визначеною і передбачає лише одне покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років.

Відповідно до звітів про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності у 2022 році за ст. 336 КК України набрали законної сили судові рішення щодо 205 осіб, з них 186 осіб були засуджені, щодо 19 осіб провадження були закриті, а винні особи звільнені від кримінальної відповідальності (найбільше у зв'язку зі зміною обстановки – 14) [1]. Виправданих осіб не було.

У 2023 році за ст. 336 КК України набрали законної сили судові рішення вже щодо 979 осіб, з них 930 осіб були засуджені, щодо 49 осіб провадження були закриті, а винні особи звільнені від кримінальної відповідальності (найбільше, як і в 2022 році, у зв'язку зі зміною обстановки – 35) [2]. Для порівняння у 2021 році за ст. 336 КК України судові рішення набули законної сили лише щодо 4 осіб. Засуджено 2 особи, але вони були звільнені від покарання [3].

Щодо призначення покарання дані такі: у 2022 році зі 186 засуджених лише 14 особам було призначено покарання у виді позбавлення волі (більшості – 3 роки), а 172 особи були звільнені від відбування покарання з випробуванням (майже 93 %). У 2023 році позбавлення волі було призначено 85 особам з 930 (найбільше на строк 3 роки – 71 особі), до однієї особи було застосоване покарання у виді арешту, до двох – громадські роботи, до 5 – штраф. 835 осіб були звільнені від відбування покарання з випробуванням (майже 90 %).

З наведених даних можна зробити однозначний висновок, що суди дуже часто застосовували до винних осіб заохочувальний захід – звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України). При цьому застосовували такий захід частіше, ніж у разі вчинення інших нетяжких злочинів, де кількість випадків застосування ст. 75 КК України є значно меншою. Також у 2023 році вже були випадки, коли суди призначали покарання нижче від мінімальної межі, передбаченої у санкції статті 336 КК України (двічі було призначено покарання у виді позбавлення волі строком на 1 рік та одного разу – 2 роки). Також для 8 осіб було призначено інше, більш м'яке покарання відповідно до ст. 69 КК України.

Загалом, при призначенні покарання суд керується загальними і спеціальними засадами призначення покарання і може застосувати певну форму реалізації кримінальної відповідальності – призначення покарання з реальним його відбуванням, призначення покарання, але зі звільнення від його відбування та застосувати звільнення від кримінальної відповідальності. Як бачимо, за ст. 336 КК України суди найчастіше застосовують саме другу форму, яка у судовому рішенні зазвичай має ось такий вигляд – «... визнати Особу... винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336 КК України та призначивши йому покарання у вигляді трьох років позбавлення волі. Відповідно до ст. 75 КК України звільнити Особа... від відбування призначеного покарання з випробуванням, встановивши іспитовий строк два роки».

Щодо випадків застосування третьої форми, то вона у більшості випадків має прояв у звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. Оскільки у ст. 336 КК України передбачено відповідальність за умисний нетяжкий злочин, можливість звільнення особи від відповідальності у зв'язку зі щирим каяттям застосована бути не може.

Зважаючи на дані судової звітності можна вести мову про фактичну безкарність щодо великої кількості осіб, які визнанні винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336 КК України. Однак з кінця 2023 року ситуація змінилася. Адже Верховний Суд у постанові від 15 листопада 2023 року у справі № 641/1067/23 виклав свою правову позицію, відповідно до якої з урахуванням ситуації, яка наразі склалася в країні – збройною агресією РФ та конституційним обов'язком кожного громадянина по захисту Батьківщини, вчинений умисний нетяжкий злочин, передбачений ст. 336 КК України, представляє значну суспільну небезпечність, тому звільнення обвинуваченого від відбування призначеного покарання з випробуванням створює в очах громадян та суспільства в цілому негативне враження безладдя та безкарності, тим паче під час введеного на всій території України воєнного стану та мобілізації [4].

Після цього багато судів, посилаючись на вказану правову позицію почали значно частіше призначати за ст. 336 КК України реальне покарання у виді позбавлення волі. Суди звертають увагу на той факт, що на території України уведений воєнний стан, а тому дана категорія кримінальних правопорушень викликає значний суспільний резонанс, у зв'язку з чим не призначають покарання із застосуванням ст. 75 КК України, мотивуючи це тим, що це не сприятиме його меті – виправленню та запобіганню вчинення нових кримінальних правопорушень, як самим обвинуваченим, так і іншими особами. При цьому ні сама по собі позитивна характеристика особи, ні відсутність судимості жодним чином не зменшують суспільної небезпеки вчиненого ним злочину, а лише характеризують особу, тому враховуються судом при призначенні мінімального покарання, передбаченого санкцією інкримінованої статті.

Отож, аномальна висока кількість випадків звільнення осіб від відбування покарання з випробуванням у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336 КК України призводила до створення враження безкарності. Особа, умисно порушуючи законодавство розуміла, що ймовірність того, що вона буде відбувати покарання у виправній колонії – 1 до 10. Зараз же ця пропорція значно змінилася, що є цілком закономірним процесом зважаючи на ті умови, в яких перебуває наша країна.

Список використаних джерел:

1. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за 2022 рік. Форма № 6. / Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022
2. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за 2023 рік. Форма № 6. / Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023
3. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за 2021 рік. Форма № 6. / Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2021
4. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 листопада 2023 року у справі № 641/1067/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115031338>

Колісник Сергій Володимирович

*здобувач ступеня доктора філософії відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

ПОШИРЕНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА КРИМІНАЛІЗАЦІЇ БЕЗГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Серед явищ і процесів, що відбуваються в різних сферах та рівнях соціальної реальності та зумовлюють об'єктивну необхідність і суспільну потребу визнання на законодавчому рівні доцільності кримінально-правової охорони певних цінностей шляхом визначення у законі відповідних суспільно небезпечних посягань як злочинних і кримінально караних, у науковій літературі виділяють соціально-кримінологічні чинники криміналізації. Одним із таких чинників є передумова відносної поширеності діяння, сутність якої полягає у тому, що діяння, яке криміналізується, повинно бути, з одного боку, достатньо розповсюдженим, тобто проявляти деякі загальносоціальні закономірності, з іншого – не повинно бути надзвичайно широко поширеним. У науковій літературі виділяють верхню та нижню межі криміналізації. Значення нижньої межі криміналізації полягає у тому, що такі діяння повинні бути відносно поширеними [1, с. 121, 123].

Для оцінки відповідності криміналізації безгосподарського використання земель передумові відносної поширеності діяння вважаємо за доцільне застосувати методологію розрахунку відповідних кримінологічних показників, що застосовувалась нами у попередніх роботах [2].

Відповідні розрахунки дають підстави для твердження щодо відносно невисокого рівня облікованості досліджуваних кримінальних правопорушень.

За офіційними статистичними відомостями за період протягом 2002-2023 років, було обліковано 1240 зазначених злочинів. Середньорічні показники статистичної облікованості безгосподарського використання земель становлять 56 кримінальних правопорушень.

Переважає більшість виявлених кримінальних правопорушень (96,6 %) кваліфікуються за ч. 1 ст. 254 КК України «Безгосподарське використання земель», яке, відповідно до ст. 12 КК України[3], є кримінальним проступком.

Решта кримінальних правопорушень обліковується за частинами 2, 3, 4 ст. 254 КК України, якими було доповнене кримінальне законодавство внаслідок прийняття Закону України від 19 грудня 2019 року № 402-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» [4].

У загальній структурі кримінальних правопорушень проти доквілля середня за досліджуваний період частка (питома вага) безгосподарського використання земель становить 1,6 %.

Як свідчать досліджені статистичні відомості, за аналізований період кількість облікованих кримінальних правопорушень даної категорії демонструє стійку тенденцію до зростання. Мінімальні абсолютні показники облікованості спостерігаються у першому році досліджуваного періоду (3), а найвищі показники зафіксовано в останньому році (228). Відтак, кількість виявлених фактів безгосподарського використання земель зросла у 76 разів. Максимально швидко зазначені показники зростали у 2003 та 2020 роках (величина розрахованого ланцюгового темпу зростання відповідно — 367 % та 266 %). Найшвидше зменшувались ці показники у 2011 та 2017 роках (42 % та 50 %).

Щодо середніх показників динаміки безгосподарського використання земель, а саме середнього темпу зростання, варто зауважити, що його розраховане значення для усього аналізованого періоду становить 122,9 %.

Застосування методу екстраполяції для досліджуваних показників дає змогу з'ясувати як основні тенденції у кількісних змінах облікованості кримінальних правопорушень даної категорії, так і зробити прогноз на найближчий період. лінія тренду засвідчує наявність

чотирьох періодів, протягом яких абсолютні показники рівня безгосподарського використання земель зростали, знижувались, залишались відносно стабільними та стрімко збільшувались.

Останній такий період (2020–2023 рр.) характеризується максимальними значеннями облікованих злочинів при середньому річному рівні у 186 злочинів.

Отже, висновки ю. В. Орлова про те, що «системні кримінальні практики експлуатації довкілля виявили свою стійкість і під час війни» [5, с. 276] є цілком актуальними й стосовно безгосподарського використання земель.

Крім зазначеного, досить показовим і значущим як для оцінки поширеності досліджуваних кримінальних правопорушень, так і для інформаційного забезпечення протидії безгосподарському використанню земель, є застосування відносних кримінологічних показників, зокрема таких, що відображають співвідношення між рівнем безгосподарського використання земель і рівнем усіх кримінальних правопорушень проти довкілля.

Так, значення цього показника від мінімального у 2002 році (0,2 %) виросло до 4,8 % у 2023 році. Особливо суттєвим є таке зростання протягом останнього з чотирьох виявлених періодів (2020–2023 рр.). Ще більш вражаючим є така динаміка порівняно з показниками загальної злочинності, коли зростання кількості безгосподарського використання земель суттєво випереджало зростання абсолютних показників загальної злочинності.

Крім проаналізованих офіційних статистичних відомостей варто також зауважити на такі фактори, як «скорочення території статистичного обліку через тимчасову окупацію частини території України, активне ведення бойових дій, а також значну міграцію населення, виїзд за межі країни близько 8 млн. громадян» [5, с. 287], а також високу природну й штучну латентність безгосподарського використання земель. Думається, що оцінка реальних масштабів і факторів латентності вимагає окремих кримінологічних досліджень.

Отже, проведене автором дослідження дозволило оцінити масштаби та визначити основні тенденції відтворення безгосподарського використання земель, а відтак, дійти висновку про те, що криміналізація зазначених посягань відповідає такій соціально-кримінологічній передумові криміналізації безгосподарського використання земель як відносна поширеність діяння.

Список використаних джерел:

1. Колісник С.В., Турлова Ю.А. Соціально-кримінологічні передумови криміналізації безгосподарського використання земель. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 76, ч. 2. С. 119-125.
2. Турлова Ю.А., Колісник С.В. Деякі кримінологічні показники безгосподарського використання земель. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 81, ч. 2. С. 346-352.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top> (дата звернення: 27.03.2024).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин: Закон України від 19.12.2019 № 402-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#n63> (дата звернення: 18.03.2024).
5. Орлов Ю.В., Ступник Я. В. Кримінологічний аналіз екологічної злочинності в Україні: від ординарної ситуації до контексту війни. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 276–288.

Налуцишин Віктор Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

Налуцишин Володимир Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

У договірних джерелах міжнародного кримінального права відсутнє концептуальне визначення поняття воєнних злочинів. Водночас, враховуючи практику криміналізації даних злочинних посягань в Статуті Нюрнберзького МВТ (ст. 6) [1], Статуті Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії (ст. 3) [2], вони можуть бути визначені як злочинні порушення законів і звичаїв війни, карані за міжнародним кримінальним правом. Однак це, загалом правильне визначення, має загальний характер і потребує уточнень, зокрема, з урахуванням сучасних реалій. Сучасні дослідники обґрунтовано вказують на те, що воєнні злочини посягають на встановлені засадничими принципами міжнародного права та міжнародним гуманітарним правом правила ведення збройних конфліктів, безпеку осіб та об'єктів, які перебувають під опікою міжнародного гуманітарного права, при цьому можуть бути вчинені в умовах збройного конфлікту міжнародного або неміжнародного характеру [3].

Загалом, розглядаючи воєнні злочини з сучасних позицій, цілком обґрунтовано визначити їх як серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, застосовуваного у збройних конфліктах (міжнародних та неміжнародного характеру), що тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до міжнародного кримінального права. Ознаки воєнних злочинів отримують відображення в правових нормах, а також у правових позиціях інститутів міжнародного кримінального правосуддя під час розгляду справ щодо них, їм, як і загалом категорії «воєнні злочини», приділена увага у вітчизняній та зарубіжній доктрині.

Слід зауважити, що найповніший перелік воєнних злочинів наводиться в Римському Статуті Міжнародного Кримінального Суду (далі МКС) [4]. Виходячи з аналізу змісту ст. 8 Римського Статуту МКС, безпосередньо присвяченій визначенню переліку воєнних злочинів, щодо яких Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію, що здійснюється з урахуванням «Елементів злочинів» і правозастосовчої практики, можна дійти висновку, що головним критерієм класифікації воєнних злочинів у концептуальній моделі МКС виступає характер збройного конфлікту (міжнародний або такий, що не має міжнародного характеру). Відповідно, виокремлюються дві основні групи воєнних злочинів: 1) вчинювані в міжнародних збройних конфліктах і такі, що посягають на порядок їх ведення та інтереси, що охороняються міжнародним гуманітарним правом, яке може бути застосоване в таких конфліктах; 2) вчинені у збройних конфліктах неміжнародного характеру, які посягають на порядок їхнього ведення та інтереси, що охороняються міжнародним гуманітарним правом, яке може бути застосоване в таких конфліктах.

При цьому зауважимо, що загалом розуміння цих видів збройних конфліктів (насамперед міжнародних), відображене у Статуті МКС і «Елементах злочинів» (ст. 8), узгоджується з положеннями Женевських конвенцій 1949 р. і Додаткових протоколів 1977 р. Так, стосовно системи МКС, термін «міжнародний збройний конфлікт» означає не тільки збройне зіткнення двох або більше держав (включно з тими випадками, за яких відсутнє безпосереднє зіткнення між сторонами, які протистоять, наприклад, у разі бомбардування), а

й військову окупацію території однієї держави з боку збройних сил іншої держави. Своєю чергою, у межах зазначених двох основних груп виокремлюють підгрупи:

1) стосовно воєнних злочинів, скоєних у міжнародних збройних конфліктах:

a) грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції:

- i) умисне вбивство;
- ii) катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти;
- iii) умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю;
- iv) широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо;
- v) примушення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, до служби у збройних силах ворожої держави;
- vi) умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд [5];
- vii) незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі;
- viii) взяття заручників;

b) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь:

- i) умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;
- ii) умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями;
- iii) умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів;
- iv) умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою;
- v) напад на незахищені й такі, що не є військовими цілями, міста, села, помешкання або будівлі чи їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів;
- vi) вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю чи не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався;
- vii) неналежне використання прапора парламентаря, прапора чи військових знаків розрізнення та форми ворога або Організації Об'єднаних Націй, а також розпізнавальних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком чого є смерть або заподіяння особі серйозних ушкоджень;
- viii) переміщення, прямо чи опосередковано, окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію чи депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території;
- ix) умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями;
- x) заподіяння особам, які перебувають під владою ворожої сторони, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, які не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного

лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб;

xi) віроломне вбивство або поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії;

xii) заява про те, що пощади не буде;

xiii) знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються воєнною необхідністю;

xiv) оголошення скасованими, призупиненими або недопустимими в суді прав і позовів громадян ворожої сторони;

xv) примушення громадян ворожої сторони до участі у воєнних діях проти їхньої власної країни, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни;

xvi) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом;

xvii) застосування отрути або отруєної зброї;

xviii) застосування задушливих, отруйних або інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів чи засобів;

xix) застосування куль, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, таких, як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи;

xx) застосування зброї, боєприпасів і матеріалів, а також методів ведення війни такого характеру, які спричиняють надмірні ушкодження чи непотрібні страждання або які за своєю суттю є невибірковими в порушення норм міжнародного права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, такі боєприпаси і матеріали та методи ведення війни є предметом всеохоплюючої заборони і включені до додатка до цього Статуту шляхом внесення поправки згідно з відповідними положеннями, викладеними у статтях 121 і 123;

xxi) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження;

xxii) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2(f) статті 7, примусова стерилізація чи будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення Женевських конвенцій;

xxiii) використання присутності цивільної особи або іншої особи, яка перебуває під захистом, для захисту певних пунктів, районів або збройних сил від військових операцій;

xxiv) умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також на персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями;

xxv) умисне використання голодування цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, у тому числі умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено відповідно до Женевських конвенцій;

xxvi) набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях.

2) стосовно воєнних злочинів, скоєних у збройних конфліктах неміжнародного характеру:

с) грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: будь-яке з таких діянь, вчинених стосовно осіб, які не беруть активної участі у бойових діях, у тому числі військовослужбовців, що склали зброю, та осіб, виведених зі строю в результаті хвороби, поранень, тримання під вартою чи з будь-якої іншої причини:

i) посягання на життя й фізичну недоторканність, зокрема вбивство в будь-якій формі, каліцтво, жорстоке поводження та катування;

ii) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження;

iii) захоплення заручників;

iv) винесення вироків і приведення їх до виконання без попереднього рішення, ухваленого створеним у встановленому порядку судом, який забезпечує дотримання всіх судових гарантій, які загально визнані обов'язковими.

е) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру в установлених рамках міжнародного права, а саме: будь-яке з таких діянь:

i) умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях;

ii) умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями;

iii) умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів;

iv) умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями;

v) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом;

vi) згвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2(f) статті 7, примусова стерилізація та будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій;

vii) набір або вербування дітей віком до п'ятнадцятих років до складу збройних сил чи груп або використання їх для активної участі в бойових діях;

viii) віддання розпоряджень про переміщення цивільного населення з причин, пов'язаних з конфліктом, якщо тільки цього не вимагають міркування безпеки відповідного цивільного населення або настійна необхідність військового характеру;

ix) віроломне вбивство або поранення комбатанта ворога;

x) заява про те, що пощади не буде;

xi) заподіяння особам, які перебувають під владою іншої сторони конфлікту, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, що не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб;

xii) знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються обставинами конфлікту [4].

Зауважимо, що розмежування між цими групами воєнних злочинів не має абсолютного характеру, підтвердженням чому слугує наявність у ст. 8 Римського Статуту МКС низки «аналогів» воєнних злочинів, що скоюються, відповідно, у міжнародних збройних конфліктах та збройних конфліктах неміжнародного характеру.

Список використаних джерел:

1. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних військових злочинців європейських країн осі. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950_140950 (дата звернення: 28.04.2024 р.).

2. Статут Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/141926_529259 (дата звернення: 28.04.2024 р.).

3. Gerhard Werle, Principles of International Criminal Law, 2nd edition (T.M.C. Asser Press, 2009). URL: <https://www.abebooks.com/signed/Principles-International-Criminal-Law-2nd-Edition/21861117537/bd> (дата звернення: 28.04.2024 р.).

4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 28.04.2024 року).

5. Greem L.C. The Contemporary Law of Armed Conflict. Manchester, 1993. P. 297–298.

Нікіфорова Тетяна Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ВРАХУВАННЯ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ ДОБРОВІЛЬНОГО ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНОГО ЗБИТКУ АБО УСУНЕННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ШКОДИ

Добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є однією із обставин, що пом'якшують покарання, які найчастіше враховуються судами при призначенні покарання. З 300 вироків постановлених Хмельницьким міськрайонним судом з 1 липня 2023 року по 1 березня 2024 року, вказана обставина була врахована у 62 вироків. Можливість врахування цієї обставини залежить від того чи було кримінальним правопорушенням завдано збитків чи заподіяно шкоду потерпілому. Переважна більшість - це кримінальні правопорушення проти власності. Так, з аналізованих 62 вироків, 48 було винесено за кримінальні правопорушення проти власності (ст.ст. 185, 186, 189, 190, 191 КК), 9 – проти безпеки руху та експлуатації транспорту (ст..ст. 286, 286-1, 289 КК), 4 – проти життя і здоров'я особи (ст..ст. 122, 127), 3 – за хуліганство (ст.. 296 КК).

Однією з характеристик досліджуваної обставини є добровільність. Тобто засуджений відшкодовує збитки або усуває шкоду не з примусу з боку потерпілого чи зовнішніх обставин, а з власної волі. З приводу дотримання судами відповідного законодавчого припису в практиці ККС ВС є декілька рішень. Так, в постанові від 15.02.2022 у справі № 283/460/21 ККС ВС зазначив, що «у кожному випадку повинні бути зібрані докази, що підтверджують факт добровільного відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, які долучаються до матеріалів кримінального провадження, а також необхідно у належній процесуальній формі зафіксувати як згоду винуватого на добровільне відшкодування такої шкоди, так і згоду потерпілого на відповідний спосіб її відшкодування». Також в цій постанові суд зауважив, що для визначення способу та розміру відшкодування збитків чи усунення шкоди пріоритетне значення має позиція потерпілого [1]. В постанові від 15.06.2023 у справі № 613/527/22 суд вказав, що повернення потерпілому викраденого майна внаслідок його вилучення в обвинуваченого під час огляду місця події не є добровільним відшкодуванням заподіяної шкоди та не може враховуватися судом під час призначення покарання як обставина, що його пом'якшує [2].

З проаналізованих вироків, постановлених Хмельницьким міськрайонним судом, можна зробити висновок, що суди не завжди дотримуються відповідного тлумачення поняття добровільності. Необхідно також зазначити те, що зі змісту досліджуваних вироків, постановлених за кримінальні правопорушення проти власності, важко було зробити висновки щодо того чи дійсно засудженим було відшкодовано збитки чи усунено шкоду, адже в багатьох випадках провадження здійснювалися в спрощеному порядку без дослідження доказів. Але й в тих вироків, в яких досліджувалися докази, суди не зазначали чим підтверджується добровільність відшкодування збитків чи усунення шкоди. Однак з деяких вироків однозначно випливає, що викрадені речі в особи було вилучено працівниками поліції, проте суд таке повернення викраденого потерпілому враховував як пом'якшуючу обставину. Наприклад, у вирокі Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 13.07.2023 року суд вказав, що винуватість особи підтверджується наступними доказами.... «в протоколах огляду вилучених у ОСОБА_4 речей, оглянуті викрадені навушники» [3]. У вирокі Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 3.08.2023 року зазначається, що обвинувачені на викраденому автомобілі, з викраденим з іншого автомобіля акумулятором, були затримані працівниками поліції, що очевидно робить неможливим добровільне повернення відповідного майна потерпілим [4]. На жаль з обставин вчинення багатьох кримінальних правопорушень видається, що у всіх випадках повернення

викрадених речей було здійсненого особою не добровільно, а у зв'язку з їх вилученням працівниками поліції [5].

У вироках, постановлених в кримінальних провадженнях за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 286 КК, наводяться дані, що підтверджують добровільне відшкодування потерпілим заподіяної шкоди (у виді витрат на лікування та/або моральної шкоди). Зокрема у вироку Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 5.02.2024 року зазначено, що обвинувачений у добровільному порядку переказав потерпілій в рахунок відшкодування заподіяної шкоди 130000 грн. [6]. З вироку Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 9.10.2023 року видно, що з 500000 грн. заявленої в цивільному позові моральної шкоди на момент постановлення вироку потерпілій було відшкодовано 2000000 грн., що визнано судом пом'якшуючою обставиною як часткове відшкодування шкоди [7]. Так само у вироках, постановлених за вчинення хуліганських дій (ст. 296 КК) вказується сума заподіяних збитків та її повне або часткове відшкодування на час постановлення вироку. Так у вироку Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 4.12.2023 року вказана сума заподіяних збитків та те, що обвинувачений відшкодував заподіяні збитки усім потерпілим. Відповідно цивільні позови не подавалися [8]. У вироку Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 16.11.2023 року обставиною, що пом'якшує покарання визнано часткове відшкодування збитків. Вирішуючи питання про задоволення цивільного позову суд вказав суму, яку обвинувачений відшкодував добровільно (3000 з 15671 грн. заявлених у позові) та відповідно цивільний позов задовольнити частково [9].

Щодо визнання обставиною, що пом'якшує покарання часткового відшкодування шкоди, то з числа проаналізованих вироків (62) така обставина була врахована в 7 випадках. В п. 2 ч. 1 ст. 66 КК досліджувана обставина викладена без вказівки на повноту відшкодування (на відміну, наприклад, від ст. 45 КК, де вказується, що особа повинна повністю відшкодувати збитки чи усунути шкоду). В постанові від 15.02.2022 року у справі № 283/460/21 ККС ВС аналізуючи зміст відповідної обставини, зазначає про повне відшкодування збитків чи усунення шкоди, проте пізніше вказує також на те, що для визначення способу та розміру відшкодування збитків чи усунення шкоди пріоритетне значення має позиція потерпілого [1]. Тому якщо на час постановлення вироку особа відшкодувала частину збитків та погоджується з цивільним позовом щодо відшкодування повної суми і з цим погоджується потерпілий, то така обставина може бути визнана судом як пом'якшуюча.

Таким чином, добровільне відшкодування заподіяних збитків або усунення заподіяної шкоди, як обставина, яка пом'якшує покарання повинна бути врахована судом при призначенні покарання за умови доведення її добровільності, навіть у випадку часткового відшкодування заявленого потерпілим розміру шкоди, у випадку зобов'язання в майбутньому його повного відшкодування, якщо на те є згода потерпілого.

Список використаних джерел:

1. Постанова ККС ВС від 15.02.2022 у справі № 283/460/21 // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103487249>
2. Постанова ККС ВС від 15.06.2023 у справі № 613/527/22 // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111647884>
3. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 13.07.2023 року // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112169117>
4. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 3.08.2023 року // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112632478>
5. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 04.08.2023 року // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112705743>; Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 10.07.2023 року // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112330501>, Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 15.09.2023 року // URL:

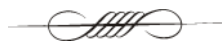
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/113523673>, Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 22.09.2023 року // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113657990>

6. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 5.02.2024 року // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116764780>

7. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 9.10.2023 року // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114247101>

8. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 4.12.2023 року // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115356431>

9. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 16.11.2023 року // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115007019>

Олещук Лілія Олегівна

*аспірантка кафедри кримінального права та кримінального процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ОЗНАКИ, ЯКІ КВАЛІФІКУЮТЬ ВІЙСЬКОВІ СЛУЖБОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Військові кримінальні правопорушення, відповідно до положень ч.1 ст. 401 КК України – передбачені розділом XIX Особливої частини КК України кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів. Закладаючи у кримінальний закон саме таке визначення, законодавець використав одночасно і формальну і декілька змістовних ознак для визначення цього поняття. Цей факт матиме значення для встановлення поняття та переліку військових службових кримінальних правопорушень, а отже й окреслення предмету цього дослідження.

Формальною ознакою поняття «військове кримінальне правопорушення» є його місце у структурі Особливої частини КК України, а саме у її розділі XIX Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення). Враховуючи цей факт, вчинення військовою службовою особою кримінального правопорушення, не передбаченого цим розділом Особливої частини КК України, означатиме, що така особа не вчинила військового кримінального правопорушення, навіть у тому разі, якщо у її поведінці наявні змістовні ознаки цього поняття.

Змістовними ознаками цього поняття є вказівка на об'єкт кримінального правопорушення, який визначено у ч.1 ст. 401 КК України та суб'єкта складу військового кримінального правопорушення. Щодо окремих видів суб'єктів складів військових кримінальних правопорушень, законодавець встановлює обмеження часом його вчинення.

Об'єктом військового кримінального правопорушення, якщо виходити суто з положень кримінального законодавства, є встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби. Звісно, таке визначення є занадто абстрактним і потребує певного уточнення, що повинно стати предметом окремого дослідження. Тут же, спираючись на роботи інших вчених [1, с.132-135; 2; 3.], варто зауважити, що видовий об'єкт військових службових злочинів, повинен лежати у площині порядку несення або проходження військової служби. Так, недаремно, визначаючи систему військових кримінальних правопорушень, С.Я. Лихова відзначила, що «...видовим об'єктом цієї групи злочинів є управлінська діяльність у Збройних Силах України, а ст. 425 – 426-1 КК України передбачають кримінальну відповідальність за недбале ставлення до військової служби, бездіяльність військової влади, перевищення військовою посадовою особою влади або посадових повноважень» [4, с.46].

І якщо не зважати на певні термінологічні неточності та не вдаватися у дискусію, можна вважати наведене твердження робочою гіпотезою щодо розуміння видового об'єкта відповідних кримінальних правопорушень та визначити, що у систему військових службових кримінальних правопорушень входить три кримінальних правопорушення, передбачених ст. 425 «Недбале ставлення до військової служби»; ст. 426 «Бездіяльність військової влади» та ст. 426-1 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» КК України.

Ще однією змістовною ознакою, яка відзначена законодавцем у понятті «військового кримінального правопорушення», є характеристика його суб'єкта – ним може виступати тільки військовослужбовець або військовозобов'язаний чи резервіст, однак лише під час проходження зборів. Ч.2 ст. 401 КК України окреслює зміст поняття військовослужбовець для норм розділу XIX Особливої частини КК України: за відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом.

Враховуючи активну участь підрозділів Національної поліції України у відсічі збройної агресії російської федерації проти України та виконання при цьому, фактично військової, а не правоохоронної функції, ч. 2 ст. 401 була доповнена другим абзацом, в якому визначено, що поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, також можуть визнаватися суб'єктами військових кримінальних правопорушень. Але не всіх. Якраз щодо військових службових кримінальних правопорушень, поліцейські не виступають їх суб'єктами навіть у випадку безпосередньої участі у бойових діях, а відповідають у загальному порядку на підставі положень кримінально-правових норм, які містяться у розділі XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» КК України.

Очевидно, що суб'єктом військового службового кримінального правопорушення може бути не будь-який військовослужбовець, окреслений законодавцем у ч.2 ст. 401 КК України. Змістовною ознакою поняття «військове службове кримінальне правопорушення» є вчинення його саме військовою службовою особою. Як і щодо загального поняття «службова особа», яке визначене законодавцем у ст. 18 КК України, поняття «військова службова особа» також знайшла своє нормативне закріплення у примітці 1 до ст. 425 КК України. І хоча не всі вчені підтримують це визначення [5, с. 164], у цій доповіді цілком можна відштовхуватись саме від нього. Законодавець зазначає, що під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування. Якщо проаналізувати диспозиції статей про військові кримінальні правопорушення, розташовані у розділі XIX Особливої частини КК України, то військові службові особи прямо вказані як суб'єкти кримінального правопорушення тільки у статтях 425 – 426-1 КК України, що відповідає зробленому вище висновку про сукупність (систему) відповідних кримінальних правопорушень.

Наведене вище дає підстави для аналізу ознак, які кваліфікують військове службове кримінальне правопорушення, звернутися до складів, передбачених у ст. ст. 425 – 426-1 КК України.

Для диференціації кримінальної відповідальності за вчинення військових службових кримінальних правопорушень, законодавець використовує певну сукупність ознак, які кваліфікують кримінальне правопорушення, що і стане безпосереднім предметом цієї доповіді.

При цьому під ознакою, що кваліфікує кримінальне правопорушення, ми пропонуємо розуміти «...прямо вказані у законодавстві про кримінальну відповідальність ознаки складу

злочину, які є узагальненим позначенням обставин вчинення злочину, що змінюють ступінь його суспільної небезпеки порівняно з відображеним в основному складі злочину, впливають на кваліфікацію, змінюють інтенсивність караності через створення нової санкції, є додатковими до ознак основного складу злочину та мають імперативний характер» [6, с.24].

Ознаками, які кваліфікують військове службове кримінальне правопорушення, у ст. 425 – 426-1 КК України, є:

- 1) тяжкі наслідки (ч.2 ст. 425, ч.2 ст. 426, ч.3 ст. 426-1 КК України);
- 2) вчинення кримінального правопорушення в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (ч.3 ст. 425, ч.3 ст. 426, ч.4 ст. 426-1 КК України);
- 3) вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану (ч.4 ст. 425, ч.4 ст. 426, ч.5 ст. 426-1 КК України);
- 4) вчинення кримінального правопорушення в бойовій обстановці (ч.4 ст. 425, ч.4 ст. 426, ч.5 ст. 426-1 КК України);
- 5) вчинення кримінального правопорушення із застосуванням зброї (ч.3 ст. 426-1 КК України)

Чотири з п'яти ознак, що кваліфікують військові службові кримінальні правопорушення, використані у всіх відповідних складах, а однак – «із застосуванням зброї», характерна лише для частини ознак основного складу перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень.

Тяжкі наслідки, відповідно до положень примітки 2 до ст. 425 КК України знаходять свій вияв у шкоді, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, яка в п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Стосовно такого розуміння цієї ознаки, яка кваліфікує кримінальне правопорушення, то варто вказати на очевидну системну невідповідність до аналогічної ознаки у загальних складах службових кримінальних правопорушень. Ця невідповідність полягає у: 1) характері шкоди, яка у загальних службових кримінальних правопорушеннях може виявлятися лише в виключно у заподіянні матеріальних збитків, а у військових – й у шкоді іншого характеру; 2) розмір шкоди (як істотної, так і тяжких наслідків) у військових службових кримінальних правопорушеннях та загальних службових кримінальних правопорушеннях є відмінним. Така ситуація, як видається, не має логічного пояснення, адже планка криміналізації для військових службових правопорушень у два з половиною рази вища, ніж не військових. Очевидний висновок при цьому може бути лише один – варто системно узгодити ці моменти, привести їх у відповідність до тенденцій сучасної кримінально-правової політики.

Поняття особливого періоду, вчинення правопорушення в умовах якого, становить собою кваліфікований вид військового службового кримінального правопорушення, не кримінально-правове. А отже і його визначення у КК України шукати марно. Поняття «особливий період» визначено у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» як період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [7]. Як видно з цього визначення, особливий період юридично та фактично може перетинатися із іншим правовим режимом, який має самостійне кримінально-правове значення – воєнним станом. Саме тому, при формулюванні аналізованої ознаки, яка кваліфікує військове службове кримінальне правопорушення, законодавець використовує негативну ознаку «крім воєнного стану», тим самим розмежовуючи відповідні правові стани. Іншими словами, вчинене можна кваліфікувати за ознакою «в умовах особливого періоду» за ч.3 ст. 425, ч.3 ст. 426, ч.4 ст. 426-1 КК України лише у разі, коли у державні не введено воєнного стану. Сучасна історія України знає такий

період: так було з 17 березня 2014 року, коли було оголошено першу хвилю часткової мобілізації і до 24 лютого 2022 року, коли в Україні було введено воєнний стан.

Воєнний стан також не є кримінально-правовим поняттям. Тому його визначення також варто шукати у спеціальному законодавстві. До такого законодавства, окрім іншого, належить Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який у ст. 1 визначає воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [8].

Щодо бойової обстановки, то нормативного визначення цього поняття нам відшукати не вдалося. У теорії ж кримінального права послуговуються тим, що її розуміють як у вузькому сенсі (як стан армії (сил) в бойових умовах (основна форма тактичних дій), так і у широкому сенсі (виконання короткострокових бойових завдань на обмеженій території ... як у воєнний, так і у мирний час) [9, с.183].

Й наостанок, специфічна ознака, що кваліфікує кримінальне правопорушення, передбачене ст. 426-1 КК України – «застосування зброї». Змістом цієї ознаки є використання зброї за її призначенням, її вражаючих властивостей. У контексті нашого аналізу, варто також вказати на помічену системну невідповідність із аналогічним складом, передбаченим ст. 365 КК України. Ч.2 ст. 365 КК України, поряд із застосуванням зброї, називає ще й застосування спеціальних засобів, що цілком може бути вчинене й у військовій сфері. Тут також варто подумати про можливість системного узгодження відповідних положень.

Таким чином, аналіз змісту ознак, які кваліфікують військові службові кримінальні правопорушення, дають підстави для висунення декількох пропозицій, спрямованих на системне узгодження положень кримінального законодавства між собою.

Список використаних джерел:

1. Карпенко М.І. Зміст родового об'єкта військових злочинів. Чи відповідає він реаліям сьогодення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного права. Серія: Юриспруденція*. 2018. №33. С.132-135.
2. Бугаєв В.О. Військові злочини і покарання: автореферат дисертації ... кандидата юридичних наук. Одеса, 2001. 24 с.
3. Військові злочини: коментар законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник. Київ, 2003. 272 с.
4. Лихова С.Я., Цезар А.Р. Особливості системи військових злочинів за кримінальним законом України. *Судова апеляція*. 2018. №4 (53). С.39-49.
5. Карпенко М.І. До питання окремих ознак об'єктивної сторони військових службових злочинів у сфері управлінської діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №4. С.161-164
6. Мармура О.З. Ознаки, що кваліфікують злочин: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 280 с.
7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Закон України № 3542-ХІІ від 21.10.1993 року зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення 28.04.2024 року).
8. Про правовий режим воєнного стану. Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 року зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 28.04.2024 року).

9. Бодаєвський В.П. «Воєнний стан», «бойова обстановка» та «час перебування на військовій службі» як особливі обставини чинності кримінального закону щодо військових злочинів у часі. Ученые записки Таврического національного університета ім. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2013. Том 25 (64). №2. С.180-186.

Охман Ольга Василівна,

доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту

ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

кандидат юридичних наук

Лебідь Христина Ігорівна,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Хмельницького інституту

ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: НОВІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Напад і агресія рф проти України вплинули на усі процеси, що відбуваються в нашій державі. Не лише військово-політична доктрина захисту країни трансформувалася під умови воєнного стану, змін також зазнали продовольча, банківська, енергетична сфери, сфери освіти, культури та охорони здоров'я. Один із пріоритетних напрямів захисту та збереження держави є зміцнення національної безпеки різноманітними правовими засобами.

Починаючи із 24 лютого 2022 р. Офісом Генерального прокурора України задокументовано понад 16650 злочинів проти національної безпеки. Окрім цього зареєстровано більше 126858 воєнних злочинів рф. У Офісі наголошують, що ці цифри не остаточні, так як йде робота з їхнього встановлення на звільнених та тимчасово окупованих територіях, в місцях проведення бойових дій [1].

Насамперед, варто відзначити, що згідно зі ст. 5 Конституції України, відповідно до якої виключно народкові належить право змінювати і визначати конституційний лад в Україні, ніхто не має права на узурпацію державної влади [2]. Загрозу основам національної безпеки може створювати порушення встановленого Конституцією порядку захисту території України, конституційного ладу, а також порядку реалізації своїх повноважень представниками влади.

Злочини проти основ національної безпеки посягають не лише на безпеку держави, а й на національну безпеку в цілому, яка згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» визначається як захищеність конституційного демократичного ладу, територіальної цілісності, державного суверенітету й інших українських національних інтересів від потенційних та реальних загроз [3].

Злочини проти основ української національної безпеки – це скоєні суб'єктом злочину протиправні, суспільно небезпечні, карані та винні діяння, які створюють загрозу заподіяння чи заподіюють шкоду внутрішній і зовнішній безпеці країни [4, с. 202].

Аналізуючи ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України», бачимо, що в якості об'єктів національної безпеки виступають суспільство, людина та громадянин, територія та держава. В свою чергу, в преамбулі даного НПА зазначається, що ним визначені принципи та основи національної оборони і безпеки, основні засади та цілі політики держави, що гарантують кожному громадянину і суспільству захист від загроз [3].

Визначення видів злочину проти національної безпеки передусім залежить від того, в якій саме сфері відносин постає загроза:

- злочини, які посягають на відносини з умов, якими забезпечується охорона основ української національної безпеки у сфері науково-технологічної, економічної, інформаційної безпеки (шпигунство, державна зрада);

- злочини, які посягають на відносини з умов, якими забезпечується охорона основ української національної безпеки в політичній сфері (посягання на недоторканність і територіальну цілісність України; дії, направлені на захоплення державної влади або

повалення чи насильницьку зміну конституційного ладу; фінансування дій, здійснених з ціллю захоплення державної влади або повалення чи насильницької зміни конституційного ладу, зміни державного кордону або меж території України; посягання на життя громадського чи державного діяча; перешкоджання законній роботі ЗСУ чи інших військових формувань);

- злочини, які посягають на відносини з умов, якими забезпечується охорона основ української національної безпеки в сфері обороноздатності, воєнній, екологічній, економічній сферах (диверсія) [5, с. 484].

Як зауважує Л. Мошняга [6, с. 11], на противагу іншим злочинам проти основ української національної безпеки, а саме злочинам проти основ економічної системи і внутрішньої безпеки України (ст. 113 ККУ) та основ зовнішньої безпеки (ст. ст. 111, 114 КК України [7]), виступає ряд злочинів, які полягають у скоєнні діянь, що володіють спеціальною протиправністю – конституційною. До таких злочинів відносяться наступні:

- дії, направлені на захоплення державної влади або повалення чи насильницьку зміну конституційного ладу (ст. 109 КК України);

- посягання на недоторканність і територіальну цілісність України (ст. 110 КК України).

Ще в 2014 р. були внесені певні зміни відносно покарання за злочини проти основ української національної безпеки, а також криміналізації фінансування дій, скоєних з ціллю перешкоджання законній роботі ЗСУ чи інших військових формувань (ст. 114-1 КК України) та захоплення державної влади або повалення чи насильницької зміни конституційного ладу, зміни державного кордону або меж території України (ст. 110-2 КК України) [8, с. 553].

Повномасштабна війна РФ проти нашої держави лиш підкреслила нагальну необхідність посилити кримінальне законодавство у сфері злочинів проти національної безпеки, як для самої України, так і для наших партнерів та союзників.

Наразі одним із найбільш дискусійних питань, які стосуються системи злочинів проти національної безпеки держави, є оцінка складу злочину щодо ведення колабораційної діяльності. Більшість науковців констатують, що поява цієї статті, яка містить велику кількість складів окремих кримінально-караних діянь, призвела до надмірної казуїстики; в деяких вона випадках потягнула криміналізацію діянь, які не були кримінально караними, проте переважно позначилася на диференціації кримінальної відповідальності [9, с. 63].

Необхідно зазначити, що вітчизняні науковці активно працюють над дослідженням кримінально караних посягань, направлених проти української національної безпеки, обговорюють питання, що стосуються даної проблематики на круглих столах, симпозиумах та наукових конференціях. Так, ведеться активна робота над проектом нового українського Кримінального кодексу [10]. Наразі надзвичайно важливо забезпечити швидку комунікацію і діалог між практиками та науковцями, надати науково-практичні коментарі правозастосувачам щодо застосування нових складів злочинів проти української національної безпеки, а також співвідношення цих складів із суміжними посяганнями та між собою.

Таким чином, під злочинами проти української національної безпеки необхідно розуміти, передбачені КК України, вчинені зі спеціальною метою і прямим умислом злочини (суспільно небезпечні діяння), які посягають на відносини, що забезпечують умови з охорони української національної безпеки в економічній та політичній сферах, у сфері державного суверенітету, обороноздатності, недоторканості та територіальної цілісності держави, у сфері екологічної, інформаційної, науково-технічної безпеки України від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Список використаних джерел:

1. В Україні задокументовано майже 17 тисяч злочинів проти національної безпеки / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (ред. від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018. № 2469-VIII (ред. від 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Лозинська К. Злочини проти основ національної безпеки України у вимірі кримінального права. Тернопіль : Воля, 2019. С. 202-205.
5. Кузнецов В. В., Сийплові М. В., Нестерова І. А. Злочини проти основ національної безпеки України: нові виклики сьогодення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 483-489.
6. Мошняга Л. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України: дис. ... к.ю.н. Харків : ХНУВС, 2011. 195 с.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (ред. від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Байда А. О., Фоміна В. Д., Тахтаров Д. В. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені проти основ національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 552-554.
9. Марін О. Кримінально-правові варіації державної зради у Кримінальному кодексі України. *Право України. Злочини проти основ національної безпеки України крізь призму доктрини кримінального права та практики правозастосування*. 2022. № 11. С. 60-76.
10. Кримінальний кодекс України: проект (станом на 30.01.2023). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-standom-na-30-01-2023.pdf>

Плисюк Наталія Миколаївна,
*в.о. професорки кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

ДО ПИТАННЯ ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ УМИСНОГО ВБИВСТВА ТА ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Розмежування складів окремих кримінальних правопорушень має важливе та визначальне значення в процесі здійснення кримінально-правової кваліфікації. Саме на практиці застосування кримінального законодавства вирішальне значення має питання про розмежування таких кримінальних правопорушень, як умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України) та залишення в небезпеці матір'ю своєї новонародженої дитини, що призвело до її смерті або інших тяжких наслідків, якщо матір дитини не перебувала в обумовленому пологами стані (ч.ч. 2, 3 ст. 135 КК України) [1].

Найбільш поширеним критерієм розмежування складів кримінальних правопорушень є розмежування за елементами складу кримінального правопорушення та їх ознаками. Тому насамперед необхідно звернути увагу на безпосередні об'єкти складів, що розмежовуються. Безпосереднім об'єктом вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини виступають охоронювані кримінальним законодавством суспільні відносини щодо безпеки життя новонародженої дитини. У свою чергу, безпосереднім об'єктом залишення в небезпеці, вчинене матір'ю стосовно новонародженої дитини є охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини щодо безпеки життя та здоров'я дитини. Тому, при залишенні в небезпеці коло суспільних відносин, що охороняється кримінальним законодавством, є ширшим, під охорону поставлено не лише життя, а й здоров'я новонародженої дитини.

Важливу роль при розмежуванні зазначених складів кримінальних правопорушень відіграють ознаки об'єктивної сторони. Що стосується об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 117 КК України, то варто зазначити, що вона

характеризується тим, що може бути вчинена в двох формах: вчинення активних дій (наприклад, удушення) та шляхом бездіяльності (прикладом може слугувати відмова матері від годування власної дитини). Відповідно, наслідком тут є настання смерті новонародженої дитини [4, с. 47].

Щодо залишення в небезпеці матір'ю новонародженої дитини, то діяння проявляється у бездіяльності матері і наслідком при цьому може бути шкода здоров'ю дитини, вказана в ч.1 ст.135 КК України або життю чи інші тяжкі наслідки (ч.3 ст.135 КК України). Тому, звідси випливає, що при залишенні в небезпеці діяння може призвести не лише до смерті дитини, але і до настання інших тяжких наслідків.

З приводу даного питання висловлювалась думка О. В. Шевченко, відповідно до якої, якщо жінка, залишає дитину у якійсь холодній кімнаті чи на вулиці, і при цьому свідомо не бажає і не вчиняє дій, які повинні запобігти переохолодженню і смерті внаслідок цього і якщо при тому вона мала реальну можливість вчинити такі дії, то її діяння слід кваліфікувати як вбивство шляхом бездіяльності [5, с.71].

При спричиненні смерті дитини матір'ю шляхом бездіяльності таке слід розглядати як вбивство, оскільки вільний хід фізіологічних процесів в організмі новонародженого при невтручанні зобов'язаної особи містить у собі неминучу загибель дитини [6, с. 10].

За ст. 117 КК України вчинене позбавлення життя новонародженої дитини кваліфікується лише у випадку якщо мати перебувала в обумовленому пологами стані і таке вбивство може бути вчинене як під час пологів, так і після пологів. Адже, обов'язковою ознакою складу умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини є така ознака об'єктивної сторони, як час вчинення даного кримінального правопорушення, а саме те, що вбивство може бути вчинене лише під час пологів або одразу після них [3].

Стосовно залишення в небезпеці, вчинене матір'ю стосовно новонародженої дитини, то в ч.2 ст.135 прямо передбачено законодавцем, що воно має місце якщо матір не перебувала в обумовленому стані. Отже, час вчинення в складах правопорушень, які піддаються розмежуванню, є різним і визначальним показником при цьому виступає саме час, коли вчиняється діяння, під час пологів або одразу після, тобто в обумовленому пологами стані або ні.

Окрім аналізу розмежувальних об'єктивних ознак обов'язково потрібно звернути увагу на аналіз суб'єктивних ознак вказаних складів кримінальних правопорушень.

Як відомо, суб'єкт кримінального правопорушення за ст. 117 КК України є спеціальним. Тобто, ним виступає фізична осудна особа, яка досягла 14 років і при цьому є або рідною, або сурогатною матір'ю потерпілої дитини. Поняття «матір» у цій статті пов'язується з фактом народження жінкою виношеної нею дитини [3].

Щодо суб'єкта кримінального правопорушення – залишення в небезпеці матір'ю своєї новонародженої дитини (ч.ч.2, 3, ст. 135 КК України), то ним є 16-річна осудна особа, яка зобов'язана дбати про новонароджену дитину, яка перебуває в небезпечному стані, або особа, яка безпосередньо своїми діями поставила новонароджену дитину в небезпечне для життя становище [3].

Отже, при розмежуванні досліджуваних складів важливим видається те, що для кримінального правопорушення, передбаченого ст. 117 КК України встановлено такий вік матері новонародженої дитини як 14 років, а також наявність особливого стану жінки, який зумовлений пологами, тобто такий, що відсутній у матері, яка вчиняє кримінальне правопорушення за ч. ч. 2, 3, ст. 135 КК України, і окрім цього відповідальність за вказане правопорушення настає з 16 років.

Суб'єктивна сторона умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини відносно самого діяння та наслідків, що настали, характеризується виною у формі умислу (прямого або непрямого). Тому можна констатувати, що психічне ставлення особи при вчиненні складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 117 КК України, характеризують такі особливості: 1) його вчинення обумовлене емоційною напругою, викликаною вагітністю і пологами та психічними процесами, що їх супроводжували (зокрема сімейним конфліктом, подружньою зрадою, матеріальними та іншими соціально-

побутовими проблемами); 2) тимчасовий психічний розлад послаблює здатність матері усвідомлювати свої дії та керувати ними, у зв'язку з чим її можна вважати обмежено осудною. Але, у випадках, коли умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини вчинене із заздалегідь обдуманим умислом, у тому числі і за взаємною згодою подружжя, вчинене слід кваліфікувати за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України як умисне вбивство малолітньої дитини, а за наявності для того підстав – і за іншими пунктами ч. 2 ст. 115 КК України [2].

Що стосується кримінального правопорушення, передбаченого ч.3, ст. 135 КК України, то його суб'єктивна сторона характеризується змішаною формою вини. Це означає, що стосовно суспільно небезпечного діяння законодавець визначає вину лише у формі прямого умислу, оскільки особа, винна у вчиненні даного кримінального правопорушення усвідомлює, що інша особа знаходиться в небезпечному для свого життя стані, і винний зобов'язаний і має можливість надати допомогу, але відмовляється від цього. Ставлення, відповідно, до наслідків у вигляді смерті або інших тяжких наслідків характеризується необережністю (кримінальна протиправна самовпевненість або кримінальна протиправна недбалість).

При залишенні в небезпеці новонародженої дитини, жінка не має умислу на настання смерті немовляти, більше того, вона, як правило, розраховує на певні обставини, котрі, на її думку, відвернуть настання цих наслідків (має місце кримінальна протиправна самовпевненість), або, взагалі не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння у вигляді смерті новонародженого, хоча повинна була і могла їх передбачити (має місце кримінальна протиправна недбалість).

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновки, що в ході здійснення кримінально-правової кваліфікації складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.117 та ст.135 КК України, необхідно звертати увагу на розмежувальні ознаки даних складів. І таке розмежування потрібно проводити як за об'єктивними, так і за суб'єктивними ознаками складів кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Постанова Пленуму Верховного Суду «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>
3. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка*. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
4. Остапенко Л. А. Відмежування умисного вбивства від завідомого залишення без допомоги матір'ю своєї новонародженої дитини. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 1. С. 113–117.
5. Шевченко О. В. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини: монографія. Харків: НікаНова, 2012. 215 с.
6. Марисюк К., Друк С. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини: спірні питання кваліфікації // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки» Т. 7, № 2, 2020.

Поліщук Сергій Геннадійович,
здобувач ступеня доктора філософії
відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою,
Інститут держави і права імені І.М. Корещького НАН України
ЩОДО НОРМАТИВНОЇ СУТНОСТІ ЗЛОЧИННОЇ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ
ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Однією з особливих (ідентифікуючих) ознак, наявність яких дозволяє виокремити злочини, що вчиняються шляхом бездіяльності у сфері екологічної безпеки, у відносно самостійну групу, є подібність суб'єктного складу, а саме наявність спеціального суб'єкта злочину:

- особи, на яку покладені обов'язки з проведення дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення(ст. 237 КК України) [1];
- службової особи, яка відповідальна за подання відомостей про екологічний стан і захворюваність населення(ст. 238 КК України);
- спеціально відповідальної особи морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі; особи, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки в зоні безпеки (ч. 3 ст. 243, ч. 1 ст. 244 КК України);
- особи, на яку покладений спеціальний обов'язок протидіяти розвитку екологічно небезпечної ситуації внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ бурштину чи видобування бурштину (ч. 2, 3, 4 ст. 254 КК) [2, с. 269].

Вихідним положенням для точної правової оцінки вчиненого суб'єктом, що знаходиться в визначеному протиправно-пасивному стані, є те, що:

- зазначені вище суб'єкти своєю професійною діяльністю входять у сферу суспільних відносин щодо забезпечення екологічної безпеки;
- їх суспільно значуща (позитивна чи негативна) діяльність має правову форму;
- відповідні кримінально-правові норми, що встановлюють відповідальність за злочинну бездіяльність у сфері екологічної безпеки, беруть участь у регулюванні цих відносин поруч із іншими нормами.

Останнє положення стосується відповідних еколого-правових інститутів (нормативно-правових актів у сфері екологічної безпеки), до яких відсилають бланкетні диспозиції зазначених кримінально-правових норм. Правові норми, що регулюють таку діяльність, визначають конкретну програму реагування на розвиток екологічно небезпечної ситуації, зобов'язуючи відповідних суб'єктів застосувати заходи щодо протидії її розвитку та відвернення ймовірних екологічно небезпечних наслідків.

Отже, окреслене вище коло осіб може бути визнано суб'єктами бездіяльності у сфері екологічної безпеки та нести відповідальність, якщо вони:включені в систему відносин, врегульованих та охоронюваних відповідними правовими нормами (як кримінально-правовими, так і еколого-правовими); якщо для них встановлено обов'язок виконувати певні функції в системі відносин екологічної безпеки; якщо не виконана, неналежно виконана або ж виконана з недотриманням обсягу необхідних (достатніх) дій функція (у такому випадку має місце змішана бездіяльність[3]),передбачена спеціальними правилами, що регулюють такі відносини.

Джерелами підвищеної екологічної небезпеки, що внаслідок розвитку екологічно небезпечної ситуації та відсутності належної реакції спеціально зобов'язаних осіб призводять до злочинних наслідків, можуть бути попередні дії самих осіб:скидання з метою поховання або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати такими особами в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів (ч. 3 ст. 243 КК України); експлуатація технологічних установок або інших джерел небезпеки в

зоні безпеки при дослідженні та розробці природних багатств континентального шельфу (ч. 1 ст. 244 КК України); дослідно-промислова розробка родовищ бурштину чи видобування бурштину (ч. 2, 3, 4 ст. 254 КК).

Також це може бути незалежна від спеціально зобов'язаних осіб протиправна поведінка інших осіб в різноманітних сферах екологічно ризикованої діяльності, наслідком якої є забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням (ст. 237 КК України) або забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини (ст. 238 КК України). У цьому випадку йдеться про потурання екологічно небезпечній діяльності [4, с. 51], яке має не тільки пасивну, але й активну форму злочинної поведінки: неналежне проведення дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України); умисне перекручення відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою (ст. 238 КК України).

Окрім антропогенних чинників, джерелами підвищеної екологічної безпеки можуть бути також стихійні сили природи (урагани, землетруси, повені, виверження вулканів і т. ін.).

У всіх перелічених випадках завдяки дії правової норми спеціально зобов'язані особи, навіть у випадках, коли вони своїми попередніми діями самі не поставили об'єкт кримінально-правової охорони у екологічно небезпечний стан, опиняються включеними з усіма їх обов'язками та правами у системний зв'язок з об'єктом. Правова норма покладає на таких осіб відповідну соціальну функцію, невиконання якої здатне викликати суспільно небезпечний наслідок. Такі наслідки сформульовані у диспозиціях досліджуваних кримінально-правових норм по-різному: загибель людей або інші тяжкі наслідки; створення небезпеки для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи можливість завдання шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкоджання іншим законним видам використання моря; створення небезпеки загибелі живих організмів моря або загрози життю чи здоров'ю людей; заподіяння істотної шкоди.

Отже, механізм виникнення спеціального обов'язку протидіяти розвитку екологічно небезпечної ситуації є однаковим для всіх випадків злочинної бездіяльності у сфері екологічної безпеки: правова норма зумовлює обов'язок вчинити певні дії, будучи активована якимось небезпечним чинником. Відмінність полягає лише тому, що в одних випадках ці норми активуються попередньою екологічно небезпечною діяльністю суб'єктів бездіяльності, а в інших — унаслідок протиправної поведінки інших осіб або ж дії сил природи. Самостійність дії досліджуваних кримінально-правових норм робить вказану різницю несуттєвою.

Матеріальною підставою обов'язку спеціально зобов'язаних осіб є наявність суспільно небезпечного стану, реальної загрози перетворення екологічно небезпечної ситуації у катастрофічну, що передбачає виконання певної соціальної функції та обґрунтовує включення до цієї функціональної системи (запобігання забрудненню довкілля та його подальшого негативного впливу на екосистеми та людей) саме зазначених осіб.

Отже, поведінка спеціально зобов'язаних осіб завжди носить нормативну форму, що надає їм бездіяльності нормативного характеру. Обов'язок виконання нормативно визначених функцій в системі відносин екологічної безпеки є, таким чином, об'єктивною характеристикою суспільної небезпеки бездіяльності та, відтак, необхідною передумовою відповідальності за злочинну бездіяльність у сфері екологічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.04.2024).

2. Поліщук С. Г. Щодо ідентифікуючих ознак злочинної бездіяльності у сфері екологічної безпеки. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 268-270.

3. Поліщук С. Г. Змішана бездіяльність як ознака об'єктивної сторони у складах злочинів у сфері екологічної безпеки. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.). Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 145-148.

4. Турлова Ю.А., Поліщук Г. С., Козлюк Л.Г., Пенязькова О.О. Злочини проти екологічної безпеки: проблемні питання систематизації. *Ядерна та радіаційна безпека*. 2021. 2(90). С. 42-51

Семенюк-Прибать Анна Вікторівна,

кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КОМПЕНСАЦІЯ ЗА ЗНИЩЕНІ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ ОБ'ЄКТИ НЕРУХОМОГО МАЙНА: ПОРЯДОК ТА ПРОЦЕДУРА

Держава існує для гарантування безпеки населенню та для захисту людських прав. Питання компенсації за знищене внаслідок війни майно є вкрай актуальним та важливим сьогодні. Адже, українці страждають через воєнні злочини росії, шляхом систематичного порушення нею правил ведення війни, закріплених нормами міжнародного права, а саме Женевськими конвенціями, які країна агресор ратифікувала.

Метою є розкриття порядку та процедури компенсації за знищені внаслідок війни об'єкти нерухомого майна.

Проаналізувавши національну теоретико-правову базу, слушно зазначити, що О. В. Капліна, у своєму дослідженні аналізує відшкодування шкоди, через збройну агресію росії та вказує на те, що з 2022 року страждають і аграрні комплекси, де перебувають тварини [4], тому робота експертів є дуже важливою, для отримання компенсацій. У науковій літературі наголошується, що експертна діяльність удосконалюється та розвивається, відповідно до європейських стандартів. У 2022 році розроблений експертами лист-розрахунок щодо матеріального збитку колісного транспорту [5], який можна застосовувати в майбутньому. Також, діє Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326, яка регулює порядок визначення шкоди та збитків, завданих росією [6].

Організаційні та правові аспекти компенсації за знищення та пошкодження об'єктів нерухомого майна через диверсії, бойові дії, терористичні акти, у зв'язку з воєнними діями росії регулюються Законом України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» (далі по тексту – Закон № 2923-IX) [1]. Це важливий нормативно-правовий акт, який дає змогу законодавчо вирішити основні проблемні аспекти.

В ньому, зокрема, визначається хто є отримувачем компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна (стаття 2 Закону № 2923-IX), встановлюється порядок подання заяви про надання компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна (стаття 4 Закону № 2923-IX), а також черговість розгляду таких заяв (стаття 5 Закону № 2923-IX) [1].

Також, норми вищевказаного закону передбачають, що для розгляду питань про надання компенсації за знищене майно виконавчий орган місцевих ради, адміністрації (військово-цивільні чи військові), в населених пунктах утворюють Комісію, щодо вивчення положень гарантування компенсації за об'єкти майна нерухомого, яке постраждало через диверсії, бойові дії, терористичні акти, через агресію росії проти нашої держави. Такі комісії утворюються як консультативно-дорадчий орган та затверджують положення про роботу Комісії.

Персональний склад Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації встановлюється розпорядчим актом виконавчого органу населеного пункту.

Вказані норми передбачені статтею 3 Закону № 2923-IX. Нормами цієї статті також визначені повноваження Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна через воєнні дії, акти терористів, диверсій, спричинених воєнною агресією російської федерації проти України, а саме:

1) надавати отримувачам компенсації інформацію та консультацію з питань отримання компенсації;

2) здійснює безпосередній розгляд питань щодо повернення коштів, також вирішує задовольнити чи відмовити у відшкодуванні компенсації за знищені господарські об'єкти та надає висновок про правові підстави, щодо отримання компенсації, за зруйнований нерухомий об'єкт майна спадкодавцю;

3) розгляд інформації, у робочому режимі, від експертів, установ, міжнародних організацій, державних службовців, підприємств, організацій, оцінювачів, архітекторів , тощо;

4) отримує від підприємств, установ, органів місцевого самоврядування чи держави тощо, документацію потрібну для винесення висновку щодо надання компенсації;

5) утворює групи робочого, тимчасового характеру для вирішення основних питань;

6) організовує, в робочому порядку, наради та проводить інші необхідні заходи, що впливають з покладених на неї завдань [1].

Компенсація за пошкоджений об'єкт нерухомого майна може надаватись декількома шляхами, такими як:

1) виконання робіт, пов'язаних з будівництвом, на пошкодженому об'єкті нерухомого майна з метою його відновлення. Включає в себе розроблення проектної документації на будівництво, проведення її експертизи, виконання будівельних робіт, та/або придбання будівельних матеріалів для виконання таких робіт;

2) надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок із спеціальним режимом використання отримувача компенсації для виконання робіт, пов'язаних з будівництвом на пошкодженому об'єкті нерухомого майна з метою його відновлення та/або придбання будівельної продукції для виконання таких робіт;

3) надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації за придбану ним будівельну продукцію та/або виконані ним ремонтні роботи на пошкодженому об'єкті нерухомого майна за власні кошти. Ці норми передбачені у статті 10 Закону № 2923-IX [1].

Також, важливим фактом є те, що статтею 9 Закону № 2923-IX передбачено Пріоритетне право на отримання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна. Так, пріоритетне право на отримання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна мають наступні категорії громадян:

- учасники бойових дій, особи, що отримали інвалідність внаслідок війни, особи, визначені ч.1 статті 10, ч.1 статті 10-1 Закону України № 3551-XII. «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [2];

- особи, призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, відповідно до Указу Президента України № 2105-IX «Про загальну мобілізацію» [3], на особливий період, яким однак не надано статус учасника бойових дій;

- багатодітні сім'ї;

- особи з інвалідністю I та II груп [1].

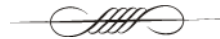
Таким чином, українці, чиє нерухоме майно постраждало через війну, керуючись вищенаведеними правилами, мають змогу отримати компенсацію в тій чи іншій формі, передбаченій статтею 10 Закону № 2923-IX [1].

Зазначена тема потребує подальших наукових, теоретико-правових досліджень, як вітчизняних, так і міжнародних, з метою ефективного розвитку та функціонування держави в цілому, так і захисту людських прав кожного індивіда.

Список використаних джерел:

1. Закон України (2023). Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>
2. Закон України (1993). Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
3. Указ Президента України (2022). "Про загальну мобілізацію" № 2105-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text>.
4. Капліна О. В. Відшкодування шкоди, завданої громадянину внаслідок збройної агресії: кримінальний процесуальний аспект. Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації: тези наук.-практ. конференції (м. Харків, 22.06.2022). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 12-17.
5. Розрахунок величини матеріального збитку, завданого власнику колісного транспортного засобу внаслідок пошкодження у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України: метод. лист / Фокін Д. І., Лагода К. А., Хоменко В. В. та ін.; ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», КНДІСЕ, ОНДІСЕ, ДніпроНДІСЕ, ЛНДІСЕ. Харків, 2022. 25 с.
6. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>.

Тернавська Анастасія Андріївна

*докторант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ЩОДО НАСЛІДКІВ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ РАДІОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Проблема наслідків злочину взагалі та злочинів у сфері радіоекологічної безпеки зокрема, незважаючи на чисельні кримінально-правові дослідження, залишається дискусійною, причому відбуваються такі дискусії як щодо уточнення відповідного понятійно-категорійного апарату, так і щодо сутності, видів та місця наслідків у структурі складу злочину. Водночас, зазначена проблема залишається актуальною з огляду на виконувани ними функції, а саме криміноутворення; кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак; обставин, що обтяжують покарання.

Проведене авторкою дослідження дозволило з'ясувати ідентифікуючі ознаки, наявність яких дозволяє виокремити кримінальні правопорушення у сфері радіоекологічної безпеки у відносно самостійну групу. Визначальною з таких ознак є спільний об'єкт посягання, а саме суспільні відносини у сфері радіоекологічної безпеки, під якою у науковій і навчальній літературі розуміється стан захищеності довкілля та людини у процесі використання ядерних установок і поводження з радіоактивними матеріалами, який не допускає заподіяння ядерної шкоди та можливого негативного радіаційного впливу[1, с. 13; 2, с. 8; 3, с. 153].

Крім того, до таких ознак також варто віднести кримінально-правову формалізацію діянь, що у сукупності утворюють злочини у сфері радіоекологічної безпеки, які відповідно до санкцій норм, що встановлюють відповідальність за їх вчинення, у розумінні ст. 12 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Класифікація кримінальних правопорушень» відносяться до злочинів (а не кримінальних проступків).

При відображенні злочинного наслідку в диспозиціях зазначених кримінально-правових норм законодавець у різному поєднанні використовував ряд техніко-юридичних прийомів, взявши за основу:

- зовнішній його прояв: фактичне настання шкоди (ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 265¹, ч. 2 ст. 267, ч. 4 ст. 267¹, ч. 2 ст. 274 КК України); небезпека заподіяння шкоди (ч. 1 ст. 265¹, ч. 2 ст. 266, ч. 1 ст. 267 КК України); змішаний характер шкоди (ч. 1 ст. 274 КК України).
- тип небезпечних змін в об'єкті кримінально-правової охорони: погіршення якості природного середовища у виді значного забруднення довкілля (ч. 2 та ч. 3 ст. 265, ст. 265¹ КК України); фізична шкода у виді загибелі людей або шкоди здоров'ю людей (ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 265¹, ч. 2 ст. 267, ч. 4 ст. 267¹, ст. 274 КК України); опосередкована економічна шкода, що відображена оціночними поняттями «майнова шкода у великому розмірі» (ч. 2, 3 ст. 265, ст. 265¹ КК України); невизначений (неконкретизований) тип шляхом застосування терміну «інші тяжкі наслідки» (ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 265¹, ч. 2 ст. 266, ст. 267, ч. 4 ст. 267¹, ст. 274 КК України).

Як засвідчує наведена вище варіативність суспільно небезпечних наслідків як за розмірами, так і за видами завданої шкоди, у досліджуваних нормах відсутні її універсальні критерії, створення яких, думається, вкрай ускладнене з огляду на істотні відмінності криміногенного потенціалу злочинів у сфері радіоекологічної безпеки. Щодо деяких суперечливих категорій, що стосуються предмету нашого дослідження, варто зупинитись більш детально.

Так, більшість диспозицій відповідних норм, а саме ст. 266 КК України «Погроза вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали», ст. 267 КК України «Порушення правил поведження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», ст. 267¹ КК України «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки» та ст. 274 КК України «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки», не містять серед альтернативних злочинних наслідків категорії «значне забруднення довкілля», як це має місце наприклад у частинах 2, 3 ст. 265 КК України «Незаконне поведження з радіоактивними матеріалами», а також ст. 265¹ КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію». Якщо щодо диспозиції ст. 267¹ КК України з огляду на зміст злочинного діяння про можливість забруднення довкілля не варто згадувати, то стосовно інших норм ситуація вбачається дещо іншою.

Варто зазначити, що у теорії кримінального права, як правило, вважається, що довкілля у зазначених злочинах є лише додатковим (обов'язковим або факультативним) об'єктом і злочинні наслідки у виді значного забруднення довкілля охоплюються сформульованою у санкціях зазначених норм конструкцією «інші тяжкі наслідки». Крім того, згадана вище конструкція «інші тяжкі наслідки» вживається у ч. 3 ст. 265 КК України, ч. 3 ст. 265¹ КК України одночасно з іншим злочинним наслідком — «значне забруднення довкілля», що дає підстави вважати, що, за задумом законодавця під терміном «інші тяжкі наслідки» маються на увазі відмінні від значного забруднення довкілля наслідки.

У п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва»[4] зазначено, що під поняттям «загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків» у ч. 1 ст. 274 КК України варто розуміти такі зміни у стані виробничих об'єктів, підприємств, унаслідок яких виникає реальна небезпека життю людей або реальна небезпека заподіяння (настання) шкоди вказаним у цій статті благам. Тяжкість ймовірних наслідків визначається залежно від цінності благ, які поставлено під загрозу, кількості осіб, які можуть постраждати від небезпечних дій, розміру можливої матеріальної шкоди тощо. Щодо ж категорії «інші тяжкі наслідки» у ч. 2 ст. 274 КК України варто розуміти випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, шкоди у великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць. Водночас, у постанові не зазначено конкретно про які блага, що поставлено під

загрозу, йдеться. Також залишається відкритим питання чи поширюється таке неконкретизоване розуміння небезпеки заподіяння шкоди й на інші норми, що встановлюють відповідальність за вчинення злочинів у сфері радіоекологічної безпеки, адже вони розташовані у розділі IX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» й, відтак, формально не є кримінальними правопорушеннями проти безпеки виробництва. Це ж стосується й категорії «інші тяжкі наслідки», адже у статтях ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 265¹ КК України такі наслідки вказані поряд із наслідками у виді майнової шкоди у великому розмірі, що свідчить про те, що це окремі категорії, які змістовно не перетинаються.

Також, наявна певна непослідовність щодо визначення фізичної шкоди. Так, у більшості випадків вона сформульована як «шкода здоров'ю людей». Водночас, у ч. 1 ст. 274 КК України йдеться про шкоду здоров'ю потерпілого, тож зазначені терміни також мають бути уніфіковані.

Отже, зважаючи на викладене, логічним було б, на наш погляд, доповнити диспозиції ст. ст. 266, 267, 274 КК України злочинними наслідками у виді значного забруднення довкілля. Також вважаємо за доцільне доповнити одну із досліджуваних статей приміткою, що містила б опис конкретної шкоди, що охоплюється поняттям «інші тяжкі наслідки» і, таким чином, прийти до єдиної схеми в формулюванні диспозицій відповідних норм і усунути неоднозначність тлумачення цього терміну. Доречним розмістити це роз'яснення у ст. 265 КК України, яка уже містить примітку, що роз'яснює термін «майнова шкода у великому розмірі».

Список використаних джерел:

1. Деркач А. Л. Організаційно-правові аспекти контролю у галузі ядерної та радіаційної безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 16 с.
2. Балюк Г.І. Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної (радіоекологічної) безпеки в Україні. Київ: Віпол, 1997. 196 с.
3. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 848 с.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text> (дата звернення: 31.03.2024).

Цирулик Станіслав Сергійович,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства

Сумського державного університету

ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ (1850-1910 РОКИ)

Протягом XIX століття світ стикався з низкою конфліктів та війн, що зумовили серйозні виклики для міжнародного права та його регулюючих норм. Особливо важливим аспектом була відповідальність за воєнні злочини, яка знайшла своє відображення в правових нормах того часу. З цієї причини вивчення еволюції міжнародного права в контексті відповідальності за воєнні злочини протягом 1850–1910 років має велике значення.

У тезах ми розглянемо період історії, коли відбувалися значні зміни в міжнародних відносинах та дипломатичних зусиллях з метою регулювання поведінки військових конфліктів. Цей період також відзначався формуванням перших міжнародних договорів та стандартів, спрямованих на забезпечення дотримання законів та звичаїв війни.

Починаючи з середини XIX століття, міжнародне право переживало значний розвиток, що відобразилося в прогресивних змінах у підходах до вирішення конфліктів, заснованих на принципах моралі та справедливості. Однак, разом з цим, існувала

необхідність встановлення чітких норм та відповідних механізмів відповідальності за їх порушення, особливо в контексті воєнних дій.

У цьому контексті важливо розглянути еволюцію міжнародного права відповідно до принципу *ultimaratio* та його вплив на встановлення стандартів відповідальності за воєнні злочини. Вивчивши документи різних історичних періодів, В. Миронова доводить, що у сфері міжнародного права склалася система правових джерел, яка визначає правила ведення збройних конфліктів (закони та звичаї війни) та передбачає відповідальність за їх порушення [1, с. 13]. І перший із них – це Декларація про скасування застосування вибухових та запалювальних куль 1868 року. Як не дивно зараз це буде звучати для сучасних українців, однак, альтернативною назвою цієї Декларації є Санкт-Петербурзька. Назва походить від місця її підписання. Ця декларація є першою офіційною угодою, яка забороняє використання певної зброї під час війни. Вона бере свій початок у 1863 році, коли російське військове керівництво винайшло кулю, яка вибухала при контакті з твердою речовиною і основною метою якої було підірвати вагони з боєприпасами. У 1867 році снаряд був модифікований так, що вибухав при контакті з м'якою речовиною. Оскільки така куля була б нелюдським знаряддям війни, російський уряд, не бажаючи використовувати кулю сам чи дозволити іншій країні скористатися нею, запропонував заборонити використання кулі міжнародною угодою. Декларація з цього приводу, прийнята в 1868 році, яка має силу закону, підтверджує звичайне правило, згідно з яким забороняється використання зброї, снарядів і матеріалів, здатних завдати непотрібних страждань. Пізніше це правило було викладено в статті 23 (е) Гаазьких положень про сухопутні війни 1899 і 1907 років. Санкт-Петербурзька декларація спонукала до прийняття подальших декларацій подібного характеру на двох Гаазьких мирних конференціях 1899 і 1907 років. Гаазькі декларації, що стосуються викиду снарядів і вибухівки з повітряних куль, використання задушливих газів і використання розширювальних куль, посилаються у своїх преамбулах на Санкт-Петербурзьку декларацію [2].

У 1899 році Гаазька мирна конференція прийняла Декларацію, що забороняє використання «куль, які легко розширюються або розплющуються в людському тілі, таких як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю закриває сердечник або пронизані розрізами». Гаазька декларація про заборону куль дум-дум була ранньою спробою зменшити страждання, завдані комбатантам, заборонивши використання певного класу боєприпасів. З моменту його прийняття більш як 100 років тому його в основному дотримуються, принаймні в букві закону: кулі, конкретно описані в Декларації, здебільшого не використовувалися на війні [3].

Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років спрямовані на те, щоб запобігти використанню воюючими сторонами певних засобів і тактик ведення війни. Вони встановлюють закони та звичаї війни, визначаючи правила, яких протиборчі сторони повинні дотримуватися під час військових дій. Гаазька конвенція класифікує кілька порушень її норм, але не всі, як військові злочини. Конвенції, прийняті в Гаазі 1899 року, стосуються таких питань, як: врегулювання спору; закони та звичаї війни; заборони використання снарядів, що розсіюють задушливий газ; заборони використання куль, які легко розширюються або сплющуються в тілі людини.

Гаазькі конвенції 1907 року спрямовані на врегулювання питань щодо:

- 1) мирного вирішення спорів (на основі Гаазької конвенції I 1899 р.);
- 2) початку військових дій (Гаазька конвенція III);
- 3) законів та звичаїв війни (Конвенція IV з додатками та правилами, яка розвиває Конвенцію II 1899 року та випадки військової окупації);
- 4) прав та обов'язків нейтральних держав у разі сухопутної війни (V);
- 5) стану торговельних суден на момент початку військових дій (VI); перетворення торговельних суден на військові (VII);
- 6) постановки автоматичних підводних контактних мін (VIII);
- 7) бомбардування військово-морськими силами під час війни (IX);
- 8) адаптації до морської війни принципів

9) обмежень щодо здійснення права захоплення у морській війні (XI);

10) заснування міжнародного призового суду (XII);

11) прав та обов'язків нейтральних держав у морській війні (XIII) [4].

Підсумовуючи, варто наголосити, що аналізуючи еволюцію міжнародного права в контексті відповідальності за воєнні злочини в період з 1850 по 1910 роки, можна визначити кілька ключових висновків. По-перше, цей період в історії міжнародних відносин був вирішальним у формуванні правових норм та стандартів, які стосувалися поведінки учасників військових конфліктів. Важливою подією стала прийняття Гаазьких конвенцій 1899 та 1907 років, які вперше систематизували та унормували правила ведення війни та застосування військової сили. По-друге, визначалася необхідність встановлення чітких механізмів відповідальності за порушення військового міжнародного права. Зокрема, важливим кроком стало створення перших міжнародних трибуналів, таких як Гаазький трибунал, які вперше поставили перед собою завдання засудження осіб за воєнні злочини. Отже, період з 1850 по 1910 роки відображає важливий етап у розвитку міжнародного права щодо відповідальності за воєнні злочини, який визначив подальший курс правового регулювання військових дій на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Миронова В. О. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Дніпро, 2008. 20 с.

2. Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight. Saint Petersburg, November 29, 1868. *International Humanitarian Law Databases : Database* : website. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/st-petersburg-decl-1868> (date of appeal: 13.03.2024)

3. Prokosch E. The Swiss draft Protocol on Small-Calibre Weapon Systems. *International Review of the Red Cross*. 1995. No. 307. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jmhma.htm> (date of appeal: 13.03.2024)

4. Hague Convention of 1899 and 1907. *DIGWATCH* : website. URL: <https://dig.watch/resource/hague-conventions-laws-war> (date of appeal: 13.03.2024)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

*Бондаренко Ольга Сергіївна,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету*

ОГЛЯД ОКРЕМИХ КЛЮЧОВИХ ПРИЧИН КОРУПЦІЇ У ПРАВООХОРОНИХ ОРГАНАХ

В умовах сучасного суспільства проблема корупції в правоохоронних органах визначається як одна з найбільш актуальних та складних. Корупційні правопорушення та порушення законів здебільшого спостерігаються у незагальновідомих, латентних формах, ускладнюючи їх виявлення та припинення. Ця проблема, яка згідно з дослідженнями, часто є симптомом системних недоліків у власній організації та структурних аспектах управління, є серйозним викликом для ефективності та довіри до правоохоронних органів.

Негативні наслідки корупції у правоохоронних органах пов'язані з одного боку з організаційними проблемами самої правоохоронної системи, а з іншого – з рівнем впливу корупції на громадську сферу взагалі. Вважають, що результатом корупції у правоохоронній системі є сприяння нейтралітету та толерантності до певних негативних соціальних явищ, що призводить до серйозних негативних наслідків, таких як підрив авторитету влади, порушення інституційних структур та зв'язків, а також недовіра суспільства[1, с. 62]. Корупція в сфері правоохоронної системи призводить до збільшення рівня злочинності та порушує один з основних принципів кримінального права – невідворотність покарання. Корумповані працівники правоохоронних органів допомагають злочинцям уникати відповідальності, порушуючи при цьому принцип верховенства права, етичні норми та суспільну мораль. Це сприяє утворенню та утвердженню переконання в безкарності[2, с. 92].

Хотіли б акцентувати на основних причинах корупції в правоохоронних органах. По-перше, важливо врахувати латентність корупційних правопорушень. Факти отримання, надання чи обіцянки неправомірної вигоди, зокрема у формі переваг, благ чи послуг нематеріального характеру, є складними до доведення, особливо коли мова йде про корупційні дії. Це свідчить про невідповідність між кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством, яке зазвичай не враховує можливість неправомірної вигоди нематеріального характеру. Це ставить під сумнів можливість доведення існування таких корупційних дій. У справах про корупцію предмет діянь має велике значення і прямо впливає на їх кваліфікацію; відсутність же такого предмета може призвести до відсутності ознак кримінально-протиправних діянь.

Щодо фактора латентності, важливо врахувати «кругову поруку». Підозрювані у корупційних правопорушеннях, які працюють у правоохоронних органах, часто намагаються уникнути відповідальності, використовуючи вплив на оперативно-тактичну та слідчу обстановку, а також на осіб, що проводять слідчі дії. Ця система взаємодії внутрішніх колективів правоохоронних органів відіграє значну роль у приховуванні корупційних дій або у спільному їх скоєнні. Це свідчить про відсутність ефективних антикорупційних заходів та зневагу до правових норм, що призвело до переваги моральних устоїв професійного характеру над антикорупційними устоями.

Ще одним чинником латентності є наявність спеціальних знань та навичок. Працівники правоохоронних органів мають глибокі знання в області оперативних та розшукових заходів, а також знають криміналістичні особливості різних протиправних діянь. Відомо, що будь-яке протиправне діяння залишає сліди та докази. Проте особа, яка має спеціальні знання стосовно видів доказів, може уникнути їх виявлення або ускладнити процес їх збору. Навіть якщо докази вже були знайдені, вони можуть бути втрачені або неправильно збережені. Другою причиною збільшення кількості нерозкритих корупційних правопорушень та зростання кількості кримінальних проваджень, які закриваються судом

через недоведеність вини обвинувачених, є кадрові проблеми. Корупція в правоохоронних органах є серйозною проблемою, яка вимагає постійної уваги. Викорінити корупцію можливо лише за умови, що працівники правоохоронних органів володіють високими моральними якостями, почуттям гідності та невідчужуваністю.

Третя причина, на нашу думку, полягає у босингу, або вертикальному знущанні (психологічному насильстві на роботі), коли керівник організації або його відділ виступає як психологічний правопорушник. Ефективність правоохоронного органу в значній мірі залежить від наявного морально-психологічного середовища, яке представляє собою комплекс соціально-психологічних характеристик групи. Ці характеристики включають домінуючі п'ятдесятірічні показники, що співвідносяться з цілями та мотивами спільної діяльності, взаєминами між особами, моральними та інтелектуальними установками, а також загальним настроєм[3, с. 50].

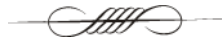
Лідер у колективі – це особа, яка керує підлеглими та несе повну відповідальність за стан управлінського процесу. Вміння і готовність приймати відповідальність за виконання завдань, ефективно підтримувати та реалізовувати ініціативи, встановлювати пріоритети, створювати атмосферу взаєморозуміння в колективі і впевненість підлеглих у своєму керівництві, а також взаємна довіра між керівником та підлеглими – все це характеризує і визначає організаторські здібності керівника[4, с. 376]. Керівники несуть відповідальність за організацію різних аспектів діяльності, включаючи операційну, службову, навчальну, а також дозвілля та відпочинок. Унікальні обов'язки та повноваження керівників, які впливають із їх посадового статусу, значно впливають на спілкування з підлеглими, що врешті-решт призводить до проявів булінгу в правоохоронних органах[3, с. 48]. Унаслідок страждань через булінг, правоохоронці опиняються в примусовій ситуації, тож змушені приєднуватися до корупційних маніпуляцій управління, щоб уникнути втрати роботи або обвинувачень у інших незаконних вчинках.

Загалом, зазначені у тексті фактори, такі як латентність корупційних правопорушень, «кругова порука» між працівниками правоохоронних органів, спеціальні знання та навички осіб, що мають стосунок до корупції, а також проблема босингу, вказують на серйозні виклики, що постають перед сферою правоохоронного охорони в умовах подолання корупції та підвищення ефективності її роботи. Пов'язані з цим проблеми не тільки спричиняють розкол у суспільстві та порушують закон і порядок, а й підірвуть довіру громадян до правоохоронних органів. Розв'язання цих проблем вимагатиме комплексного підходу та системних заходів, спрямованих на покращення управління, зміцнення етичних стандартів, професійну підготовку та навчання персоналу, а також налагодження ефективних механізмів контролю та запобігання корупційним проявам.

Список використаних джерел:

1. Іванець М. Корупція як негативний фактор в діяльності правоохоронних органів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3. С. 59–63.
2. Соловійов В., Береза О. Сучасний стан та особливості корупційних проявів у правоохоронних органах України. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2012. Вип. 3. С. 90–97.
3. Резнік О. Г. Психологічні особливості запобігання та подолання босингу у відділах прикордонної служби : дис. ... канд. психол. Наук : 19.00.09 / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2017. 186 с.
4. Стасюк В. В. Психологія управління військами: підручник. Київ : НУОУ, 2014. 540 с.

Виговський Дмитро Леонідович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,

ФРЕНОЛОГІЯ, ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ВИЗНАЧЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ОСОБИ ДО ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ: КРИТИЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Серед численних наукових теорій, які пояснюють походження особи злочинця, найбільшу популярність у період формування й розквіту науки кримінології (друга половина XIX ст.) отримали біологічні теорії.

Взагалі, ідеї про біологічної складової асоціальної поведінки виникли в кінці XVIII століття: до цього злочин розглядалося як діяння, поза зв'язку з особливостями людини. Австрійський лікар **Франц Йозеф Галь** (1758-1828) був упевнений, що будова черепної коробки може розповісти про здібності і нахили людини. Він припускав, що за розвиток різних здібностей відповідають певні ділянки мозку, що позначається на формі черепа. Щоб довести цю зв'язок, він вивчав черепа різних людей – як видатних письменників, поетів, політиків, так і черепа злочинців і людей з психічними розладами.

У другій половині XIX століття італійський психіатр (і фахівець у багатьох інших галузях медичної та соціальних наук) **Чезаре Ломброзо** (1835-1909) припустив, що правопорушники є людьми із ненормальною фізичною і психічною організацією. Відтак, прагнення до вчинення злочинів у них є їх неминучим, вродженим модусом поведінки. При цьому, відповідні нахили можна визначити за зовнішністю людини: зросту, будові кістяка, кількістю м'язових волокон. Особливу увагу Ломброзо надавав побудові черепа людини: висоті лобних частин, ширині вилиць, масивності щелепи, посадці очей, розмірам і формі носа.

Загалом, збірні поняття теорій, що були засновані на визначенні схильності людини до певної поведінки в залежності від зовнішності (тобто, анатомічних особливостей і фенотипу) включали до предмету таких «наук», як фізіогноміка та френологія. Остання, здебільш, була більш популярною серед дослідників особи злочинця [1, с. 14].

Френологія (від грец. *Φρηνη* — «діафрагма» (переносне значення — «дух», «душа», «серце») і грец. «*Λογος*» — «слово», «наука») — наука (на думку багатьох авторів – «псевдонаука») про зв'язок психіки людини і будови її черепа. Вона піддалась потужній критиці, практично, з моменту своєї появи й популяризації [2, с. 196]. Те, що френологію взяли на озброєння німецькі націонал-соціалісти в 1930-х роках, не долало її популярності. Та, незважаючи на це, френологія, все ж, залишалась доволі популярною.

Зокрема, вже згаданий Чезаре Ломброзо свою класифікацію злочинців створив, ґрунтуючись на типовому портреті злочинця, що спеціалізується на тих чи інших протиправних діяннях. І дійсно, можна простежити певний зв'язок, що дозволяло прихильникам френології вважати доведеним факт залежності поведінки людини від її зовнішності.

До прикладу, якщо вивчити світлини осіб, що притягувались до кримінальної відповідальності за ст. 257 КК України («Бандитизм»), ст. 187 КК України («Розбій»), ст. 189 КК України («Вимагання») та суміжним до них, можна побачити, що переважна більшість кримінальних правопорушників дійсно відповідають запропонованим Ломброзо критеріям для «осіб, схильних до вчинення насильницьких правопорушень» за своїми рисами обличчя, будовою черепа й тіла загалом. Дещо подібне можна спостерігати при вивченні зовнішності осіб, схильних до кишенькових крадіжок або шахрайства: їх зовнішні ознаки помітно відповідають, в загальному, запропонованим Ломброзо. Чи ж означає це, що вчення Ломброзо – вірне?

На нашу думку, мова йде, швидше, про «професійну придатність» вказаних осіб до конкретної злочинної діяльності. Так, особа худорлява й невеликого зросту, не використовуючи зброю, навряд чи зможе налякати потерпілого при вимаганні або здійсненні розбійного нападу. І, навпаки: двометровий чоловік з великою м'язовою масою привертатиме забагато уваги оточуючих, що не дозволить йому ефективно вчинювати кишенькові крадіжки. Крім всього іншого, така особа в переповнений тролейбус навряд чи взагалі зможе поміститись, на відміну від худорлявого й невисокого парубка з непримітними рисами обличчя (що ускладнює його подальше впізнання).

Таким чином, можемо констатувати, що прихильники френології, вірно зауваживши певні закономірності між зовнішністю особи й видами злочинної діяльності, якими та займається, помилились, переплутавши причину й наслідок. Іншими словами, помилка Ломброзо й інших прихильників френології полягала в тому, що вони сплутали своєрідну «профпридатність» потенційного кримінального правопорушника і схильність його до конкретного виду злочинної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Джужа О.М. Чезаре Ломброзо як один з піонерів теорії біосоціального походження злочинності. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* [Текст] : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ. 2019. С. 13-17
2. Пилипчук О.О. Внесок Чезаре Ломброзо у розвиток кримінології. *Історія науки і техніки*. 2017. Вип. 10. С. 194-204.

Костюченко Артем Вікторович

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ЗАХОДИ СПЕЦІАЛЬНОГО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЯКА ВЧИНЯЄТЬСЯ ПІД ВПЛИВОМ ЕЛЕКТРОННИХ ІГОР

Більшість досліджень у галузі психології вказують на зв'язок між грою у відеоігри з елементами насильства та підвищеною агресивністю. Ця думка широко поширена серед дослідників і політиків, які розглядають відеоігри з елементами насильства як потенційний фактор, що сприяє підвищенню агресії серед підлітків і молодих людей, можливо, навіть пов'язаний з такими інцидентами, як стрілянина в старших класах шкіл. Дослідження А. Каннінгема, Б. Енгельштеттера та М. Ворда свідчать, що з одного боку, існують поведінкові ефекти, які узгоджуються з психологічними дослідженнями, що вказують на те, що жорстокі відеоігри можуть призводити до більшої кількості насильницьких злочинів, якби не ефект недієздатності. Попри це наявні дані також свідчать про ефект добровільного виведення з ладу, коли гра як у насильницькі, так і в ненасильницькі ігри асоціюється зі зменшенням кількості злочинів. Зрештою, ефект виведення з ладу переважає поведінковий ефект, що призводить до загального зниження рівня насильницьких злочинів, пов'язаних зі споживанням відеоігор з елементами насильства [2].

Незважаючи на це, питання запобігання насильницькій злочинності, яка вчиняється під впливом електронних ігор залишається актуальним. Ця актуальність підкреслюється останніми дослідженнями американських науковців, що висвітлюють взаємозв'язок між грою в насильницькі відеоігри та різними негативними наслідками. Дослідження за участю 3034 дітей і підлітків показало, що ті, хто грав у жорстокі відеоігри, частіше вступали у фізичні сутички, про що свідчить те, що їх відправляли до кабінету директора за бійку. Результати іншого дослідження, продемонстрували, що жорстокі відеоігри можуть призвести до

зниження просоціальної поведінки, емпатії та моральної залученості. Окрім того, дослідження показують, що гра в жорстокі відеоігри збільшує ймовірність агресивної поведінки приблизно на 10-20%. Цей статистичний зв'язок ще більше підкреслює потенційний ризик, пов'язаний із впливом насильницького ігрового контенту, оскільки навіть відносно невелике збільшення ймовірності агресії може мати значні наслідки, особливо для вразливих груп населення, таких як діти та підлітки [3].

Зважаючи на вищенаведену статистику, доречним видається зосередження зусиль для кримінологічного запобігання насильницьким злочинам, що включає в себе широкий спектр спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів. Варто відзначити, що спеціально-кримінологічні заходи зосереджені на усуненні першопричин злочинності або конкретних видів злочинної поведінки. Такі стратегії спрямовані на конкретні види злочинів, осіб, сектори економіки тощо, а також локалізовані в часі та просторі відносно сфер правового регулювання. Основна мета спеціально-кримінологічного запобігання полягає в тому, щоб не допустити вчинення фактичних або потенційних злочинів, а якщо вони все ж таки сталися, втрутитися на ранній стадії, щоб зупинити їх. Важливим аспектом профілактики є виявлення та усунення криміногенних чинників за допомогою комплексу заходів, що включає організаційні, правові, оперативні, економічні, виховні та медичні заходи.

Спеціально-кримінологічне запобігання, як правило, реалізується через відомчі плани або програми, спрямовані на активізацію зусиль щодо запобігання злочинності. Ці плани передбачають низку заходів, спрямованих на запобігання конкретним видам або категоріям злочинів, а також на боротьбу зі злочинністю на певних територіях (наприклад, на національному або регіональному рівнях). Ці заплановані заходи здійснюються завдяки скоординованим зусиллям різних зацікавлених сторін, які беруть участь у превентивній діяльності. Ефективність зусиль із запобігання злочинності значною мірою залежить від узгодження превентивних програм із ширшою концепцією плану економічного та соціального розвитку держави [4]. Спеціалізоване кримінологічне запобігання злочинності охоплює три основні напрями діяльності: кримінологічну профілактику, запобігання злочинності та припинення злочинності. Кожен з цих напрямів передбачає окремі заходи, спрямовані на різні аспекти злочинної поведінки та її попередження (див. Таблиця 1).

Таблиця 1. Заходи спеціалізованого кримінологічного запобігання злочинності

Вид заходів	Опис
Кримінологічна профілактика	Ця група заходів зосереджена на виявленні та усуненні негативних явищ, які сприяють або можуть призвести до злочинної поведінки. Залежно від того, на які явища спрямована профілактика, застосовуються різні її види: профілактика передбачення, профілактика обмеження, профілактика усунення, профілактика захисту.
Запобігання злочинності	Запобігання злочинності спрямоване на конкретні групи або окремих осіб, які мають злочинні наміри або перебувають під загрозою залучення до злочинної діяльності. Воно спрямоване на те, щоб утримати людей від ведення злочинного способу життя і відмовити їх від вчинення злочинів. Заходи включають зусилля з переорієнтації антисоціальних установок через економічні, соціально-психологічні програми, формування антикримінальної культури серед громадян, підвищення громадської обізнаності, впровадження організаційно-правових заходів, спрямованих на виховання відповідальності та прийнятних способів задоволення потреб.
Припинення злочинності	Цей напрям передбачає заходи, спрямовані на запобігання завершенню злочинних дій шляхом розробки та впровадження конкретних втручань. Підхід варіюється залежно від стадії злочинної поведінки, характеристик злочинця та характеру злочину. Заходи включають контроль, застереження та активне втручання. Заходи контролю спрямовані на те, щоб переконати особу добровільно відмовитися від продовження злочинної діяльності. Запобіжні заходи створюють умови для перешкоджання або запобігання поточній злочинній діяльності, тоді

	як активне втручання передбачає негайне реагування правоохоронних органів з метою запобігання неминучим злочинним діям.
--	---

Джерело: сформовано самостійно автором на основі[5]

Індивідуальні заходи запобігання насильницьким злочинам спрямовані на конкретних осіб, щоб утримати їх від злочинної поведінки до того, як у них виникнуть злочинні наміри. Цей підхід спрямований на різні аспекти поведінки, способу життя та оточення особи, які можуть сприяти злочинній діяльності. Ідентифікація осіб, які потребують профілактики, ґрунтується на фактичних спостереженнях, правових нормах і кримінологічних показниках. Стратегії профілактики включають переконання, допомогу та примус. Переконання передбачає аргументовану роботу з особами з метою переконати їх утриматися від злочинної поведінки. Допомога фокусується на вирішенні основних проблем за допомогою заходів соціальної підтримки, таких як можливості працевлаштування, освіти та доступу до охорони здоров'я. Примус використовує заходи стримування, такі як адміністративні санкції або нагляд, щоб утримати людей від участі у злочинній діяльності [1].

Аналіз теоретичної бази та специфіки вчинення насильницьких злочинів під впливом електронних ігор дає автору підстави запропонувати власні конкретні заходи спеціального-кримінологічного та індивідуального запобігання (див. Таблиця 2).

Таблиця 2. Заходи спеціального-кримінологічного та індивідуального запобігання насильницькій злочинності, яка вчиняється під впливом електронних ігор

Тип заходів	Опис конкретних заходів
Спеціально-кримінологічне запобігання	
Кримінологіч на профілактика	<ul style="list-style-type: none"> • регламентування регуляторного нагляду, що включає запровадження суворих правил та вікових обмежень на продаж і розповсюдження відеоігор із елементами насильства, щоб мінімізувати доступ до них неповнолітніх; • систематичне проведення освітніх кампаній для інформування батьків, педагогів та геймерів про потенційні ризики впливу контенту відеоігор з елементами насильства.
Запобігання злочинності	<ul style="list-style-type: none"> • створення програм на рівні громад для залучення молоді з груп ризику до конструктивної діяльності та надання альтернативних форм розваг і соціальної взаємодії; • надання консультацій та послуг з охорони психічного здоров'я особам, які виявляють ознаки агресії або залежності, пов'язаної з електронними іграми.
Припинення злочинності	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечити спеціалізоване навчання для правоохоронців, щоб вони могли виявляти ознаки агресії, пов'язаної з електронними іграми, та належним чином втручатися; • створити спеціальні підрозділи в правоохоронних органах для моніторингу та розслідування онлайн-ігрових спільнот на предмет ознак злочинної поведінки.
Індивідуальне запобігання	
Переконання	<ul style="list-style-type: none"> • проведення інформаційних заходів, щоб розповісти геймерам про потенційний негативний вплив надмірного захоплення жорстокими відеоіграми на поведінку та психічне здоров'я; • створення програм консультування за принципом, де досвідчені геймери наставляють інших щодо відповідальних ігрових звичок та вирішення конфліктів.

Допомога	<ul style="list-style-type: none"> • розробка й імплементація спеціалізованих програми лікування для людей, які борються з ігровою залежністю (терапія, групи підтримки та реабілітаційні центри); • надання консультаційних послуг сім'ям для вирішення конфліктів, пов'язаних з ігровою залежністю, сприяння здоровому спілкуванню та дотриманню особистих кордонів.
Примус	<ul style="list-style-type: none"> • розвиток і заохочення використання функцій батьківського контролю на ігрових платформах для обмеження доступу до невідповідного віку контенту та моніторингу ігрової активності; • впровадження юридичної відповідальності для осіб, які беруть участь у злочинній поведінці, пов'язаній з насильницьким впливом відеоігор

Джерело: сформовано автором самостійно на основі власного дослідження

Отже, з огляду на численні дослідження зв'язку між насильницькими відеоіграми та підвищеною агресією, очевидно, що запобігання насильницьким злочинам, пов'язаним з електронними іграми, залишається важливою проблемою. Спеціалізовані кримінологічні стратегії запобігання спрямовані на усунення першопричин злочинності, зосереджуючись на регуляторному нагляді, освітніх кампаніях, програмах на рівні громад та навчанні правоохоронців. Індивідуальні профілактичні заходи спрямовані на конкретних осіб з групи ризику, включаючи переконання через освіту, допомогу, таку як консультування і програми лікування, а також примус за допомогою правових санкцій і батьківського контролю. На думку автора, імплементація комплексу запропонованих заходів сприятиме позитивному впливу на зменшення потенційних ризиків, пов'язаних з впливом насильницького ігрового контенту.

Список використаних джерел:

1. Chekmarova I. M. Individual prevention in the system of juvenile crime prevention. South Ukrainian Law Journal. 2022. No. 1-2. P. 182–186. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.32> (дата звернення: 28.03.2024).
2. Cunningham A. S., Engelstätter B., R. Ward M. Understanding the Effects of Violent Video Games on Violent Crime : Discussion Paper. Centre for European Economic Research, 2011. 48 с. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/48154/1/663765870.pdf> (дата звернення: 28.03.2024).
3. Lindner J. Violent Video Games Statistics [Fresh Research] • Gitnux. GITNUX. URL: <https://gitnux.org/violent-video-games-statistics/> (дата звернення: 28.03.2024).
4. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа та ін. ; ред.: В. В. Черней, О. М. Джужа. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с. URL: https://vo.uu.edu.ua/pluginfile.php/520868/mod_resource/content/3/2020_Підручник_Кримінологія.pdf (дата звернення: 28.03.2024).
5. Кримінологія : навч. посіб.-практикум / С. Шалгунова та ін. ; ред. С. Шалгунова. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 332 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5157/1/Кримінологія.pdf> (дата звернення: 28.03.2024).

Равлюк Антон Віталійович,
здобувач ступеня доктора філософії
відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

ЩОДО СТАНУ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВЧИНЕНИХ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Корупція створює системну загрозу безпеці та стабільності держави та суспільства в Україні, оскільки негативно впливає на національну економіку, заздалегідь ставить у нерівне становище корумпованих та чесних підприємців, підриває конкуренцію на зовнішньому та внутрішньому ринках, а також створює негативний імідж країни на міжнародній арені. Особливо негативно вона впливає на рівень життя населення, збільшуючи соціальну нерівність, масштаби глобального зубожіння і тим самим детермінуючи різні соціальні проблеми, у тому числі й злочинність.

Вагому роль в відтворенні корупційних кримінальних практик займає кримінальна активність службових осіб юридичних осіб публічного права, на яких поширюються обмеження щодо використання службових повноважень чи свого посадового становища, одержання подарунків, покладені обов'язки щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, передачі в управління іншої особи належних їм підприємств та корпоративних прав, подачі декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [1].

Відтак, дослідження сутності, механізму та детермінаційного комплексу корупційної поведінки зазначених осіб, що лежать в основі виокремлення зазначеного феномену з інших суспільно небезпечних явищ, має бути одним з актуальних завдань кримінологічної науки і є теоретико-методологічною основою розробки ефективного механізму комплексних заходів протидії корупції взагалі та корупційним злочинам зокрема.

Така протидія потребує належного наукового та методичного забезпечення, зокрема й інформаційно-аналітичного забезпечення з метою оцінки дієвості правозастосовної діяльності спеціалізованих суб'єктів протидії корупційної злочинності. Отримання достовірної інформації щодо кількісних та якісних показників корупційних злочинів є одним із завдань передбачених як Державною програмою щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки, так і чинним Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» [2; 3]. Отже, досягнення ефективності у протидії корупційним злочинам, зокрема й таким, що вчиняються службовими особами юридичних осіб публічного права, неможливе без аналізу її стану та відповідних кримінологічних і статистичних досліджень.

Відповідно до положень примітки до ст. 45 Кримінального кодексу України (далі – КК України), а також примітки до ст. 364 КК України до корупційних злочинів у сфері службової діяльності, що вчинюються службовими особами юридичних осіб публічного права, варто віднести ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем», ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 368⁵ КК України «Незаконне збагачення», ст. 369 КК України «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі».

Кримінологічний аналіз злочинності та окремих її видів передбачає вивчення офіційних статистичних даних та інших джерел кримінологічної інформації для з'ясування реального стану поширеності кримінальних практик певної категорії. Аналіз практики застосування зазначених кримінально-правових норм доцільно здійснювати на основі офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора (ГПУ). Для коректного порівняння статистичних показників початковим періодом аналізу варто обрати перший повний рік з моменту криміналізації незаконного збагачення (ст. 368⁵ КК України) відповідно

до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31 жовтня 2019 року № 263-IX [4], тобто 2020 рік.

За відомостями, що містяться у статистичному звіті – формі № 1 Офісу Генерального прокурора «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» [5] протягом періоду 2020-2023 років, було обліковано 25376 злочинів за статтями 364, 368, 368⁵, 369 КК України. У сукупності зазначені злочини становлять досить значну частину від усіх облікованих кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XVII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Так, питома вага злочинів досліджуваної категорії становить в середньому 40,1 % від усіх кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Розрахунок середньої арифметичної простої величини дає нам можливість встановити середнє річне значення абсолютної кількості зареєстрованих (облікованих) випадків вчинення службовими особами юридичних осіб публічного права корупційних злочинів у сфері службової діяльності і охарактеризувати, таким чином, типовий розмір досліджуваної ознаки, тобто узагальнюваний показник, який демонструє усереднене значення ознаки сукупності за конкретний період. Так, у середньому обліковувалось: 3303 злочини за ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем»; 1391 — за ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»; 31 — за ст. 368⁵ КК України «Незаконне збагачення»; 1620 — за ст. 369 КК України «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі».

Чисельні альтернативні джерела кримінологічної інформації дозволяють зробити припущення про те, що реальна кількість фактів вчинення таких злочинів є значно більшою з огляду на високу латентність усіх корупційних злочинів. Думається, що коригування офіційної статистики шляхом застосування низки спеціального кримінологічного інструментарію, зокрема експертних оцінок, періодичного анонімного віктимологічного опитування різних категорій населення та інших методів, є досить актуальним і необхідним заходом для отримання об'єктивних відомостей щодо масштабів і тенденцій досліджуваних злочинів.

Список використаних джерел:

6. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» (щодо визначення посадової особи юридичної особи публічного права) № 5672 від 19.01.2017. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60955 (дата звернення: 25.04.2024).

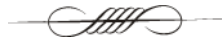
7. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text> (дата звернення: 20.04.2024).

8. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text> (дата звернення : 20.04.2024).

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31.10.2019 № 263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#n13> (дата звернення: 27.04.2024).

10. Форма № 1 Офісу Генерального прокурора «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення»: затв. наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 299. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 27.04.2024).

Светлічний Ігор Валерійович,
*адвокат, аспірант Інституту держави і права ім. В.М.Корецького
Національної академії наук України*

Бурчак Леся Іванівна,
*аспірант Інституту інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ, РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЗДАТНОСТІ ПРОТИДІІ ВОРОЖИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМИ ОПЕРАЦІЯМ

Військовослужбовцям сил оборони України найчастіше потрібна правова допомога у розв'язанні питань, пов'язаних з військовою службою та з іншими життєвими, сімейними проблемами. Статтею 59 Конституції України гарантовано право кожного на правову допомогу [1].

Крім цього, на думку авторів, впровадження принципів відновного правосуддя щодо військових правопорушень може сприяти зменшенню кількості військових правопорушень та злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), в першу чергу, завдяки відновленню позитивних міжособистісних стосунків, в тому числі серед військовослужбовців. Проте, на теперішній час, повноцінне впровадження відновного правосуддя у військовій сфері потребує подальших ґрунтовних наукових досліджень.

Так, згідно дослідженням українських науковців (Гридковець Л. М., Бурчак Л. І., Светлічна О. В., Светлічний І. В. та інших), найчастіше діючі військовослужбовці мають проблеми зі спілкуванням і вираженням почуттів, сварками через довгу розлуку та знижений рівень фізичної прихильності. Конфлікт між службою та молодю родиною, нерозуміння ситуації, викликають негативну задоволеність шлюбом та можуть стати однією з причин емоційного насильства партнерів в сім'ях діючих військовослужбовців у теперішній час.

Таким чином, військовослужбовці та їхні сім'ї все більше потребують юридичної, психологічної та соціальної допомоги для забезпечення стійкості та резильєнтності їх сімей шляхом розробки та реалізації відповідних соціально-психологічних програм [2]. Крім цього, зазначена психологічна стійкість відіграє також певну позитивну роль у збільшенні здатності протидії сил оборони України ворожим інформаційно-психологічним операціям (далі - ІПСО).

В наш час з об'єктивних причин в сім'ях військовослужбовців можуть виникати недовіра, страх зради, депресії. Конфлікти з рідними по телефону, на практиці в більшості випадків слугують каталізатором, запускаючи механізми правопорушень через агресивну поведінку військового, порушення наказів і статутів, зловживання спиртними напоями, спроби самогубства. В практиці автора був випадок, коли військовослужбовець, намагаючись зберегти сімейні стосунки з дружиною, постійно купував собі нову обручку, тому що губив її, знімаючи стрес різним чином.

Згідно вищенаведених досліджень, якщо у подружжя до мобілізації чоловіка або жінки були нормальні стосунки, то вони стануть запорукою успішної військової служби в подальшому за умови частих планових відпусток та зустрічей з рідними. Зазвичай у таких військовослужбовців актуалізується лише хвилювання за здоров'я рідних, поведінку дітей у школі та матеріальне забезпечення родини. Про ці моменти подружжя спілкується телефоном, тоді у чоловіка не виникають безпідставні хвилювання, сум, дезорієнтація, розпач, тому дружинам вкрай потрібно це розуміти. Таким чином, в разі, якщо до мобілізації стосунки в родині були нормальні, тоді як правило, страх зради не турбує чоловіка або дружину, за винятком хіба що молодих особистостей, які нещодавно одружилися. Звернення до капеланів та юристів у військових частинах, налагоджена робота психологів та морально-психологічного забезпечення допоможе своєчасно виявляти напруженість у сімейних стосунках конкретного військовослужбовця та вчасно її коригувати [3].

Навіть у тилкових частинах, з практики автора, військовослужбовці постійно відчують емоційне напруження, оскільки строки закінчення війни та демобілізації наразі непередбачувані. Загальновідомо, що чинне законодавство не обмежує строк служби мобілізованих та контрактників на даний час, що не сприяє покращенню ситуації щодо правопорушень. На думку авторів, робота військових психологів та капеланів, завчасне інформування військовослужбовців та членів їхніх родин про можливі зміни в стосунках, надання відповідних рекомендацій здатні запобігти виникненню більшості проблем у родинях військовослужбовців, в тому числі пов'язаних з ворожими ІПСО.

Переживання психологічного напруження, як і бойового стресу, посттравматичного стресового розладу, на фоні психічних та психологічних проблем, які він дізнається спілкуючись з рідними часом може викликати у діючого військовослужбовця бажання відсторонитися від товаришів та близьких, аби їм не нашкодити та не нашкодити сімейним стосункам, проте завдяки такому відстороненню з'являється відчуття своєї непотрібності. Дружини військовослужбовців зізнаються в тому, що їхні чоловіки після кожного такого чергового відрядження повертаються з деякими розладами поведінки, і сім'я змушена щоразу адаптуватися. Під час кожної такої адаптації родина переживає стрес, що викликає напруження в стосунках. У сім'ях, де підтримується комунікація під час відсутності бійця, процес спілкування проходить більш раціонально.

Згідно досліджень, викладених у методичних рекомендаціях з профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців (2023) проблемою, що потребує уваги, є іррегулярність подружніх стосунків. За словами жінок стосунки подружжя після повернення чоловіка змінюються. Фахівці відмічають, що протягом перших днів відпустки, повернення додому у спостерігається або надмірний потяг, або ж цей потяг зникає. Часто також простежується втрата ніжності, що в подальшому може призвести до відмови від стосунків на тривалий час. Такі зміни як чоловіки, так і дружини часто інтерпретують як згасання почуттів або привід для ревнощів, що породжує конфлікти і деструктивно впливає на психологічний стан обох сторін.

На нинішній час в Україні відсутній системний аналіз стану надання адвокатами психологічної та правової допомоги військовослужбовцям, членам їх сімей в Україні з метою обґрунтування необхідності удосконалення правових та організаційних засад надання такої допомоги, як зазначали адвокати-практики Бурчак Л. І. та Светлічний І. В. [4]. Зауважимо, що на офіційному сайті Міністерства оборони України <https://www.mil.gov.ua/> створено сайт-довідник «Допомога після поранення» - <https://turbota.mil.gov.ua/>, де зібрано важливу інформацію яка допоможе військовослужбовцям проходити всі етапи шляху воїна, в тому числі направлення та проходження медико-соціальної експертної комісії для встановлення інвалідності або ступеня втрати працездатності.

У соціальних мережах діють численні волонтерські групи допомоги військовослужбовцям (до прикладу - проект команди волонтерського руху «Адвокати ЗСУ» в мережах Фейсбук та телеграм, координатор Євгенія Рябека). З 2024 року діє Центральне управління захисту прав військовослужбовців – новий структурний підрозділ Міністерства оборони України, створений з метою реагування на порушення прав військовослужбовців та членів їхніх сімей, проведення відповідних перевірок та розслідувань, поновлення порушених прав — фактично військовий омбудсмен.

Центральне управління захисту прав військовослужбовців, яке безпосередньо підпорядковується міністру оборони та відповідатиме за розгляд звернень та скарг військовослужбовців, надання первинної правничої допомоги, проведення перевірок та розслідування порушень прав військовослужбовців та членів їхніх сімей. «Реалізація цієї ініціативи передбачає комплексний підхід до захисту прав воїнів та членів їхніх сімей, включаючи реагування на конкретні скарги, аналіз конкретних ситуацій, виїзд на місце порушень, проведення перевірок та подальші заходи з відновлення прав», — заявив Міністр оборони України Рустем Умеров (armyinform.com.ua).

Крім вищевказаного, невизначеність щодо проблем, пов'язаних з підготовкою та участю у бойових діях, часовими показниками, здатності родини справлятися з розлукою та

завжди наявний ризик поранення або смерті має потенційно руйнівні наслідки. Як зазначають експерти, на думку командирів, стурбований, заклопотаний військовослужбовець легко відволікається і не в змозі зосередитися на важливих завданнях у критичний момент. З психологічної точки зору, легше розілитись, ніж протистояти болю і втраті від розлуки. У гіршому випадку, не вирішена емоційна напруга може призвести до серйозних нещасних випадків або розвитку бойового стресу, який, у свою чергу, може стати причиною зриву виконання бойового завдання. Через сімейні негаразди (непорозуміння з батьками (родичами), переживання за членів родини, які залишилися на окупованій території, конфлікти з подружжям (коханими) скоюється близько 30% самогубств військовослужбовцями - учасниками бойових дій. Близько половини зафіксованих спроб суїциду в армії, за оцінками незалежних експертів, пов'язані з сімейними обставинами, з чим погоджуються і автори.

Напружені, конфліктні стосунки між подружжям (членами сімей) деструктивно впливають на психологічний стан військовослужбовців під час служби (депресивні стани, зловживання спиртними напоями, агресивність, замкнутість, порушення статуту, суїцидальні думки тощо) і не сприяють відновленню в періоди між службовими завданнями. Проте, розумні, гармонійні стосунки в сім'ї військовослужбовця є для нього підтримуючим ресурсом, особливо у період відновлення. Наявність значної кількості військовослужбовців, які розлучаються через сімейні проблеми, що виникають після їх тривалого перебування в силах оборони, навіть поза районами ведення бойових дій, спонукає до розробки шляхів щодо профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців [5].

При ґрунтовному аналізі цього явища слід зазначити, що ряд змін у законодавстві України та нововведень в роботі державних органів мають позитивно вплинути на здійснення та реалізацію прав і свобод, які мають військовослужбовці та члени їх родин. Так, відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» (Закон України від 02.06.2011 зі змінами та доповненнями) держава гарантує надання військовослужбовцям та членам їх родин правничу допомогу, яка полягає у наданні консультації, роз'яснень та правової інформації з різних питань, складенні заяв, скарг та інших процесуальних документів, представництво інтересів особи в судах, органах місцевого самоврядування та державних органах, забезпечення захист від обвинувачення, надання допомоги в доступі до вторинної правничої допомоги та медіації. Відповідно до статті 14 вказаного закону коло суб'єктів безоплатної вторинної правничої допомоги є досить широким: це і діти і, особи, які затримані чи знаходяться під слідством у кримінальних та адміністративних провадженнях, окремим суб'єктом законодавець виділяє ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих захисників та захисниць України, які мають особливі заслуги перед Україною.

Вторинна правнича допомога, як вид соціальної гарантії, надається також особам, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, відповідно до Закону України «Про соціальний та правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їх сімей». Зазначені положення законів надають право доступу до послуг адвоката за рахунок держави малозабезпеченим та вразливим категоріям громадян і сприяють утвердженню законності в Україні. Цікавим і перспективним напрямком у наданні правничої допомоги є надання доступу до медіації, який можна отримати, звернувшись до центрів безоплатної правничої допомоги, які відкриті у кожному обласному місті України, а філії центрів функціонують у містах районного типу та селищах. Послуги медіатора можуть допомогти залагоджуванню конфліктів, вирішенню матеріальних та емоційних проблем, відіграти значну роль у досудовому вирішенні спорів, які можуть виникати у родинах військовослужбовців.

У 2024 році кроком по вдосконаленню надання послуг з реєстрації актів цивільного стану, включаючи діючих військовослужбовців, стала Постанова Кабінету Міністрів № 245 від 29.03.2024 «Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення державної реєстрації шлюбу в електронній формі», що надає можливість проведення процедури одруження он-лайн в застосунку. Як відомо, багато проблем виникає у зв'язку з тим, що

військовослужбовці не мали можливості бути фізично присутніми у органах, які могли офіційно зареєструвати чи розірвати шлюб. Така ситуація спричиняє й багато майнових проблем, порушення прав дітей та жінок у випадку смерті військових, які їх утримували, або були батьками. Можливість реєстрації шлюбів та розлучень он-лайн не тільки спростить життя українців, а й стане унікальним прикладом застосування електронних послуг у світі.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок про те, що вдосконалення правової та соціальної підтримки військовослужбовцям, включаючи забезпечення підтримки стійкості їх сімей, оптимізації відпусток та строків служби за мобілізацією, впровадження принципів відновного правосуддя щодо військових правопорушень, деяких злочинів та проступків, призведе до збільшення резильєнтності військовослужбовців, допоможе зберегти сім'ї та зменшить шкідливий вплив ворожих інформаційно-психологічних операцій [6].

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 15.04.2024)

2. Боярська-Хоменко А. В. Соціальні проблеми сімей військовослужбовців Канади / А. В. Боярська-Хоменко, А. І. Воронін // Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення : зб. тез доп. І Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 20 трав. 2021 р. / Нац. акад. Нац. гвардії України ; [під ред. І. М. Трубавіної та ін.]. – Харків, 2021. – С. 22–24.

3. Светлічний, Ігор Валерійович, Зейкан, Ярослав Павлович *Практика проваджень в антикорупційних справах.* // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. - Київ: Юрінком Інтер, 2020.- № 2/3 - 452 с.

4. Светлічний І. В. *Відновне правосуддя в протидії злочинності неповнолітніх.* //Проект нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права: матеріали сателіт. заходу V Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 21 верес. 2021 р./ Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Консультац. місія ЄС в Україні, Всеукр. асоц. кримін. права. - Харків: Право, 2022. - С. 118-119

5. Особливості призову на військову службу та захисту прав призовників стали темою обговорення на круглому столі НААУ. URL: <https://unba.org.ua/news/print/7016-osoblivosti-prizovu-na-vijs-kovu-sluzhbu-ta-zahistu-prav-prizovnikiv-stali-temoyu-obgovorenniya-na-kruglomu-stoli-naau.html> (дата звернення: 15.04.2024)

6. Профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців : методичний посібник. - К: НДЦ ГП ЗС України, 2023. - 115 с.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Басиста Ірина Володимирівна,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівський державний університет внутрішніх справ

Глинська Наталія Валеріївна,

доктор юридичних наук, ст. науковий співробітник завідувачка відділом дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

Дроздов Олександр Михайлович,

доктор юридичних наук, професор, адвокат, заслужений юрист України, кафедра кримінального процесу Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЩОДО КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В доктрині кримінального процесу наголошується, що процесуальний статус потерпілого в кримінальному провадженні є одним із важливих та найбільш дискусійних питань у кримінальному провадженні. Оскільки для потерпілого від кримінального правопорушення важливими є його захист прав та законних інтересів та реальність та обсяги відшкодування такої шкоди, при цьому обидва критерії прямо залежать від ефективності та своєчасності спрямованих на забезпечення такого відшкодування дій органів досудового розслідування та оперативних підрозділів [1].

Проведений вище аналіз дав змогу С. Абламському зробити наступні загальні висновки, які ми вважаємо за доречне тут коротко навести:

– по-перше, на думку одних учених потерпілими можуть визнаватися лише фізичні особи; інші автори вважають потерпілими фізичних та юридичних осіб; треті – не обмежують коло соціальних суб'єктів і додають до цього переліку ще й державу;

– з прийняттям та введенням в дію чинного КПК України 2012 року потерпілим додатково визнається ще й юридична особа, що є позитивним моментом. На нашу думку, це підтверджується тим, що визнання юридичної особи потерпілим наділяє її набагато більшим об'ємом прав, ніж визнання її тільки цивільним позивачем;

– по-третє, в чинному КПК України так і не знайшло свого вирішення питання щодо наділення процесуальним статусом потерпілого у випадках, коли кримінальне правопорушення із незалежних від винного обставин не було доведено до кінця і злочинний результат не настав, зокрема при готуванні або замаху на злочин (ст.ст. 14, 15 КК України). Враховуючи інтереси потерпілого, його участь у кримінальному провадженні як рівноправного учасника повинна бути обов'язковою не тільки при закінченому кримінальному правопорушенні, але й коли таке діяння (бездіяльність) не було доведено до кінця із незалежних від винного обставин. Але дане питання на сьогодні залишилось поза увагою законодавця і потребує свого подальшого вирішення [2].

М. О. Буртовим обстоюється позиція, що нормативне врегулювання правового статусу потерпілого поступається у своєму розвитку відповідним інститутам захисту підозрюваних (обвинувачених), що на практиці нерідко призводить до порушення рівності учасників кримінального провадження перед законом і судом (55 % опитаних).

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що в науці склалася усталена думка, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не відповідає сучасним вимогам та потребам захисту прав потерпілих від злочинів. Отже не врахування похідного кримінально-правового характеру правового статусу потерпілого та обмеження визнання особи потерпілою лише наявністю спричиненою їй шкоди є суттєвою недоліком чинного кримінального процесуального законодавства. Це призводить до порушення прав та інтересів осіб, щодо яких, наприклад, вчинено замах на злочин, або інших злочинних діянь, де злочинний результат не настав з причин, не залежних від волі винного [3].

На переконання М. І. Глепової, аналізуючи поняття «потерпілий» у кримінальному процесі, доцільно звернути увагу на те, що цей термін активно використовується і в кримінальному праві. Таким чином, важливого значення набуває питання співвідношення кримінально-правового та кримінального процесуального розуміння терміна «потерпілий». Авторка зазначає, що наявність негативних наслідків від кримінального правопорушення не залежить від подання особою заяви про вчинення кримінального правопорушення до відповідного органу, а також від прийнятих процесуальних рішень посадовими особами. Відповідно, у кримінальному праві поява постраждалого не пов'язана з тим, чи приймає особа участь у провадженні як потерпілий [4].

Наведені доктринальні підходи знаходять своє втілення у національній судовій практиці. Так Великою Палатою Верховного Суду щодо поняття «потерпілий», яке вживається у ст.46 КК України було сформовано наступну позицію.

Поняття «потерпілий» є міжгалузевим, оскільки використовується як у кримінальному праві, так і в кримінальному процесі.

Поняття «потерпілий» у матеріальному кримінальному праві та у кримінальному процесі за змістом не є тотожними. У кримінально-правовому розумінні потерпілий це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або матеріальна шкода (або існує безпосередня загроза її заподіяння)(примітка: тобто найвищий суд у системі судоустрою України констатує можливість у кримінально-правовому сенсі набуття особою статусу потерпілого, якій кримінальним правопорушенням не завдано шкоди).Поняття «потерпілий» у кримінальному праві не має законодавчої дефініції.

Натомість законодавством визначено кримінально-процесуальне розуміння поняття «потерпілий». Так, у частині1 статті55 КПК України встановлено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що поняття «потерпілий», яке використано у ст.46 КК України, вжито у його кримінально-правовому розумінні, а не кримінально-процесуальному, виходячи з такого.

Поняття «потерпілий» в кримінально-правовому значенні є первинним щодо його розуміння в кримінальному процесі, оскільки в кримінальному праві потерпілий з'являється об'єктивно, в результаті вчинення проти нього кримінального правопорушення.

Процесуальними умовами появи потерпілого як учасника кримінального провадження є необхідність подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення, надання згоди на визнання потерпілим (у разі, якщо така заява ним не подавалась) або подання заяви про залучення до провадження як потерпілого.

У частині2 статті55 КПК України визначається момент виникнення в особі статусу потерпілого як учасника кримінального провадження: права і обов'язки потерпілого виникають в особі з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Особа у кримінально-правовому розумінні є потерпілим з моменту вчинення щодо неї кримінального правопорушення, а не з моменту подання нею відповідної заяви, як це передбачено у частині2 статті55 КПК України.

Таким чином, потерпілий в кримінально-правовому розумінні як жертва посягання з'являється вже з моменту вчинення цього посягання, незалежно від того, чи закріплений (юридично легалізований) такий статус процесуально.

Кримінальний процесуальний закон (статті55, 59 КПК України) юридично закріплює статус потерпілого учасника кримінального провадження, наділяючи його певними процесуальними правами та обов'язками саме як учасника процесу.

Водночас у частиніб статті55 КПК України передбачено так зване правонаступництво у кримінальному провадженні. Згідно з положеннями цієї норми, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який

унеможливиює подання нею відповідної заяви, положення частин першої, третьої цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Таким чином, чинний КПК України передбачає юридичну фікцію, відповідно до якої інша особа визнається власне потерпілим, хоча їй безпосередньо не заподіяна шкода в результаті вчинення кримінального правопорушення. Водночас КПК України закріплює перехід до такої особи не тільки прав потерпілого, а й перехід самого процесуального статусу потерпілого.

Суд враховує положення статті 59 КПК України, відповідно до якого у разі, якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею залучається її законний представник. Однак, у кримінальних провадженнях, в яких заподіяно смерть потерпілому, такого учасника провадження, як законний представник, немає.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що для вирішення цієї справи необхідно також звернутися до телеологічного (цільового) тлумачення, яке передбачає встановлення мети, якою керувався законодавець під час формулювання ст.46 КК України щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим базується, зокрема, на принципах гуманізму та економії кримінальної репресії.

З огляду на ці принципи, саме потерпілий (тобто особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо спричинено шкоду) може виразити свою волю про прощення винного, на підставі чого приймається рішення про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності згідно зі ст.46 КК України.

Право на примирення у ст.46 КК України це особисте право потерпілого. Воно не може бути ніким присвоєне та не може бути нікому делеговане. Таке право є природним правом людини, нерозривно пов'язаним з нею, та похідним від інших прав людини, зокрема права на життя. Використання права на примирення іншими особами (в тому числі визнаними потерпілими від кримінального правопорушення у кримінально-процесуальному сенсі) є неможливим, оскільки таке право тісно пов'язане з особою, яка безпосередньо постраждала внаслідок вчинення щодо неї кримінального правопорушення. Під час примирення лише сам потерпілий може виражати свою волю, а не інші особи, які є його представниками або правонаступниками.

Окрім цього, звільняючи особу від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, ураховуючи вираження волі потерпілим щодо прощення винного, відбувається своєрідне повернення потерпілого у попередній стан, який існував до вчинення відносно нього кримінального правопорушення.

Потерпілий у кримінальному процесі має власні процесуальні права, проте він не наділяється правом примирюватися чи не примирюватися з винним замість безпосередньої жертви кримінального правопорушення, якій заподіяно смерть, під час вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України.

Протилежний підхід означав би, що до близьких осіб потерпілого, який помер, та які були визнані потерпілими у кримінальному провадженні, переходять не лише права потерпілого, але і його воля (волевиявлення), що є неправильним, оскільки суперечить змісту як закону України про кримінальну відповідальність, так і змісту кримінального процесуального закону (пункти 17-36) [5].

У контексті наукової діагностики чинного стану врегулювання процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні вважаємо за необхідне звернутися також до окремих релевантних міжнародних джерел.

У Декларації основних принципів для жертв злочинів і зловживання владою (далі – Декларація) під терміном «жертви» розуміються особи, яким індивідуально чи колективно

було завдано шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні страждання, матеріальні збитки або суттєве ураження їхніх основних прав у результаті дії чи бездіяльності, що порушують діючі національні кримінальні закони держав-членів, включаючи закони, що забороняють злочинне зловживання владою.

Термін "жертва" у відповідних випадках включає близьких родичів чи утриманців безпосередньої жертви, а також осіб, яким було завдано збитків при спробі надати допомогу жертві, що перебуває у тяжкому становищі, або запобігти віктимізації (щоб особа стала жертвою положення).

Тези, що містяться у цій Декларації, стосуються всіх осіб без будь-яких відмін, незалежно від раси, кольору шкіри статі, віку, мови, віровизнання, національності політичних чи інших поглядів, культурних переконань чи практики, майнового чи родинного становища, етнічного або соціального походження та непрацевдатності. Приступність до правосуддя та справедливе поводження.

До жертв слід ставитися із співчуттям та поважати їх гідність. Вони мають право на доступ до механізмів правосуддя та якнайшвидшу компенсацію завданих збитків у відповідності з національним законодавством.

Далі, як до джерела права, звернімося до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У пункті 26 рішення від 27 липня 2004 року у справі "Ромашов проти України" ЄСПЛ зазначив, що згідно з його усталеною практикою термін "потерпілий" означає особу, на яку безпосередньо здійснюється вплив діями чи бездіяльністю. Існування порушення Конвенції можливе навіть за відсутності шкоди. Отже, рішення чи захід на користь заявника не є в принципі достатніми для позбавлення його статусу потерпілого, якщо державні органи не визнали порушення, прямо або по суті, та не надали за це порушення компенсації [4]

Враховуючи викладене можна стверджувати про неналежне законодавче визначення кримінального процесуального розуміння поняття «потерпілий», яке обмежено лише завданням особі кримінальним правопорушенням певного виду шкоди,

Дійсно поняття «потерпілий» є міжгалузевим, оскільки використовується як у кримінальному праві, так і в кримінальному процесі.

Як уже згадувалося, в кримінальному праві потерпілий з'являється об'єктивно, в результаті вчинення проти нього кримінального правопорушення, тому поняття «потерпілий» в кримінально-правовому значенні є первинним щодо його розуміння в кримінальному процесі.

Хоча поняття "потерпілий" у матеріальному кримінальному праві та кримінальному процесі не тотожні за змістом, це не повинно призводити до штучного звуження кола сутнісних ознак потерпілого в кримінальному процесі, які обумовлені його кримінально-правовою природою. Необхідно також враховувати й інші фактори, що впливають на його статус, окрім спричинення йому одного з видів шкоди.

Отже, в кримінальному процесі статус потерпілого має надаватися будь-якій особі, щодо якої вчинено кримінальне правопорушення, незалежно від того, чи завдано їй шкоди цим діянням. Саме факт вчинення злочину проти прав, свобод або охоронюваних законом інтересів особи зумовлює виникнення в неї права на справедливий суд, яке, в свою чергу, має бути гарантовано на законодавчому рівні комплексом кримінальних процесуальних прав.

У Рішенні від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 Конституційний Суд України розтлумачив, що поняття «охоронюваний законом інтерес» треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загально-правовим засадам.

Отже, охоронюваний законом інтерес полягає у прагненні особи набути певних матеріальних або нематеріальних благ з метою задоволення певних потреб, якщо такі

прагнення є абстрактними, тобто впливають із певного суб'єктивного права у конкретних правовідносинах. Тому порушення охоронюваного законом інтересу, яке дає підстави для звернення особи за судовим захистом, є створення об'єктивних перешкод на шляху до здобуття відповідного матеріального та/або нематеріального блага.

Таким чином, потерпілими в кримінальному процесі мають визнаватися:

- фізичні особи, яким кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди;
- фізичні особи, щодо яких вчинено кримінальне правопорушення та яким не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди;
- фізичні особи, права, свободи або охоронювані законом інтереси порушено вчиненим кримінальним правопорушенням, але яким не завдано цим правопорушенням моральної, фізичної або майнової шкоди.

Не визнання законодавцем за іншими фізичними особами, щодо яких вчинено кримінальне правопорушення та яким не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, статус потерпілого у кримінальному процесі позбавляє їх можливості брати участь у кримінальному провадженні та загалом прав на справедливий суд. Наведене суперечить вимога частини першої статті 55 Конституції України. Адже як цілком слушно зазначає в своєму рішенні від 14 лютого 2024 року № 1-р(П)/2024 Конституційний Суд України, що ефективне забезпечення права на судовий захист є однією з гарантій реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту, зокрема в спосіб відновлення в разі їх порушення. Тому є потреба в законодавчому унормуванні, яке повною мірою забезпечувало б дієву та ефективну реалізацію права на судовий захист (пункт 4 мотивувальної частини).

У межах даної наукової розвідки звернемо увагу на не відповідність положенням пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України частини третьої статті 309 КПК в частині неможливості оскарження під час досудового розслідування ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову слідчого про відмову у визнанні потерпілим у кримінальному провадженні, слід зазначити наступне.

Питання апеляційного оскарження ухвал слідчого судді вже були у фокусі уваги Конституційного Суду України. Так у своєму рішенні від 17 червня 2020 року Конституційний Суд України вже робив висновок, що реалізація конституційного права на судовий захист передбачає можливе оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади. Хоча обсяг розсуду законодавця при встановленні системи судоустрою, процедури оскарження, підстав для скасування або зміни судових рішень судами вищих інстанцій, повноважень судів вищих інстанцій є широким, законодавець повинен, здійснюючи відповідне регулювання, виходити з конституційних принципів і цінностей та відповідних міжнародних зобов'язань України, зокрема щодо ефективного судового захисту прав і свобод людини і громадянина [7].

Згідно з пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення. Застосовність цієї засади слід оцінювати у цій справі, зважаючи на її роль та вплив на ефективність захисту сутності права людини на судовий захист, гарантованого Конституцією України (частини перша, друга статті 55).

Таким чином право на судовий захист як гарантія захисту та поновлення системи прав і свобод особливо проявляється у разі, коли доступ до суду для особи унеможлиблюється рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади.

Звертаючись до уповноважених державних органів із клопотанням про визнання потерпілим, особа очікувано перебуває в межах належної правової процедури, забезпечення якої є одним із завдань кримінального провадження (стаття 2 КПК). Недостатність судових гарантій від свавілля у питанні залучення її до провадження як потерпілого, перешкоджає захисту порушених прав людини, зокрема внаслідок унеможливлення судового захисту, передбаченого частинами першою, другою статті 55 Конституції України.

Отже, це означає, що встановлений законодавцем обсяг судового захисту стосовно оцінки діяльності уповноважених державних органів має забезпечити ефективність судового контролю, який має бути забезпечено під час розгляду відповідних питань хоча б у двох судових інстанціях. Законодавець має запровадити такий обсяг судового контролю за діяльністю слідчого чи прокурора, яка полягає у відмові у визнанні особи потерпілим, що дозволяв би здійснити ефективний судовий контроль щодо відповідних питань та за наявності підстав надати особі можливість бути залученим до кримінального провадження як потерпілий, а отже, надати їй реальний доступ до судового захисту.

Разом з тим поки функції слідчого судді виконує людина, можливим є ухвалення слідчим суддею "помилкової ухвали". У разі коли така помилка є істотною, а ухвала слідчого судді суттєво обмежує права та свободи учасників кримінального провадження, а саме, особи безпідставно відмовили у визнанні її потерпілим, чим остаточно позбавили останню доступу до правосуддя, є достатні та переконливі підстави для апеляційного перегляду ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову слідчого, прокурора про відмову у визнанні потерпілим у кримінальному провадженні. Адже несправедливі (неправосудні) судові рішення, у тому числі й наведені узвали слідчих суддів, звісно, можуть бути постановлені, зокрема, внаслідок судових помилок, але жодний конституційний припис не захищає остаточність таких рішень, як самодостатню та беззаперечну цінність.

На підставі викладеного є усі підстави висувати, що приписи частини третьої статті 309 КПК в частині неможливості оскарження під час досудового розслідування ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову слідчого про відмову у визнанні потерпілим у кримінальному провадженні, є обмеженням конституційного права на судовий захист стосовно гарантій на апеляційний перегляд справи, а отже, суперечать положенням частини другої статті 3, частини першої статті 8, частин першої, другої статті 55, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України.

Список використаних джерел:

1. Рогатинська, Н. З., & Складрук, К. І. (2022). Особливості процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні. *Київський часопис права*, (1), С.181-185. <https://doi.org/10.32782/klj/2022.1.28>. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/152/140>
2. Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні: монографія / За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Харків: Панов, 2015. С. 43-44. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d6517337-299a-499c-9aa4-1e97f947e72f/content>.
3. Буртовий М. О. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Нац. акад. внутрішн. справ України. Київ, 2022. 205с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/661bce57-30c7-4d27-9e26-668014980a12/content>.
4. Тлепова М. І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. - С. 155. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12010/1/Tlepova_2015_dus.pdf.
5. Постанова ВП ВС від 16 січня 2019 року у справі №439/397/17 (провадження №13-66кc18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>.
6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text>

Бережний Сергій Дмитрович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ДОПУСТИМИМИ У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Питаннями належності і допустимості доказів у кримінальному процесі займалися відомі вітчизняні науковці: О.М. Горбань, Т.М. Добровольська, О.М. Дроздов, Л.М. Лобойко, В.Т. Савицький, О.Толочко, О.Г. Шило та інші. Однак це питання було і залишається актуальним про що свідчить аналіз судової практики. Значна кількість проблем, які виникають на практиці в питаннях належності і допустимості доказів є не вирішеними і потребують подальшого наукового дослідження. Теорія доказів, як окрема галузь науки кримінального процесу, вивчає процес доказування під час досудового розслідування, судового розгляду та повноважень учасників кримінального провадження в процесі збирання доказів.

Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий 13 квітня 2012 року (далі КПК) [1.] у Главі 4 (докази і доказування) встановив критерії оцінки доказів на предмет їх належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку. Так відповідно до приписів ст. 84 КПК , доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отриманні у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

До процесуальних джерел доказів законодавець відніс: показання, речові докази, документи, висновки експертів. Відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку встановленому цим Кодексом. Таким чином законодавець дав зрозуміти, що питання допустимості чи недопустимості доказів знаходиться в площині дотримання приписів процесуального закону. Не дотримання цих вимог під час кримінального провадження робить неможливим використання цих фактичних даних (доказів) при прийнятті процесуальних рішень органами досудового розслідування та судом.

Приписами ст. 94 КПК обов'язок оцінювати кожний доказ на предмет належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення, законодавець поклав на слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд. При цьому обов'язок застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження передбачений вимогами ст.2КПК. Крім того відповідно до ч.3 ст. 17 КПК підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах отриманих незаконним шляхом. Критерії законності отримання фактичних даних, які можуть бути визнанні в подальшому, доказами у кримінальному провадженні, мають важливе значення для органів кримінальної юстиції та суду.

В науці кримінального процесу більшість науковців, які досліджували це питання, визначають критерії (умови) допустимості доказів, як правило, через їх перелік. На думку Л.М. Лобойко умовами допустимості доказів є: 1) одержання фактичних даних із належного процесуального джерела; 2) одержання фактичних даних належним суб'єктом; 3) одержання фактичних даних у належному процесуальному порядку; 4) належне оформлення джерела фактичних даних [2, с. 132].

О. Толочко допустимість доказу визначає за критеріями: 1) доказ повинен бути отриманий належним суб'єктом; 2) доказ повинен бути отриманий із належного джерела; 3) доказ повинен бути отриманий із дотриманням належної правової процедури; 4) доказ не повинен бути отриманий на підставі неприпустимого доказу; 5) доказ повинен містити дані,

походження яких відомо і які можуть бути перевірені; 6) силу доказу, який перевіряється, не повинна перевищувати небезпеку несправедливого упередження [3, с.187-196].

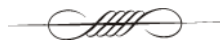
О.М. Горбань до основних критеріїв (умов, правил) допустимості доказів, відносить: 1) одержання доказів тільки суб'єктами, які уповноважені на це законодавством; 2) одержання доказів із належного джерела; 3) законний спосіб збирання доказів, додержання належної процедури отримання доказів. [4, с.482- 483].

Розглядаючи умову допустимості доказів як одержання їх належним суб'єктом, нашу увагу привернула Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 04 жовтня 2021 року у справі №724/86/20 (провадження № 51-1353кмо21) [5], яка у своєму висновку зазначила, що за приписами статей 39, 110, ч. 1 ст. 214 КПК рішення про призначення (визначення) групи слідчих, які здійснюватимуть досудове розслідування, визначення старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих, обов'язково приймається у формі, яка повинна відповідати визначеним кримінальним процесуальним законам вимогам до процесуального рішення у формі постанови. Відсутність такого процесуального рішення в матеріалах кримінального провадження обумовлює недопустимість доказів, зібраних під час досудового розслідування, як таких, що зібрані не уповноваженою на те особою.

Наслідком недотримання належної правової процедури як складового елементу принципу верховенства права є визнання доказів, одержаних в ході досудового розслідування недопустимими на підставі ст. 86, п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК як таких, що зібрані (отримані) не уповноваженими особами (органом) у конкретному кримінальному провадженні, з порушенням встановленого законом порядку. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 24 травня 2021 року у справі № 640/5023/19 [6]. Підсумовуючи наведені теоретичні положення допустимості доказів та їх практичне застосування слід зробити висновок, що єдиної, сталої практики визнання фактичних обставин належними та допустимими доказами в судовій практиці не існує, що в свою чергу, спонукає законодавця максимально чітко та якісно деталізувати законодавчі приписи, з метою вирішення проблем їх правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n478>.
2. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с.
3. Толочко О. Гуманізація доказування у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. 196с. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/4-2015/tolochko.pdf> (дата звернення: 18.11.2023).
4. Горбань О.М. Актуальні питання визнання доказів допустимими в кримінальному процесі. *Наукові перспективи*. № 12(42). 2023.с. 478- 486.
5. Постанова від 04 жовтня 2021 року у справі № 724/86/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109232>.
6. Постанова від 24 травня 2021 року у справі № 640/5023/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253>.

Броновицька Оксана Валентинівна,
суддя Деснянського районного суду м. Києва

КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Безперервний процес удосконалення кримінального процесуального законодавства, практики його реалізації та теорії кримінального процесу вимагає від учасників цих процесів звертання до закордонного досвіду. Це може бути як застосування практиками рішень Європейського суду з прав людини, так і використання праць колег-науковців з інших країн. Але так чи інакше, першоосновою використання такого досвіду є джерела кримінального

процесуального законодавства тієї або ж іншої держави. Тому розкриттю особливостей одного із інститутів кримінального процесуального законодавства закордонного досвіду присвячені ці тези.

На початках, з метою здійснення характеристики засади змагальності у кримінальному процесі Республіки Польща, звернемось до системи таких засад проаналізувавши норми Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща (далі – КПК Польщі). Ними є наступні:

- засада істини (матеріальної правди). Усі рішення мають ґрунтуватися на справжніх фактах (ст. 2 § 2КПК Польщі);
- засада участі громадськості у здійсненні судочинства. У межах, визначених Законом, кримінальне провадження відбувається за участю соціального фактора (ст. 3КПК Польщі);
- засада об'єктивності. Органи, що здійснюють кримінальне провадження, зобов'язані дослідити та врахувати обставини, що свідчать як на користь, так і проти обвинуваченого (ст. 4КПК Польщі);
- презумпція невинуватості. Обвинувачений вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено і підтверджено вироком, який набрав законної сили. Сумніви, які неможливо усунути, вирішуються на користь обвинуваченого (ст. 5, §1-2КПК Польщі);
- засада забезпечення права на захист. Обвинувачений має право на захист, у тому числі має право користуватися допомогою захисника, про що йому необхідно роз'яснити(ст. 6КПК Польщі);
- засада вільної оцінки доказів. Процесуальні органи повинні формувати своє переконання на підставі всіх зібраних доказів, які оцінюються з урахуванням принципів розумної оцінки та виходячи зі своїх знань і життєвого досвіду (ст. 7 КПК Польщі);
- засада незалежної юрисдикції. Кримінальний суд самостійно вирішує фактичні та правові питання і не зв'язаний рішенням іншого суду чи органу. Проте остаточні судові рішення, які формують право чи правовідносини, є обов'язковими (ст. 8, § 1-2КПК Польщі);
- засада здійснення кримінального переслідування посадовими особами. Органи процесуального права здійснюють судочинство і вчиняють дії за посадою, якщо законом вони є незалежними від вимоги конкретної особи, установи чи органу або від уповноваження органу.Сторони та інші безпосередньо заінтересовані особи можуть також подавати заяви про необхідність здійснення діяльності, яку орган може або зобов'язаний здійснювати за посадою (ст. 9КПК Польщі);
- засада законності. Орган, створений для розслідування правопорушень, зобов'язаний порушувати і здійснювати провадження, а прокурор за посадою - пред'являти та підтримувати обвинувачення за діяння, що переслідується (ст. 10, §1КПК Польщі);
- засада опортунізму (доцільності). Провадження у справі про проступок, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років, може бути закрито, якщо призначення обвинуваченому покарання є явно недоцільним з огляду на характер і розмір покарання, призначеного за інший злочин, і цьому не суперечать інтереси потерпілого. Якщо вирок за інше правопорушення не набрав законної сили, провадження у справі може бути призупинено. Призупинене провадження має бути або припинене, або поновлене до закінчення 3 місяців після винесення остаточного рішення щодо іншого правопорушення, зазначеного в п. 1. Провадження, припинене відповідно до пункту 1, може бути поновлено у випадку, якщо остаточне судове рішення, на підставі якого воно було припинене, скасовано або суттєво змінено(ст. 11, §1-3КПК Польщі);
- засада дієвості (практичності). Судове провадження розпочинається за заявою уповноваженого прокурора або іншого уповноваженого суб'єкта. Прокурор може відкликати обвинувальний акт до початку судового розгляду в першому основному засіданні. Під час розгляду справи судом першої інстанції зняття обвинувального акту з розгляду допускається лише за згодою обвинуваченого. Повторне пред'явлення обвинувального акта щодо тієї самої особи за те саме діяння не допускається (ст. 14 §1-2КПК Польщі);

- засада інформування (гласності). Якщо орган, який здійснює провадження, зобов'язаний роз'яснити учасникам процесу їх обов'язки та права, відсутність таких роз'яснень або неправильні роз'яснення не можуть призвести до негативних процесуальних наслідків для учасника процесу чи іншої заінтересованої особи (абсолютна інформація). Орган, який веде провадження, повинен також у разі необхідності надавати учасникам провадження інформацію про їхні обов'язки та права, навіть у випадках, коли закон прямо не передбачає такого обов'язку. За відсутності такої інструкції, якщо вона була необхідною з огляду на обставини справи, або якщо інструкція є неправильною, § 1 застосовується відповідно (відносна інформація) (ст. 16§1-2 КПК Польщі);
- засада відкритості. Слухання проводиться публічно, тобто за участю громадянськості. Обмеження цього принципу встановлюються законом (ст. 355 КПК Польщі);
- засада усного провадження. Розгляд справи відбувається усно (ст. 365 КПК Польщі) [1].

Як видно із перелічено вище кількість засад кримінального провадження невелика, а виклад їх змісту лаконічний. Але, у кримінальному процесі Республіки Польща застосовуються засади, які прямо не визначені у КПК Польщі як окремі, але вони пов'язані зі змістом його норм та визначаються також і доктриною. Це засада безпосередності, лояльності, змагальності сторін.

Засада змагальності сторін є принципом здійснення судочинства. Як визначила К. Лапінська, за останні роки модель польського кримінального процесу зазнала значних змін. Поправка, яка набула чинності 1 липня 2015 року, мала на меті перетворити наш кримінальний процес на більш змагальний. Цей принцип, який і раніше був присутній у польському кримінальному процесі, хоча і не в такій розвиненій формі, став ключовою віссю змін у процесі, що відбувається в суді першої інстанції [2].

Згідно А. Хромінської та М. Порвіш особливістю судового процесу є наявність рівності сторін (правило рівності сторін). Принцип рівності прав сторін у судовому процесі найбільш повно відображає принцип належної правової процедури. Він гарантує, що кожна сторона має право на всі засоби правового захисту, доступні їй або йому під час судового розгляду для захисту своїх інтересів. [3, с. 28]. Розкриваючи зміст засади змагальності авторки зазначають, що повною мірою принцип змагальності проявляється в судовому процесі. Прояв принципу змагальності під час судового розгляду включає в себе 1. право подавати докази, 2. право брати участь у процесуальних діях, 3. право знайомитися з матеріалами справи, 4. право ставити запитання особам, яких допитують, 5. право оскаржувати прийняті процесуальні рішення, 6. право користуватися правовою допомогою захисника (обвинуваченого) та адвоката (потерпілого, допоміжного обвинувача, приватного) [3, с. 28].

Згідно К. Будніка цей принцип пов'язаний з 3 причинами:

1. Методологічна причина. Полягає в побудові синтезу явища на основі порівняння внутрішніх протиріч у цьому випадку. Це виклад аргументів сторін перед процесуальним органом, який сам би не дійшов настільки ефективних висновків, викладених сторонами, і не мав би такого всебічного розуміння обставин справи. Сторони справи мають різні точки зору та мають протилежні інтереси. Це викликає дискусію, яка дозволяє процесуальному органу дізнатися правду.

2. Соціальна причина. Надання можливості сторонам судового процесу (прокурору та обвинуваченому) вести суперечку з метою задоволення почуття справедливості. Наприклад, без можливості захистити та представити власну точку зору, незважаючи на справедливий вирок, обвинувачений може залишитися з відчуттям несправедливості, яке виникло, як мінімум, через позбавлення обвинуваченого права бути почутим.

3. Організаційна причина. Спир між сторонами процесу дозволяє звести до мінімуму діяльність процесуального органу – суду, і водночас усуває небезпеку обмеження уваги судді лише однією лінією думки та небезпеку лише одного способу сприйняття справи [4].

Таким чином доходимо висновку про наступні особливості засади змагальності у кримінальному провадженні, які не притаманні засаді змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. По-перше, система засад кримінального процесу Республіки Польща є значно звуженою відносно української, але це не впливає на правосуддя у кримінальних провадженнях оскільки при визначенні засад у Польщі не акцентовано увагу на прямому та дефінітивному їх визначенні у нормах кримінального процесуального кодексу. По-друге, як в Україні, так і у Республіці Польща зміст засади змагальності тісно пов'язаний і з іншими засадами які стосуються реалізації права на захист, доказування, диспозитивності.

Список використаних джерел:

1. Kodekspostępowaniakarnego. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Stanprawnyaktualnyndzień: 28.04.2024. URL: <https://lexlege.pl/kodeks-postepowania-karnego/>
2. ŁapińskaKatarzyna.Wzajemnesprzężeniapomiędzykontradyktoryjnościąrozprawygłówniej a modelempostępowaniaodwoławczego. URL: <http://hdl.handle.net/11320/8142>
3. ChoromańskaAgnieszka, PorwieszMonika. Wybranezagadnieniaprawakarnegoprosesowego. Szczytno : WydziałWydawnictw i PoligrafiiWyższejSzkołyPolicji, 2015. 396 s. URL: https://www.nexto.pl/upload/virtualo/wyzsza_szkola_policji_w_szczytnie/12524ebf840b803e7d8878f89df8c4082a3963a4/free/12524ebf840b803e7d8878f89df8c4082a3963a4.pdf
4. BudnikKrzysztof. Kontradyktoryjność w posiedzeniuaresztowym. URL: <https://kbpp.pl/pl/aktualnosci/kontradyktoryjnosc-w-posiedzeniu-aresztowym/>

Висоцька Анастасія Юрївна,

здобувачка вищої освіти на магістерському рівні юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда

ТРАКТУВАННЯ ПІДСТАВ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

У широкому розумінні, запобіжні заходи як важлива складова кримінального провадження передбачають частину заходів, що направлені на забезпечення кримінального провадження, шляхом обмеження певних прав підозрюваного (обвинуваченого) на певний проміжок часу. Однак, варто наголосити, що право на застосування або брання відповідно запобіжного заходу мають лише уповноважені особи (суд, слідчий суддя, прокурор), які зобов'язані діяти лише у чітко визначеному законом порядку та за наявності конкретних підстав, в межах власних повноважень.

Адже досить часто у судочинстві поведінка учасників кримінального провадження не відповідає вимогам, перешкоджаючи процесу досягнення необхідної мети правосуддя, а саме здійсненню справедливого, своєчасного та неупередженого розгляду справи. Загалом основне завдання запобіжних заходів у кримінальному провадженні полягає у забезпеченні основної мети правосуддя, унеможливаючи та запобігаючи зловживанню наданими процесуальними правами учасникам справи [1, с. 60].

Окрім цього, необхідно зазначити, що запобіжні заходи виступають невід'ємною складовою кримінального процесу в усіх сучасних державах світу, відрізняючись між собою лише підставами, суб'єктами, метою та допустимим рівнем процесуального примусу, який безумовно залежить від законодавства конкретної держави. Проте все ж таки головно метою застосування запобіжних заходів залишається захист особи, суспільства, держави від подальшого вчинення подібних кримінальних правопорушень та реалізація інших завдань кримінального судочинства, шляхом обмеження певних конституційних прав підозрюваного (обвинуваченого). Водночас, важливим моментом у процедурі застосування запобіжних заходів є те, що цей елемент кримінального судочинства не повинен трактуватися як

покарання, а лише як обмеження певних прав особи, котра підозрюється (обвинувачується) у скоєні кримінального правопорушення.

Практика застосування запобіжних заходів досить різноманітна у всьому світі, особливо практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Загалом основна мета ЄСПЛ – це забезпечення всебічного, неупередженого розгляду справ щодо недотримання прав особи та відповідне гарантування справедливого правосуддя. Адже головні засади діяльності ЄСПЛ базуються на принципах Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод (ЄКПЛ) [2].

Зокрема актуальність трактування підстав застосування запобіжних заходів зумовлена насамперед важливістю діяльності ЄСПЛ та її методами здійснення правосуддя у цьому спектрі. Слід зауважити, що аналізуючи практику судочинства ЄСПЛ, основними підставами для застосування запобіжних заходів виступають: обґрунтована підозра у вчиненні правопорушення, яка передбачає наявність конкретних фактичних та правових підстав; наявність ризиків, що дають можливість слідчому судді, суду обґрунтовано вважати, що особа може перешкоджати здійсненню кримінального провадження або існують ризики вчинення такою особою нового КП; недотримання вимоги п. 3 ст. 5 ЄКПЛ негайно з'явитися перед незалежним і неупередженим суддею чи іншим уповноваженим органом, який на законних підстав може здійснювати судову владу [2].

Тобто, перша і найважливіша підстава для застосування запобіжних заходів у практиці ЄСПЛ – це обґрунтована підозра щодо вчиненого особою кримінального правопорушення. Загалом точного розкриття поняття обґрунтованість підозри у відповідних законодавчих актах немає, до прикладу у КПК України лише зазначено підстави, без розкриття їхнього детального змісту [3]. Водночас, аналізуючи практику ЄСПЛ, необхідно зауважити, що вона також не містить чіткого роз'яснення значення цієї підстави для застосування запобіжного заходу. Однак, у рішенні по справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р., ЄСПЛ розкриває зміст терміну «обґрунтована підозра» як таке, за якого існують факти чи інформація, що можуть переконати об'єктивного, неупередженого спостерігача в тому, що особа, яку вважають підозрюваним, могла вчинити правопорушення [4].

Ще одним досить цікавим прикладом правової позиції ЄСПЛ була справа «HYSAY. ALBANIA» від 21.02.2023, у якій заявниця подала скаргу на рішення відповідного національного суду до ЄСПЛ, зазначивши, що їхнє рішення про тримання заявниці під вартою були видане на підставі недостатніх та необґрунтованих доказів. ЄСПЛ дослідивши усі деталі справи, визначив, що тримання під вартою як запобіжний захід не може бути застосований до підозрюваного (обвинуваченого) лише на підставі обґрунтованої підозри, а ще й на допустимих, достатніх та відповідних доказах [5].

Окрім цього, ЄСПЛ вважає, що присутність ризиків у поведінці заявниці повинно бути детально аргументовано, не зважаючи на тяжкість вчиненого нею кримінального правопорушення та наслідків, які були результатом такої суспільно небезпечної діяльності. Адже ЄСПЛ у цій справі зазначає, що тяжкість кримінального правопорушення чи його наслідки не виступають самостійними підставами для застосування відповідного запобіжного заходу, особливо якщо ми говоримо про тримання під вартою.

І ще одним досить цікавим прикладом правової позиції ЄСПЛ щодо обов'язкової обґрунтованості усіх фактів при застосуванні відповідного запобіжного заходу є справа «Бойченко проти Молдови» [6]. Загалом у цій справі ЄСПЛ зазначив, що обрання для заявника запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, лише за посиланням суддів на відповідну норму законодавства, не вказавши конкретні підстави та можливі ризики, не є достатньою та відповідною підставою. Адже у будь-якому випадку підстави застосування запобіжного заходу повинні базуватися на чіткому роз'ясненні уповноваженими особами можливих ризиків у вигляді вчинення підозрюваним (обвинуваченим) нових кримінальних правопорушень чи перешкоджання проведенню кримінального провадження тощо.

Тобто, в цілому наявність такої підстави як обґрунтована підозра для застосування запобіжного заходу можлива лише за умови надання відповідними уповноваженими

органами усіх достатніх фактів, які зможуть дійсно підтвердити винуватість особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Окрім цього, аналізуючи практику ЄСПЛ, необхідно зауважити, що все ж таки захист прав та основоположних свобод людини, які гарантовані ЄКПЛ, відіграють досить важливу роль у судочинстві ЄСПЛ.

Другою підставою для застосування запобіжних заходів, керуючись як національним законодавством так і практикою ЄСПЛ, є наявність певних ризиків, які сформулюють факти та підстави того, що підозрюваний (обвинувачений) може переховуватися від органів досудового розслідування, перешкоджати власною поведінкою здійсненню кримінального провадження, і найголовніше ці факти будуть достатніми для того, щоб переконати у цьому суддю чи слідчого суддю. Адже основною метою запобіжного заходу є недопущення скоєння нових кримінальних правопорушень підозрюваним (обвинуваченим) та забезпечення правомірної поведінки цієї особи [2]. Тому якщо прокурор чи слідчий не доведе основні ризики можливої поведінки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та аргументує важливість застосування саме конкретного запобіжного заходу, суд чи слідчий суддя може відмовити у такому клопотанні, і застосувати більш м'який запобіжний захід. Отже, розглядаючи саме цю підставу, слід наголосити, що саме доведеність існуючих законних підстав для застосування запобіжних заходів є надзвичайно важливою складовою цього етапу [1, с. 70]. Адже в будь-якому випадку потрібно враховувати той факт, що слідчий суддя у власній роботі керується оціночним фактором, який певною мірою впливає на прийняття ним обставин справи.

Підсумовуючи все вищезазначене, необхідно розуміти, що підстави для застосування запобіжного заходу завжди оцінюються комплексно, тому доведеність та обґрунтованість усіх обставин та фактів справи виступають фундаментом реалізації цього елементу кримінального процесу. Адже практика рішень ЄСПЛ демонструє той факт, що при прийнятті остаточного рішення щодо застосування відповідного запобіжного заходу, ЄСПЛ враховує усі обставини справи, враховуючи тяжкість можливого покарання, вік та стан здоров'я підозрюваного (обвинуваченого), наявність його соціальних зв'язків та інші деталі. Окрім цього, ЄСПЛ при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу (якщо це більш суворіший запобіжний захід, до прикладу тримання під вартою) допускає можливість застосування більш м'якого (альтернативного) запобіжного заходу.

Як висновок, зазначимо, що запобіжний захід – це важлива і невід'ємна складова кримінального процесу ЄСПЛ, основною метою якого є забезпечення правомірної поведінки підозрюваного (обвинуваченого) та запобігання вчиненню інших подібних кримінальних правопорушень. Тому проаналізувавши практику ЄСПЛ у призмі підстав застосування запобіжних заходів, необхідно розуміти, що змістом таких підстав може бути лише сукупність доказів, які переконують відповідну уповноважену особу для прийняття подальшого процесуального рішення.

Список використаних джерел:

1. Агакерімов О. Н. Підстави обрання як запобіжних заходів взагалі, так і домашнього арешту зокрема, в світлі сучасного вітчизняного кримінального провадження. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Херсон, 2015. №3. С. 56–61.

2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17 липня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10. № 11-12. № 13. ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «HYSAv. ALBANIA» від 21 лютого 2023 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"002-14012\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\) (Дата звернення: 21.02.2023).

6. CASE OF CRISTINA BOICENCO v. MOLDOVA (Application no. 25688/09). European Court of Human Rights. 2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22:\[\"%22001-124080%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\) (Дата звернення: 05.01.2022).

Вітушинська Олександра Олександрівна,
*аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗАВДАННЯ ПРАВОВІДНОСИН СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАКОННОСТІ ПРИЙНЯТИХ РІШЕНЬ СЛІДЧИМИ СУДДЯМИ, ЯКІ НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ОСКАРЖЕННЮ

Аналізуючи таке вузьке питання як завдання правовідносин судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню ми в першу чергу маємо звернути увагу на те, що сам по собі судовий контроль законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню є окремою сукупністю норм кримінально-процесуальної галузі права яка, на відмінну від завдань кримінального провадження виконує своє самостійне завдання. А, відповідно, ми можемо вести мову про існування таких завдань.

Окремо необхідно звернути увагу на те, чи мають правовідносини своє завдання? На нашу думку – так. Оскільки загально відоме поняття правовідносин визначається як те, що це урегульовані нормами суспільні відносини, то саме через використання критерію важливості суспільних відносин для їх врегулювання нормами права необхідно досліджувати таке завдання.

Яке ж завдання правовідносин судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню? Для вирішення цього питання необхідно сформулювати окремі положення, які нам необхідні як вихідні ідеї для формулювання висновків щодо досліджуваного питання. Вони такі:

1. Завдання правовідносин судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню засновані на вирішенні завдань правового регулювання суспільних відносин.

2. Завдання правовідносин судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню невіддільні від завдання кримінального провадження, які визначенні у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), і які формують їх зміст.

3. Поєднуючи завдання процесуальних відносин та завдання кримінального процесу необхідно встановлювати зміст суспільних відносин, які потребують правового регулювання.

Отже, перш за все необхідно звернути увагу на те, що правовідносини судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню є різновидом суспільних відносин. У зв'язку із тим, що такі суспільні відносини є важливими, то вони були урегульовані нормами КПК України (ч. 3 ст. 309 КПК України) [1]. Але для того, щоб законодавець такі важливі відносини врегулював, необхідним була причина для перетворення суспільних відносин у правові відносини. Досвід показує, що такі причини виникають або як наслідок виникнення суспільних відносин, які в подальшому потребують правового регулювання, або як необхідність впровадження позитивного досвіду, який, як правило, імплементується як спосіб для уникнення порушень чи обмежень прав і свобод особи у кримінальному провадженні. З огляду на те, що у КПК України 1960 року такі норми

були відсутні, а також враховуючи практику проведення попередніх розглядів справи суддею до 2012 року, можемо сформулювати висновок, що необхідність такого правового регулювання виникла як синтез вирішення усіх вище згаданих причин для правового регулювання.

Що ж до аналізу висловленого нами вище твердження про те, що завдання правовідносин судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню невіддільні від завдання кримінального провадження, які визначенні у ст. 2 КПК України, і які формують їх зміст, то варто це аналізувати із використанням методу індукції зазначаючи про те, що завдання окремих норм та інститутів на найвищому рівні узагальнення формують завдання кримінального провадження в цілому. Серед них, також і завдання правовідносин судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню. Але, використовуючи метод дедукції, ми також повинні звернути увагу, що визначені завдання кримінального провадження мають безпосередній вплив і на досліджуванні нами правовідносини.

За такої умови необхідно визначити окреме завдання правовідносин судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню. Аналізуючи норми КПК України, які регулюють досліджуване питання, доходимо висновку про те, що правовідносин судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню мають своїм завданням захист прав та свобод обвинуваченого (крім випадків, коли здійснювалося спеціальне досудове розслідування), прокурора, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження з метою швидкого, повного та неупередженого судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Гаркуша Андрій Миколайович,

тимчасовий виконувач обов'язків Керівника Підрозділу детективів цифрової криміналістичної лабораторії Національного антикорупційного бюро України, аспірант кафедри кримінального процесу і криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

ДОПУСТИМІСТЬ І ДОСТОВІРНІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Використанню електронних документів у їх вузькому розумінні відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV (далі – Закон № 851) у кримінальному провадженні властиві особливості перевірки та оцінки допустимості й достовірності електронних документів як доказів. Спеціальний порядок закріплений та впливає як із Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), так і з положень згаданого Закону й іншого регулятивного законодавства, що й буде предметом цього мікродослідження.

У кримінальному провадженні збирання комп'ютерних даних, їх перевірка та оцінка характеризуються відповідними особливостями. КПК установлено вимоги до доказів в електронній формі, зокрема до їх допустимості.

КПК установлює, що сторона кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язані надати суду оригінал документа (ч. 3 ст. 99). Для доказування факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, ч. 3 ст. 99 КПК передбачає можливість надання суду *електронного документа*, оригінал якого має таке саме значення як і документ.

КПК не містить автономного визначення терміну «електронний документ», тому за правилами, установленими ч. 3 ст. 3 КПК, для визначення цього терміну слід звернутися до спеціальних норм в інших законах України.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону № 851 електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Ст. 7 цього Закону відносить до обов'язкових реквізитів документа електронний підпис або підпис, прирівняний до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII (далі – Закон № 2155), а ч. 3 ст. 6 встановлює, що накладанням електронного підпису та/або електронної печатки завершується створення електронного документа.

Згідно з п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону № 2155 електронний підпис – це електронні дані, що додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються підписувачем як підпис.

Електронний підпис як обов'язковий реквізит електронного документа є завжди похідним значенням, яке однозначно пов'язане з документом в електронній формі (електронними даними), на який накладено цей підпис, таким чином, щоб будь-яка подальша зміна даних документа могла бути виявлена способом перевірки та підтвердження електронного підпису. Перевірка підпису дозволяє встановити як цілісність самого документа, так і цілісність підпису, який пов'язаний із цим документом. Також електронний підпис дозволяє встановити вірогідне джерело інформації – автора. Перевірка та підтвердження електронного підпису здійснюється з використанням засобів і методів захисту інформації.

Саме електронний підпис як обов'язковий реквізит електронного документа дозволяє реалізувати вимогу, встановлену ч. 4 ст. 7 Закону № 851, стосовно того, що оригінал електронного документа має змогу довести його цілісність і справжність.

Електронний документ (разом з електронним підписом) є особливим різновидом комп'ютерних (електронних) даних і характеризується унікальною властивістю – можливістю оцінити достовірність комп'ютерних даних у перспективі, починаючи від моменту створення електронного документа. Такій можливості кореспондує можливість оцінити достовірність комп'ютерних даних і ретроспективно – у довільний момент упродовж кримінального провадження у проміжку між створенням (чи виявленням) електронного документа та моментом дослідження у кримінальному провадженні.

Отже, електронний підпис як обов'язковий реквізит електронного документа є ефективним засобом доведення достовірності цього різновиду комп'ютерних даних, які можуть бути використані як доказ у кримінальному провадженні.

Зазначені вище властивості електронного документа дають можливість сторонам збирати та надавати суду електронні документи як докази в спеціальному порядку, який відрізняється від порядку надання документів у паперовій формі.

Ч. 2 ст. 7 Закону № 851 встановлено, що в разі надсилання електронного документа кільком адресатам або його зберігання на кількох електронних носіях інформації, *кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа*.

Законодавче положення про визнання кожного примірника електронного документа оригіналом є абсолютно правильним, оскільки електронний документ дозволяє об'єктивно підтвердити свою цілісність, якщо такий документ не був змінений, або спростувати цілісність у разі внесення змін до електронних даних документа після накладання електронного підпису.

Щодо питання допустимості примірників електронних документів в статусі оригіналів сформовано правову позицію Касаційного кримінального суду Верховного Суду: «для

виконання завдань кримінального провадження, з огляду на положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», допустимість електронного документа як доказу не можна заперечувати винятково на підставі того, що він має електронну форму (ч. 2 ст. 8). Відповідно до ст. 7 цього Закону (Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») у випадку його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Один і той же електронний документ може існувати на різних носіях» [1].

Із зазначеного вище випливає, що факт копіювання електронного документа під час збирання доказів спричиняє виникнення нового примірника електронного документа на носії комп'ютерних даних, водночас при цьому копіювання не призводить до зміни правового статусу примірника, що створений внаслідок копіювання, а відтак – кожен примірник електронного документа буде допустимим доказом у кримінальному провадженні у статусі оригіналу документа.

Отже, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень сторони провадження можуть вільно збирати електронні документи через їх копіювання, а під час судового розгляду – надавати суду їх примірники як докази, при цьому допустимість будь-якого й кожного примірника електронного документа визначається за правилами ч. 3 ст. 99 КПК як надання оригіналу документа *за умови підтвердження електронного підпису*.

Під час збирання доказів у стадії досудового розслідування сторони кримінального провадження можуть копіювати електронні документи без залучення спеціаліста у сфері інформаційних технологій.

Це стосується і випадку, коли стороні обвинувачення потрібно отримати електронний документ, який міститься на носії комп'ютерних даних у володінні інших осіб. За умов дотримання порядку проведення відповідної процесуальної дії (тимчасового доступу до речей і документів, обшуку, огляду тощо) слідчий, прокурор можуть скопіювати електронний документ самостійно.

Обов'язок суду розглядати копії комп'ютерних даних як оригінал документа стосовно примірників електронних документів виникає у зв'язку з властивостями електронного документа і *не потребує* для досягнення такого правового наслідку (виникнення вказаного вище обов'язку суду) *залучення спеціаліста з метою виконання умов порядку копіювання неспецифічних комп'ютерних даних*, установленого ч. 4 ст. 99 КПК.

Варто зазначити, що копіювання електронних документів слідчим, прокурором самостійно тактично допустимо лише в тому випадку, коли є змога перед копіюванням електронного документа встановити його цілісність через перевірку та підтвердження електронного підпису. Якщо ж за результатами перевірки електронного підпису такий підпис підтверджено, документ в електронній формі, до якого належить підпис, слід уважати електронним документом, цілісність і справжність якого доведено. У протилежному разі для копіювання комп'ютерних даних слід залучити спеціаліста в галузі інформаційних технологій.

Спеціаліст може бути залучений слідчим, прокурором до копіювання електронних документів також у разі потреби надання безпосередньої технічної допомоги – наприклад, у зв'язку зі складністю комп'ютерної системи, до якої здійснюється доступ, несправністю носія комп'ютерних даних, необхідністю перевірки електронних підписів на місці тощо.

Надання сторонами провадження електронних документів як доказів і подальша перевірка й оцінка їх допустимості та достовірності судом передбачають в окремих випадках, крім підтвердження електронного підпису, визначення також і *виду підпису* з тим, щоб установити відповідність вимогам кримінального процесуального закону.

Закон № 851 розрізняє три види електронних підписів: кваліфікований електронний підпис, удосконалений електронний підпис та електронний підпис «іншого виду» (ст. 12).

Відповідно до ст. 15 Закону № 2155 використання кваліфікованих електронних підписів забезпечує високий рівень довіри до засобів та схем електронної ідентифікації,

спосіб реалізації яких дозволяє запобігти неправомірному використанню чи підміні ідентифікаційних даних, а удосконалених електронних підписів забезпечує середній рівень довіри, якому властиве істотне зниження такого ризику.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону № 2155 кваліфікований електронний підпис – це удосконалений електронний підпис, що створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису. Вимоги до засобів кваліфікованого електронного підпису встановлено ч.ч. 1-4 ст. 19 Закону № 2155, а їх відповідність має підтверджуватися документами про відповідність, виданими за результатами сертифікації таких засобів.

Кваліфікований електронний підпис – це єдиний вид підпису, який відповідно до Закону № 2155 має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, та має презумпцію його відповідності власноручному підпису (ч. 6 ст. 18).

Для встановлення у кримінальному провадженні допустимості *електронних документів, які не належать до процесуальних документів, складених у цьому ж провадженні слідчим чи прокурором*, кримінальним процесуальним законом не вимагається визначення виду електронного підпису під час оцінки їх допустимості. Сам факт наявності електронного підпису, який за результатами перевірки підтверджений, дає підстави визнати електронний документ допустимим доказом.

Відповідно до ч. 7 ст. 17 та ч. 5 ст. 18 Закону № 2155 юридична сила та допустимість електронного підпису як доказу не можуть бути заперечені, а електронний підпис не може бути визнаний недійсним та не розглядатися як доказ у судових справах, виключно на тій підставі, що він має електронну форму або не відповідає вимогам до кваліфікованих електронних підписів.

Водночас до *процесуальних електронних документів*, які складаються слідчим, прокурором за результатами процесуальної діяльності під час досудового розслідування, законодавцем установлені спеціальні вимоги до їх допустимості. Згідно з ч. 4 ст. 106-1 КПК документи, підписані, погоджені в інформаційно-комунікаційній системі досудового розслідування з використанням *кваліфікованого електронного підпису*, їх примірники в електронній та паперовій формах *визначаються оригіналами документів*.

Якщо ж процесуальний електронний документ (постанова, протокол тощо) створений із застосуванням іншого виду електронного підпису, відмінного від кваліфікованого електронного підпису, примірник такого електронного документа не може бути визнаний оригіналом документа та наданий до суду в такому статусі.

Водночас підтверджений (не)кваліфікований електронний підпис (наприклад, удосконалений електронний підпис) може бути свідченням достовірності документа щодо справжності його змісту на конкретний момент у разі наявності в складі електронного документа такого реквізиту, як електронна позначка часу. Юридична сила та допустимість електронної позначки часу як доказу не можуть бути заперечені виключно на тій підставі, що вона має електронну форму або не відповідає вимогам до кваліфікованих електронних позначок часу (абз. 2 п. 7 ст. 17 Закону № 2155).

Відповідно до п. 9 Порядку використання електронних довірчих послуг в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах та організаціях державної форми власності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2023 № 798, використання кваліфікованої електронної позначки часу під час накладання кваліфікованого електронного підпису чи печатки при використанні кваліфікованих електронних довірчих послуг у державних установах є обов'язковим. Кваліфікована електронна позначка часу має презумпцію точності дати та часу, на які вона вказує, та цілісності електронних даних, з якими ці дата та час пов'язані (ч. 1 ст. 26 Закону № 2155). Згідно з ч. 4 ст. 26 Закону № 2155 використання кваліфікованої електронної позначки часу для постійного зберігання електронних даних є обов'язковим.

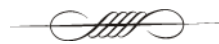
Отже, вимоги до допустимості електронних документів як доказів у кримінальному провадженні різняться залежно від їх походження. Якщо доказом є процесуальний електронний документ, складений стороною обвинувачення під час досудового

розслідування кримінального правопорушення, він допустимий у статусі оригіналу документа лише за умови, якщо примірник такого документа підписаний кваліфікованим електронним підписом. Якщо ж ідеться про електронні документи, створені іншими особами (не суб'єктами, які ведуть процес) та отримані в результаті збирання доказів (непроцесуальні електронні документи), КПК щодо цього виду електронних документів не вимагає встановлення виду електронного підпису.

Оцінка достовірності електронного документа має включати перевірку та підтвердження електронного підпису, адже останній дозволяє довести як цілісність документа, так і його справжність, установити вірогідне авторство та в окремих випадках – гарантовано встановити дату й час створення електронного документа.

Список використаних джерел:

1. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 29.03.2021, справа № 554/5090/16-к, провадження 51-1878кмо20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938> (дата звернення: 21.01.2024)

Городецька Марина Сергіївна,

доктор юридичних наук, доцент

завідувач кафедри організації досудового розслідування факультету №1

Криворізького навчально-наукового інституту

Донецького державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Огляд місця події є окремим випадком провадження слідчої (розшукової) дії – огляд. Статтею 237 КПК України передбачено провадження огляду місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних[1]. Загальною нормою не передбачено безпосередньо проведення огляду саме місця події. Про провадження даної слідчої (розшукової) дії йдеться у окремих нормах Кримінального процесуального кодексу.

Можна вести мову щодо юридичних та фактичних підстав проведення огляду місця події. Юридичними підставами є: 1) внесення відомостей в ЄРДР; 2) у невідкладних випадках огляд місця події може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, а тому юридичною підставою для проведення огляду місця події у такому разі є інформація про вчинення кримінального правопорушення, зафіксована у певній процесуальній формі; без наявності такої інформації проведення огляду місця події не допускається [2, с. 17]; 3) ухвала слідчого судді про дозвіл проведення огляду у житлі чи іншому володінні особи, які є місцем події.

Фактичні підстави формулюються із загальних підстав для проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до ст. 223 КПК України і становлять наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість виявлення та фіксації на місці події відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

У Кримінальному процесуальному кодексі не міститься визначення, що ми маємо розуміти під терміном - місце події. Криміналістичне визначення місця події передбачає, що даний термін складається з таких елементів: місце приготування до злочину, місце безпосереднього злочину, місце виявлення слідів і знарядь злочину та місце їх приховання

У такому випадку під час виїзду на місце події СОГ може бути проведено огляд місця безпосереднього виявлення слідів кримінального правопорушення, а також може бути проведено огляд місця виявлення (приховання) предмету кримінального правопорушення (предмету посягання, знаряддя тощо), якщо на це вказують особи присутні під час проведення огляду місця події (очевидці, інші особи, яким відомі обставини кримінального правопорушення).

Частиною 2 статті 238 КПК України передбачено огляд трупа, який може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з

додержанням правил про огляд житла чи іншого володіння особи[1]. За визначенням Верховного Суду, місце виявлення трупа завжди вважається місцем події незалежно від того, де настала смерть певної людини[2, с. 21].

У певних випадках проведення огляду місця події пов'язане з обмеженням права особи на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32 Конституції України). Дана форма примусу полягає у тому, що під час безпосереднього сприйняття, дослідження обстановки на місці події, виявлення, фіксації та вилучення різних речових доказів, з'ясування характеру події, що відбулася, встановлення особи злочинця та мотивів скоєння злочину, уповноваженим особам, які проводять огляд місця події, стають доступними та відомим окремі факти особистого характеру. У чому може полягати втручання в особисте та сімейне життя. Якщо місце події не є житлом чи іншим володінням особи, то факт такого втручання, обмеження, як правило, є мінімальним.

Право особи на невтручання в особисте і сімейне життя тісно пов'язане з правом на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України), оскільки недоторканність житла особи стоїть саме на варті невтручання у приватність. Якщо під час огляду місця події, яке є вільнодоступним місцем, лише є можливість втручання у особисте і сімейне життя, то огляд житла чи іншого володіння, як правило, завжди обов'язково пов'язаний із таким втручанням. Тому, Конституцією України та КПК України прямо передбачено право особи на недоторканність житла (яке подекуди помилково пов'язують з правом власності).

Відповідно до ст. 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім невідкладних випадків. До останніх відносяться невідкладні випадки, пов'язані із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення [1].

Проведення огляду місця події у житлі чи іншому володінні особи можливе лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді.

Верховний Суд висловлював позицію, що огляд житла чи іншого володіння особи може бути проведено за добровільною згодою особи, яка ним володіє, за умови, що були наявні процесуальні гарантії, які захищали здатність особи висловлювати свою справжню думку при наданні такої згоди. У рішенні ВС на підтвердження таких гарантій було взято до уваги письмову згоду на огляд житла власника[2, с. 23-24].

Також Верховний Суд вказує на те, що у випадку, якщо особа-власник була ініціатором того, щоб викликати швидку допомогу та органи поліції, згідно з ч. 1 ст. 233 КПК це розцінюється як його добровільна згода на проникнення до домоволодіння[2, с. 24-25]. Отже, у даному випадку звернення особи-власника до уповноважених органів за допомогою під час проведення огляду місця події окремого дозволу власника на проникнення до житла чи іншого володіння не потрібно.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D0%B7%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F#w1_18 (дата звернення 14.12.2023)

2. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо недопустимості доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Рішення, внесені до ЄРДСР, за період з 2018 року по жовтень 2020 року / упоряд. Заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду В. В. Щепоткіна, правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2020. 69 с.

Дзюбак Олександр Васильович

аспірант кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

**ПРИПИНЕННЯ ДІЇ ЗАХОДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ У ВИГЛЯДІ АРЕШТУ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ, ЗАКРИТОМУ ЗА РЕЗУЛЬТАТОМ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ**

Кримінальний процесуальний закон у статті 2 серед завдань кримінального провадження визначає охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та неможливість застосування до особи необґрунтованого процесуального примусу[1].

Недоторканність права власності (ст. 16 КПК України) є однією із засад кримінального провадження та у взаємозв'язку із здійсненням кримінального провадження з додержанням принципу верховенства права (ст.8 КПК України) визнанням людини, її прав та свобод найвищими цінностями, потребує застосування належної правової процедури як під час обмеження прав учасника (іншого учасника) кримінального провадження, так і у разі їх відновлення.

Під час здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні особа може зазнати обмежень свого права на майно шляхом застосування до нього заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді його арешту.

Статтею 170 КПК України унормовано, що арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Арешт майна скасовується у встановленому цим Кодексом порядку.

Положеннями статті 132 КПК України встановлені загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які, окрім передбачених цим Кодексом винятків, застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду.

У статті 174 КПК України передбачений порядок скасування арешту на майно та визначене коло суб'єктів, які мають право ініціювати перед слідчим суддею таке питання під час здійснення досудового розслідування.

Досудове розслідування як стадія кримінального провадження починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується, зокрема закриттям кримінального провадження (пункт 5 ч. 1 ст. 3, ст.214, ст.283 КПК України).

Законом України 2810-ІХ від 01.12.2022 Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, були внесені відповідні зміни до КПК України та, зокрема статтю 132 після частини третьої доповнено новою частиною такого змісту:

"4. Ухвала слідчого судді або суду про застосування заходів забезпечення кримінального провадження припиняє свою дію після закінчення строку її дії, скасування запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження в порядку, передбаченому цим Кодексом [2].

Аналізуючи порядок накладення арешту на майно особи та підстави його припинення (скасування), слід прийти до висновку про те, що законодавець для забезпечення дотримання гарантій правомірності втручання у право особи на мирне володіння своїм майном установив судовий контроль слідчого судді під час застосування до майна особи арешту та його

скасування лише під час здійснення досудового розслідування, наслідком чого є винесення слідчим суддею процесуального рішення у формі ухвали, яка обов'язкова до виконання.

Результатом судового контролю слідчого судді у такому випадку є повернення тимчасово вилученого майна, для чого слідчий, прокурор повинні негайно вжити заходів щодо виконання судового рішення та направити повідомлення про його виконання слідчому судді (п.4 ч.1, ч.3 ст.169 КПК).

Натомість положення п. 18 ч. 1 ст. 3, ст.170, ст.174, 283 КПК свідчать, що повноваження слідчого судді після закінчення кримінального провадження у формі його закриття не розповсюджуються на питання скасування арешту.

Використання законодавцем у ст.132 КПК України підходу «автоматичного припинення» арешту майна особи у разі закриття кримінального провадження поряд із визначенням можливості його скасування (ст.170, 174 КПК) під час здійснення досудового розслідування на нашу думку є послідовним з урахуванням поширення судового контролю слідчого судді на стадію досудового розслідування, яка, нерозривно пов'язана із його здійсненням.

Винятком є перевірка слідчим суддею за відповідною скаргою підстав винесення слідчим/прокурором постанови про закриття кримінального провадження.

Розглядаючи питання скасування арешту на майно слідчим суддею під час здійснення досудового розслідування можна виділити його основні ознаки: забезпечення судового контролю у короткий строк, обов'язковість виконання рішення слідчого судді, негайність вжиття заходів щодо повернення майна стороною обвинувачення, підзвітність щодо виконання рішення.

Припинення арешту внаслідок закриття кримінального провадження слідчим, прокурором за результатом здійснення досудового розслідування характеризується безумовністю відновлення права особи, однак неможливістю забезпечення судового контролю слідчим суддею, з огляду на закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Варто зазначити, що існування такого диференційованого підходу до припинення арешту майна особи залежно від екзистентності кримінального провадження з одного боку забезпечує безумовність відновлення усіх обмежених повноважень власника чи володільця майна, з іншого – створює необхідність дотримання балансу у забезпеченні гарантій власника у відновленні його прав.

Забезпечуючи єдину правозастосовну практику із питання, що є предметом висвітлення, Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 15 квітня 2024 року у справі № 554/2506/22, провадження № 51-4350кмо23сформувала висновок, згідно з яким у разі закриття слідчим, прокурором кримінального провадження в порядку, передбаченому КПК, заходи забезпечення кримінального провадження, серед яких і арешт майна, припиняють свою дію в силу прямої вказівки ч. 4 ст. 132 КПК[3].

За висновком касаційної інстанції у згаданій постанові щодо положень ст. 309, ч.4 ст. 399 КПК України у їх взаємозв'язку із приписами статей 170 – 174 КПК ухвала слідчого судді про скасування арешту майна або відмову у його скасуванні, постановлена після закриття кримінального провадження, не передбачена кримінальними процесуальними нормами, тому суд апеляційної інстанції не вправі відмовити в перевірці законності такого рішення, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 та ст. 309 КПК.

Отже, у разі закриття кримінального провадження слідчим/прокурором за наслідком проведення досудового розслідування, постає питання забезпечення гарантій особи щодо припинення дії арешту майна, у тому числі того, яке підлягає державній реєстрації та виконання якого на підставі ухвали слідчого судді про арешт майна потребувало вчинення реєстраційних дій щодо нього.

Наприклад, щодо арешту нерухомого майна чи транспортного засобу із внесенням відомостей до відповідних реєстрів про обтяження цього майна, у тому числі заборони відчуження.

Так, Порядком державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 на виконання Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» у пункті 5-1 як підстави проведення реєстраційної дії, у тому числі визначені: судові рішення про заборону вчинення реєстраційних дій, судові рішення про скасування судового рішення, що було підставою для прийняття рішення про зупинення проведення реєстраційних дій, судові рішення про скасування заборони вчинення реєстраційних дій [4].

Аналогічний підхід застосований щодо необхідності отримання судового рішення у для проведення реєстраційної дії з припинення обтяження відносно транспортних засобів у п.24 Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 №830 [5].

У зв'язку із цим вважаємо за необхідне висловити пропозицію щодо визначення у законодавстві обов'язку слідчого/прокурора забезпечення надсилання у паперовому чи електронному вигляді (у разі можливості обміну електронними документами) реєстратору постанови про закриття кримінального провадження та приведення у відповідність зазначеного законодавства, яке регулює порядок вчинення реєстраційних дій щодо майна із нормами КПК України шляхом доповнення підстави вчинення реєстраційної дії із скасування обтяження на майно – отримання реєстратором постанови слідчого/прокурора про закриття кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння: Закон України від 01 грудня 2022р. №2810-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2810-20#Text>.

3. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15.04.2024 у справі № 554/2506/22, провадження № 51-4350кмо23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118558563>.

4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 станом на 30.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#Text>.

5. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. № 830 станом на 30.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-%D0%BF#Text>.

Дуфенюк Оксана Михайлівна,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

факультету № 1 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ЕФЕКТИВНОЇ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право на захист та правничу допомогу є одним із ключових компонентів справедливого правосуддя. У науковій доктрині ця засада кримінального провадження отримала вагоме опрацювання, хоча не вирішеними досі залишаються окремі питання ефективної/неефективної участі захисника. Як виявилось, доволі складно чітко визначити на теоретико-методологічному рівні, що охоплюється цими поняттями. Зрештою фрагментарні спроби це зробити були. Як приклад, можна згадати публікацію «Стратегія і тактика захисту в судовому розгляді справи», в якій В. Попелюшко формулює визначення тактики захисту [1] або статтю «Правові наслідки розбіжності в лінії захисту між захисником і його

клієнтом», в якій Ю. Кухарук розглядає причини, наслідки та морально-етичний контекст суперечностей між захисником та клієнтом щодо обстоювання правової позиції в інтересах цього клієнта [2] чи дисертацію О. Дудко «Помилки адвоката в кримінальному провадженні» [3], в якій авторка згрупувала та визначила переліки дій чи бездіяльності захисника, які є помилковими на різних стадіях кримінального процесу, а відповідно знижують якість надання правничої допомоги зацікавленій особі.

Звісно, перелік цих праць-прикладів не можна вважати вичерпним, проте на великий подив концептуальна розробленість питання неефективного захисту видається досить поверхневою (висновок зроблений на підставі пошуку фахових публікацій із заданої тематики у відкритих базах (<https://scholar.google.com.ua/schhp?hl=uk>), ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та інституційних репозитаріїв). Втім, незважаючи на обмаль наукових вузькоспеціалізованих розвідок, судова практика потребує офіційних роз'яснень і застосування норм права у кожному конкретному кейсі, що, власне, стало предметом цього короткого дослідження.

По-перше, Верховний Суд констатує, що підозрюваний, обвинувачений без встановлення будь-яких обмежень та умов, керуючись власним волевиявленням, має право відмовитися від захисника або замінити його в будь-який момент кримінального провадження в усній або письмовій формі. При цьому особа, яка відмовляється від захисника, *не має обов'язку обґрунтовувати чи доводити суду наявність обставин, які, на її думку, вказують на те, що захисник не здійснює належним чином захист та не виконує належно свої професійні обов'язки*. Якщо обвинувачений відмовився від захисника, а суд залишив таке клопотання без задоволення, то це є порушенням права на захист, що вважається істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та ставить під сумнів законність і обґрунтованість судового рішення [4].

По-друге, *ефективність захисту не є тотожною досягненню* за результатами судового розгляду, *бажаного для обвинуваченого результату*, а полягає в наданні йому належних та достатніх можливостей з використанням власних процесуальних прав та кваліфікованої юридичної допомоги, яка в передбачених законом випадках є обов'язковою, захищатися від обвинувачення в передбачений законом спосіб. Подальша незгода обвинуваченого з раніше обраними та узгодженими з адвокатом позицією і тактикою захисту не свідчить про його неефективність [5].

По-третє, інколи клієнти намагаються дискредитувати процес та процесуальні рішення через порушення права на захист. З одного боку, справді, підзахисний, не маючи необхідної юридичної підготовки, часом не здатний правильно оцінити ефективність дій адвоката, тому в нього виникає хибне уявлення про захищеність у кримінальному провадженні [6, с. 93], а з іншого – клієнт сам не виявляє пильності в питанні реалізації власних інтересів, сприймаючи «поразку» у змагальному процесі не як результат якісного доведення фактів стороною обвинувачення, а як недогляд захисника. Парадоксально, але застосувати теорію неефективної стратегії чи тактики захисту у практиці простіше, ніж розмірковувати про умовні ситуації на шпальтах фахових журналів, оскільки в кожній конкретній справі є можливість оцінити реальні дії чи бездіяльність захисника впродовж стадій кримінального провадження. Так, в одному із рішень було проаналізовано участь захисника в 16 судових засіданнях в інтересах обвинуваченого, зокрема, виступ у судових дебатах з висловленням позиції захисту, узгодженої з обвинуваченим, підтримка обвинуваченим свого захисника в усіх питаннях, щодо яких суд ухвалював рішення після заслуховування думки учасників судового провадження, подання захисником апеляційної скарги на обвинувальний вирок місцевого суду щодо обвинуваченого, за якою було відкрито апеляційне провадження, участь захисника в апеляційному розгляді кримінального провадження. При цьому *обвинувачений упродовж досудового розслідування та розгляду судами різних інстанцій підтримував свого захисника та не повідомляв про пасивність захисту, який надавав йому захисник, і не ставив під сумнів ефективності наданої йому правової допомоги цим захисником*. Все це переконало колегію суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду в ефективності захисту обвинуваченого [7].

В іншій справі було встановлено, що обвинувачений користувався послугами адвоката та будучи обізнаним зі своїми правами, у тому числі правом на заміну захисника, на стадії досудового розслідування та в суді заяв про призначення йому іншого захисника не подавав, на дії адвоката не скаржився, від послуг останнього не відмовлявся. Відтак підстав вважати, що адвокат не забезпечив належний захист інтересів засудженого, не було [8]. Аналогічно не було прийнято доводи засудженого про його юридичну необізнаність під час відмови від захисника у судовому засіданні, на якому було проведено допит свідків, оскільки, як він сам зазначав у судових засіданнях, раніше був депутатом сільської ради, має вищу освіту, а під час досудового розслідування та в суді отримував пам'ятку про свої права та обов'язки. Додатково доводи засудженого щодо відсутності конфіденційного побачення із захисником до початку судового засідання також було визнано необґрунтованими, оскільки щодо цього засудженого не було обрано запобіжного заходу у виді тримання під вартою, відтак не було жодного обмеження для його права на вільне спілкування з адвокатом, який здійснював захист на підставі договору, для завчасного узгодження своєї позиції щодо подальшого надання правничої допомоги. При цьому було взято до уваги й той факт, що клопотань про оголошення перерви в судовому засіданні для надання часу з метою конфіденційного спілкування обвинуваченого із захисником останні також не заявляли [9]. Натомість порушенням права на захист було визнано в ситуації, коли захисник всупереч проханню свого підзахисного про пом'якшення покарання висловив позицію, відмінну від його позиції, про залишення вироку без змін, чим порушив право обвинуваченого на захист [10].

Причини неефективно захисту можуть бути свідомі, наприклад, конфлікт захисника з клієнтом, непорозуміння та розбіжності у виборі стратегії захисту, бажання сприяти стороні обвинувачення (бо працював раніше в цих органах і зберіг традиції «цехової» дружби), суду, опонентам (потерпілому) чи іншим співучасникам кримінального правопорушення (наприклад, через кулуарні домовленості чи матеріальні стимули). Несвідомі причини неефективності вбачаються у некомпетентності, недбалості захисника, допущенні помилок, які сукупно можуть шкодити реалізації ефективної правничої допомоги. Така пасивність/неефективність діяльності захисника у обстоюванні інтересів клієнта, як приклад, може виявлятися у наступних діях або бездіяльності:

- відсутність належного вивчення матеріалів кримінального провадження, незнання фактів події, відсутність зацікавлення (ініціативи) з'ясувати певні обставини, оперуючи наданими КПК повноваженнями (зокрема, подання заяв, клопотань, адвокатських запитів);
- відсутність продуманої лінії захисту, відсутність продуманої спільної позиції підзахисного та його представника, неготовність до виступів, промов, участі у дебатах, перехресних допитах тощо;
- неприбуття без поважних причин для проведення процесуальних дій, для індивідуальних зустрічей з клієнтом, консультування клієнта;
- не роз'яснення процедур та правил, наслідків застосування правових інститутів, прав та обов'язків, меж активності та змісту подальших кроків;
- відсутність намірів оскарженні рішень, дій чи бездіяльності, заявлені відводи, якщо для цього наявні підстави;
- заперечення очевидних фактів, несумлінне використання процесуальних прав.

Очевидно, про неефективність можна говорити тільки тоді, коли це є системним явищем, а не одиничним епізодом в діяльності адвоката у конкретній справі. Невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків захисника є однією з підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності. І попри гасла про етику, моральність і відданість обов'язку захищати, у тонкій матерії відносин «захисник – підзахисний» не все однозначно, оскільки часом між тим, чого очікує клієнт, і тим, що може захисник забезпечити лежить прірва.

Список використаних джерел:

1. Попелюшко В.О. Стратегія і тактика захисту в судовому розгляді справи. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Число 2. С. 96–98.
2. Кухарук Ю.О. Правові наслідки розбіжності в лінії захисту між захисником і його клієнтом. *Юридична наука*. 2012. № 1. С. 150–157.
3. Дудко О.В. Помилки адвоката в кримінальному провадженні : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. НАВС, Київ, 2020. 296 с.
4. Постанова ВС від 09 вересня 2021 року (Справа № 639/645/19). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/99556538>
5. Постанова ВС від 06 квітня 2021 року (Справа № 520/2598/17). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/96179812>
6. Дудко О. В. Помилки адвоката під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 92–102.
7. Постанова ВС від 15 вересня 2022 року (Справа № 127/4430/18). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106315571>
8. Постанова ВС від 26 лютого 2019 року (Справа № 629/2548/15-к). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/80178614>
9. Постанова ВС від 03 квітня 2019 року (Справа № 320/4520/15-к). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81139096>
10. Постанова ВС від 08 листопада 2018 року (Справа № 489/3209/16-к). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/77801390>

Kyrylenko Viktoriia Vladyslavivna,
student of the 4th year, group of 20-d
Kryvyi Rih Faculty of the National University "Odesa Law Academy"
Drobchak Alla Leonidivna,

senior lecturer of the Department of Socio-Political and Economic Disciplines of the Kryvyi Rih Faculty of the National University "Odesa Law Academy"

THE PROBLEM OF APPLICATION OF THE COURT'S DISCRETIONARY AUTHORITY DURING THE CONSIDERATION OF CRIMINAL OFFENSES UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

The problem of applying the discretionary authority of the court, which is considered primarily as a right of the court, and not its obligation, is relevant in the conditions of martial law or war footing, where the public danger of the act, on the basis of which issued a guilty verdict or conviction, does not provide for the imposition of a lenient sentence, than provided by law or release from serving the sentence with probationary period, but is not obvious and causes a lot of controversy.

The discretionary authority of the court may consist in the choice to act or not to act, and if to act, the ninth e choice of a decision or action option among the options, that are directly or in directly enshrined in the law and are one of the main means of implementing the right to a fair trial and the principle of the rule of law. An important feature of such a choice is that it is carried out with out necessity of coordination or need to coordinate on the option of choice by any one.

The primary goal of the administration of justice is the protection of the violated right sand freedoms of a person. In this regard, the application of such a fundamental principle as the rule of law should not be limited to law-making, namely to the establishment of effective legal procedures for administering justice. The main thing is that the adoption of a certain decision by a judge with in the limits of his discretionary authorities should be based primarily on the objective and general principle of the rule of law.

Law of Ukraine No. 2839-IX dated 13.12.2022 made fundamental changes to sections 69 and 75 of the Criminal Code of Ukraine, which deprived the court of the opportunity and right to exercise discretionary authority in a number of categories of criminal offenses, in particular those provided for in sec. 403, 405, 407, 408, 429 of this Code, and also became the beginning of the tendency of sentencing under sec. 336 of the Criminal Code of Ukraine, during court proceeding of which the imposition of a lenient sentence than that prescribed by law or exemption from release from serving the sentence with probationary period is not applied, which is fully consistent with the position of the Supreme Court.

A separate manifestation of justice is the correspondence of the punishment to the committed crime, which involves the appointment of an appropriate punishment, which should be commensurate with the crime.

Based on the purpose of punishment and the principles of justice, proportionality, and individualization, the punishment should be adequate to the nature of the committed actions, their danger, and the identity of the perpetrator.

That is, the criminal-legal meaning of the principle of justice is that the punishment applied to a person who has committed a criminal offense must be fair, namely one that corresponds to both the severity of the committed criminal offense and the specific circumstances of its commission, as well as the characteristics of the individual a criminal.

Analyzing the changes made to the relevant sections of the Criminal Code of Ukraine, we can come to the conclusion that law-making quickly reacts to the actual situation that is happening in the country and society, and if the primary problem until 2022 was the fight against corruption, which can be seen from the sense of sec. 69 and 75 of the Criminal Code of Ukraine, where the exception the application of the correspond in articles is the commission of a criminal offense related to corruption, then after them a introduction of martial law on the territory of Ukraine, problems for the state arise from failure to comply with an order, if it caused grave consequences, arbitrary abandonment of a military unit or a place of service, arbitrarily leaving the battle field or refusing to use weapons, etc.

However, paying attention to the judicial practice that has developed in cases involving bringing to criminal responsibility under sections 403, 405, 407, 408, 429 of the Criminal Code of Ukraine, it can be concluded that the relevant legislation of the state significantly complicated the right to defense of the accused, and also created in the accused the motive to hide and evade the authorities of the pre-trial investigation and the court, since the latter understand that there will be no lenient sentence or the sentence with probationary period and no circumstances that reflect the real reality in this category of cases will be interpreted in favor of the accused.

Another important problem is the equipment's tendency not to apply sec. 69 and 75 of the Criminal Code of Ukraine during the consideration of criminal offenses provided for by sec.336 of the Criminal Code of Ukraine, which establishes criminal liability for evading conscription (mobilization). The crime provided for by the specified section as a formal structure and is not continuous in nature.

The objective side of the crime in the disposition of sec. 336 of the Criminal Code is defined using the term "evasion". To evade means to try not to do something, not to participate in something, to stay away from something.

Thus, the content of evasion as an deed(action or inaction) is determined by the content of what a person is evading, in this case - by the content of the concepts "mobilization" and "call for mobilization". These concepts are not disclosed in section 336 of the Criminal Code, which indicates that its blanket disposition.

Analyzing the grounds for the application of sec. 69 of the Criminal Code among them, of course, the connection between mitigating circumstances and the purpose or motive of the accused, his behavior during the commission of the crime, the public danger of this act, which is fully consistent with the Resolutions of the Supreme Court and the Criminal Procedure Code, is of primary importance Supreme Court in cases No. 591/2221/19 and No. 187/1548/15-k dated February 7, 2023, respectively.

If we talk about the exemption from serving sentence with probationary period (sec. 75 of the Criminal Code), which can be applied in cases where the materials of the criminal proceedings contain data that are evidence that the reduction of the public danger of the committed criminal offense and the convicted person makes it possible to correct it without isolation from society, which is consistent with the legal position set forth in the Resolution of the Supreme Court of August 10, 2021 in case No. 235/689/20 (proceedings No. 51-1411km21)

Considering the above, it remains unclear how exactly the trend of not applying the relevant sec. 69 and 75 of the Criminal Code contributes to the effective observance by the judiciary of the principle of the rule of law and the right of a person to a fair trial.

An urgent question arises whether a punishment in the form of detention and a real term is appropriate for a person who evaded mobilization and conscription for military service, guided by his own fear, not wanting negative consequences for the state and society, but fully aware of possible negative consequences for himself. After all, being on the front line, no one guarantees the preservation of life, as a result, full financial support for the wife, children, and elderly parents; the functioning of one's own business, if it exists, and other circumstances that are important for an average citizen.

How, exactly, in such a case, isolation in places of deprivation of liberty, where the entourage of the person accused of evading mobilization, but generally a decent citizen who has stable social connections, pays taxes correctly, consists of those accused of using narcotic substances, committing violent acts, robbery with robbery, etc.

The appropriate punishment is not proportionate, so one of the possible solutions to this problem, besides, of course, changing the legislation, is to establish the obligation of the court to apply discretionary powers during the consideration of criminal violations related to the inaction/actions of a person directly related to the avoidance of a threat to life or the possibility of such avoidance during martial law.

According to sen. 3 of the Constitution of Ukraine, a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized as the highest social value in Ukraine. Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of state activity.

That is why there is a need to replace the discretionary power of the court with the obligation to apply sen. 69 and 75 of the Criminal Code of Ukraine in the context of criminal offenses caused by action or inaction aimed at protecting one's life and health, contrary to the provisions of the Criminal Code and social propaganda, under martial law.

The Supreme Court notes that discretion is not an obligation, but the authority of the body, since the legal concept of discretion provides for the possibility of choosing between alternative ways of action and/or inaction. If the legislation provides for the adoption of only a certain specific decision, then this is not the exercise of discretion (powers), but the fulfillment of an obligation.

The analysis of this practice proves the impossibility of establishing the obligation to apply discretionary powers, but at the same time, it does not exclude the establishment of a norm that provided for a corresponding obligation for the court.

The compliance of this norm with the principles of law, the Criminal Code of Ukraine, as well as the principles of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is extremely important in this matter.

Moreover, it is necessary to pay attention to the degree of public danger and objectively evaluate the advantages and disadvantages of the changes made to the Law, which equates to guarantee everyone the right to a fair trial and a punishment commensurate with the committed criminal offense.

References:

1. Resolution of the Supreme Court of Ukraine as part of the panel of judges of the Cassation Administrative Court in case No. 1840/2970/18 dated 12/15/2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101923134>.

2. O.H. Kryzhova "Discretionary powers of the court in the context of compliance with the principle of the rule of law" // Rivne city court of Rivne region, 2015. UDC 340.1

3. The Law of Ukraine "On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the peculiarities of military service in conditions of martial law or in a combat situation" dated December 13, 2022// (Vidomosti of the Verkhovna Rada (VVR), 2023, No. 56, Article 165). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#n63>

4. Resolution of the Supreme Court of Ukraine composed of judges by the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation on case No. 159/4893/22 dated March 26, 2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118004064>

5. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes. - Volume 10, 1979. URL: <http://surl.li/mxeztc>

Козут Іван Анатолійович,

аспірант, асистент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова

НЕЕФЕКТИВНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ЯК ПІДСТАВА ПРИТЯГНЕННЯ ПРОКУРОРА ДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ефективне здійснення досудового розслідування залежить від сукупності багатьох чинників, одним з яких є належне виконання стороною обвинувачення відповідних процесуальних функцій. Попри те, що прокурор є самостійним у своїй процесуальній діяльності, він певною мірою несе відповідальність за організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням.

Тим часом наука та практика різняться щодо поглядів на те хто повинен нести відповідальність за результати здійснення досудового розслідування. Зокрема, В. М. Юрчишин у дисертації присвяченій теоретичним та практичним аспектам функцій прокурора у досудовому розслідуванні наголошує на загальноєвропейських тенденціях щодо посилення відповідальності прокурора за результати досудового розслідування. Досить слушною є думка науковця про недоцільність покладення цієї відповідальності на керівника органу досудового розслідування, враховуючи те, що це віддалить прокурора від ходу його проведення та зосередить його основну функцію на підтриманні державного обвинувачення в судовому провадженні [1, с. 22]. Логіка відповідальності керівника органу досудового розслідування за його результати наявна у випадку невиконання прокурором жодних функцій на зазначеній стадії кримінального провадження.

Розглядаючи практику притягнення до відповідальності прокурора за результати досудового розслідування можемо зазначити про наступне. У рішенні Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів №107дп-22 від 03 серпня 2022 року, дисциплінарна скарга стосувалася старшого групи прокурорів у декількох кримінальних провадженнях. Із дисциплінарної скарги вбачалося, що прокурором не організовано належного процесуального керівництва, що свідчить про неналежне виконання ним своїх службових обов'язків. На свій захист прокурор звернув увагу на положення чинного кримінального процесуального законодавства, де відповідальність за ефективність досудового розслідування законодавцем покладено безпосередньо на орган досудового розслідування (стаття 40 КПК України), а тому факт нерозкриття кримінальних правопорушень не може свідчити про бездіяльність прокурора у провадженні [2].

Для визначення потенційного настання негативних наслідків для прокурора за неефективне процесуальне керівництво досудовим розслідування, варто звернутися до фундаментальних засад юридичної відповідальності.

Загалом, відповідальність прокурора регламентована статтею 20 Закону України «Про прокуратуру» (надалі – Закон)[3] та вичерпується вказівкою на відшкодування державою шкоди спричиненої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю прокурора. Крім того, зазначена стаття передбачає право регресної вимоги держави до прокурора у разі

встановлення в його діях складу кримінального правопорушення. С. В. Циганок зазначає, щодо прокурорів, в діяннях яких містяться ознаки правопорушення, можуть бути застосовані такі види юридичної відповідальності, як цивільна, дисциплінарна, адміністративна та кримінальна [4, с. 337]. У Законі, міститься нормативне закріплення лише одного із перелічених видів юридичної відповідальності, а саме дисциплінарної. Порядок притягнення до інших видів відповідальності визначений у Цивільному кодексу України, Кодексі України про адміністративні правопорушення та Кримінальному кодексі України відповідно.

Розглядаючи дисциплінарну відповідальність як різновид юридичної відповідальності до якої притягується прокурор за неефективне процесуальне керівництво варто зауважити наступне. Стаття 43 Закону у ч. 1 визначає досить загальні підстави за наявності яких прокурора може бути притягнуто до юридичної відповідальності, наприклад, невиконання чи неналежне виконання ним службових обов'язків.

Неналежне виконання службових обов'язків може проявлятися одразу в кількох аспектах: 1) повна та ефективна реалізація наданих повноважень; 2) загальний стан на відповідній ділянці роботи; 3) результати роботи; 4) досягнення мети та використання найбільш раціональних шляхів; 5) організація й налагодження роботи підлеглих [5, с. 108].

Думка про загальність підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора знаходить свою підтримку серед науковців, зокрема, І. В. Назаров та М. О. Сурженко, наголошують на тому, що дисциплінарна відповідальність працівників прокуратури є різновидом юридичної відповідальності і отримала від неї загальні риси з урахуванням специфіки професійної діяльності прокурорів і їх статусу. Аналізуючи це питання більш детально, науковці стверджують про однотайність думок науковців щодо необхідності більш детального нормативного визначення підстав для дисциплінарної відповідальності прокурорів [6, с. 151]. Значно краще деталізований перелік підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності відносно суддів (ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [7].

У рішеннях органу, що здійснює дисциплінарне провадження напрацьовано, що саме є підставою для юридичної відповідальності прокурора – процесуального керівника, а саме: винесення ним незаконних і необґрунтованих процесуальних рішень; вчинення незаконних дій; бездіяльність; неналежне реагування на скарги учасників процесу; потурання порушенням закону з боку осіб, на яких поширюються його процесуальні повноваження (рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів №31дп-24 від 21 лютого 2024) [8].

При цьому у вищезгаданому рішенні зазначено, що невикористання прокурором наданих йому законодавством повноважень під час процесуального керівництва у кримінальному провадженні без поважних причин, що зумовлює, зокрема, закриття судом кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків, свідчить про неналежне виконання прокурором своїх службових повноважень [8].

Справедливо зазначити про те, що не лише діяння прокурора є чинником, який зумовлює неефективність процесуального керівництва. Однією із причин є не досконалість чинного процесуального законодавства. На це звертає увагу С. І. Курбатова, яка зазначає про те, що відсутність встановлених строків для прокурора щодо погодження або відмови в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій призводить до порушення дотримання строків під час проведення досудового розслідування. Крім того, науковець стверджує про складність притягнення до відповідальності прокурора у зв'язку з затягуванням погодження або відмови у погодженні [9, с. 11].

Як підсумок можемо зазначити про те, що можливість притягнення прокурора до юридичної відповідальності за неефективне процесуальне керівництво є запорукою його залученості до здійснення досудового розслідування. Однозначно покладення відповідальності за результати досудового розслідування повною мірою виключно на прокурора не відповідає загальним правилам притягнення до юридичної відповідальності та

законам логіки. При цьому не можна повністю виключати його відповідальність на зазначеній стадії кримінального провадження. Проаналізувавши погляди науковців та практику притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності на прикладі конкретних рішень органу, що здійснює дисциплінарне провадження, можемо констатувати про певні розбіжності. Якщо науковці стверджують про необхідність посилення відповідальності прокурора на стадії досудового розслідування, то практика навпаки неухильно дотримується норм КПК України, які покладають відповідальність за ефективність на орган досудового розслідування. Критично важливим аспектом розглянутих рішень Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів є виокремлення конкретного переліку діянь, які можуть бути підставою для юридичної відповідальності прокурора – процесуального керівника.

Список використаних джерел:

1. Юрчишин В. М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук:12.00.09. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2016. 36 с.
2. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів №107дп-22 від 03 серпня 2022 року. *Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів*. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2022/08/03/2337> (дата звернення: 20.03.2024).
3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/conv#n416> (дата звернення: 20.03.2024).
4. Циганок С. В. Юридична відповідальність як дієвий механізм державного регулювання діяльності прокуратури. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 336-338.
5. Прокурорське право: навч. посібник. За заг. ред. В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 640 с.
6. Назаров І. В., Сурженко М. О. Теоретичні засади відповідальності прокурорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 47 (Том 3). С. 149-152.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/conv#n1136> (дата звернення: 23.03.2024).
8. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів №31дп-24 від 21 лютого 2024. *Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів*. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2024/02/21/4362> (дата звернення: 21.03.2024).
9. Курбатова І. С. Щодо забезпечення прокурором прав особи під час досудового розслідування. *Соціологія права*. 2020. Вип. 1. С. 7-11.

Крушинський Сергій Антонович,

кандидат юридичних наук, доцент

завідувач кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ЩОДО КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ОСОБИ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Кримінальне процесуальне законодавство по-різному урегульовує прийняття процесуальних рішень, передбачаючи спеціальні правила, що містять вказівки на суб'єктів, уповноважених приймати рішення, підстави, умови, порядок їх прийняття і можливі варіанти рішень з відповідного питання [1, с. 96]. Ці правила зумовлені ступенем визначеності кримінальних процесуальних норм. Зокрема, у разі, якщо норма кримінального процесуального закону має відносно визначений характер, вона дає можливість

правозастосовному органу врахувати конкретні обставини провадження, залишаючи певний простір для розсуду під час прийняття рішення (передбачає дискреційні повноваження).

Правозастосовний розсуд розуміється вченими як передбачені правовими нормами повноваження правозастосовного суб'єкта обирати один з декількох дозволених ними варіантів рішення щодо індивідуальної справи, яке реалізується у визначеній законом процесуальній формі, з метою винесення законного, справедливого, доцільного та оптимального рішення [2, с. 70; 3, с. 301].

Національне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає широких дискреційних повноважень прокурора щодо кримінального переслідування особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення. Прокурор не може на власний розсуд без передбачених законом підстав припинити кримінальне переслідування особи або змінити кваліфікацію вчиненого діяння. Натомість, у Рекомендації КМ РЄ № R (87) 18 «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» державам-учасницям рекомендується застосовувати принцип дискреційного переслідування, що передбачає надання уповноваженим державним органам повноважень відмовитись від кримінального переслідування особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, та припинити його на дискреційних підставах, закріплених в законі, з урахуванням суспільних інтересів, ступеня тяжкості, характеру, наслідків кримінального правопорушення, особи підозрюваного, потенційної можливості ухвалення вироку суду, правової позиції потерпілого тощо [4].

На відміну від України, кримінальне процесуальне законодавство багатьох зарубіжних держав передбачає широкі повноваження прокурора «розпоряджатись» обвинуваченням (кримінальним переслідуванням). Наприклад, у США державна політика у сфері кримінального судочинства орієнтована на позасудове, спрощене вирішення кримінально-правового конфлікту, у зв'язку з чим прокурори мають широкі дискреційні повноваження вирішувати, чи пред'являти обвинувачення, яке саме і за скількома пунктами, а також чи знімати з осіб обвинувачення (наприклад, через малозначність діяння, слабку перспективу «виграшу» справи в суді тощо). Крім того, в процесі укладення угод про визнання винуватості (pleabargaining) американські прокурори в обмін на визнання вини можуть перекваліфікувати діяння на менш тяжкі, ніж реально вчинені особою, надати підозрюваному імунітет від кримінального переслідування в обмін на показання проти інших осіб тощо.

В окремих європейських державах також передбачено доволі значний обсяг обвинувальної дискреції прокурора. Досить часто повноваження прокурора припинити кримінальне переслідування пов'язується зі згодою підозрюваного виконати певні зобов'язання. Наприклад, КПК Франції передбачає провадження «штраф за угодою», що можливе щодо кримінального проступку, за який передбачене покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Його суть зводиться до того, що ще до початку кримінального переслідування прокурор може запропонувати особі умовно призупинити переслідування, якщо вона визнає свою вину у вчиненні кримінального проступку і погоджується добровільно виконати певні зобов'язання (сплатити штраф, передати певне майно, відмовитись від окремих прав, виконати безкоштовно певні роботи, відвідати певні курси чи програми тощо) [5]. Таким чином, законодавець створив можливість особі взагалі уникнути кримінального переслідування.

У Бельгії прокурор має широкі повноваження щодо прийняття рішення про початок, припинення чи продовження кримінального переслідування. У значній частині розпочатих поліцією проваджень прокурори не вважають за доцільне підтримувати обвинувачення. При цьому прокурор навіть не зобов'язаний наводити мотиви прийняття такого рішення [6, с. 38]. Як і у Франції, бельгійські прокурори можуть запропонувати підозрюваному сплатити у встановлений строк (не менше 15 днів і не більше 3 місяців) визначену ними суму коштів до бюджету. Щоправда це можливо лише щодо кримінальних правопорушень, за які може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років. Крім того, прокурор може запропонувати підозрюваному відмовитися від майна чи грошових коштів,

що можуть бути конфісковані, та повернути їх. Виконання відповідних зобов'язань підозрюваним протягом визначеного прокурором строку зумовлюють припинення кримінального переслідування [7].

У Швейцарії прокурор має повноваження остаточно вирішити кримінальне провадження щодо кримінальних правопорушень, які не мають великої суспільної небезпеки (за які може бути призначено штраф, грошове стягнення чи позбавлення волі на строк не більше шести місяців) без судового розгляду шляхом винесення наказу про покарання. Умовою винесення наказу про покарання є визнання підозрюваним вини у вчиненні кримінального правопорушення, або достатнє встановлення його вини іншим чином. Практика засвідчує, що близько половини закінчених кримінальних проваджень були завершені саме шляхом винесення наказу про покарання [8, с. 12].

У Тайвані досить успішно застосовується інститут відкладеного кримінального переслідування або, як його ще називають вчені, «випробувальний строк прокурора» [9, с. 121]. Певною мірою цей інститут схожий з вітчизняним інститутом умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, однак реалізується не судом, а прокурором і не передбачає засудження особи. Так, прокурор може винести постанову про відкладення кримінального переслідування на строк від одного до трьох років, поклавши на підозрюваного певні зобов'язання, наприклад, попросити вибачення у потерпілого, відшкодувати йому майнову чи немайнову шкоду, сплатити певну грошову суму до бюджету, безоплатно надати послуги, які відповідають суспільним інтересам, пройти лікування, виконувати розпорядження, які забезпечують безпеку потерпілого або необхідні для запобігання вчиненню нових правопорушень [10].

Японське кримінальне процесуальне законодавство надає прокурорам повноваження відмовитись притягувати особу до кримінальної відповідальності на власний розсуд, навіть якщо наявні певні докази причетності особи до вчинення кримінального правопорушення. Ст. 248 КПК Японії надає прокурору право не розпочинати кримінальне переслідування, якщо він вважає його непотрібним, зважаючи на характер, вік, оточення, тяжкість правопорушення, обставини, які склались після вчинення правопорушення, тощо [11].

Таким чином, у багатьох зарубіжних державах з метою спрощення та прискорення кримінального судочинства прокурорам надаються широкі дискреційні повноваження щодо вирішення питань про початок та припинення кримінального переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень. Переважно такі повноваження можуть бути реалізовані у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, які не є тяжкими.

Список використаних джерел:

1. Крушинський С. А. Правові моделі прийняття процесуальних рішень у кримінальному судочинстві України. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять осінні юридичні читання «Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики»* (м. Хмельницький, 01-02 жовтня 2021 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 96-97.
2. Жильцов О. Л. Правозастосовний розсуд як вид нетипового застосування права. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 7, ч. 1. С. 66-72.
3. Степаненко В. В. Застосування у праві та правозастосовний розсуд: співвідношення понять. *Юридичний бюлетень*. 2017. Випуск 5. С. 298-304.
4. Recommendation № R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States Concerning the Simplification of Criminal Justice, adopted on 17 September 1987. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/16804e19f8>.
5. Code of Criminal Procedure of the French Republic. URL: <https://cutt.ly/JwOL8xW3>.
6. Балов П. О. Спрощення досудового провадження в європейських державах: досвід Бельгії. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції*

(м. Хмельницький, 26 травня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 38-40.

7. Coded Instruction Criminelle (Belgique). URL: <http://www.droitbelge.be/codes.asp>.

8. Jahresbericht und Porträt der Staatsanwaltschaft Zürich 2022. *Direktion der Justiz und des Innern*. URL: <https://cutt.ly/dwOPAJeK>.

9. Kennedy B. L., Shen Ch. -L. The Best of Times and the Worst of Times; Criminal Law Reform in Taiwan. *American Journal of Chinese Studies*. 2005. Vol. 12, № 2. P. 107-137.

10. Code of Criminal Procedure of Taiwan. *Laws & Regulations Database of The Republic of China (Taiwan)*. URL: <https://perma.cc/E9TC-4SLT>.

11. Code of Criminal Procedure of Japan. *Japanese Law Translation Database System*. URL: <https://perma.cc/VZM9-TNXP>.

Кулєбякін Вадим Олександрович,

аспірант кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СПРАВЕДЛИВИЙ БАЛАНС ЛЕГІТИМНОГО ВТРУЧАННЯ У ПРАВО ВЛАСНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ГАРАНТІЇ ЙОГО НЕДОТОРКАНОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі за текстом – КПК України) визначає недоторканість права власності однією з загальних засад кримінального провадження (п. 9 ч. 1 ст. 7 КПК України). Віднесення вказаного права до переліку загальних засад кримінального провадження спричинено його важливістю поряд з іншими процесуальними гарантіями прав та свобод особи. Про наведене свідчить гарантування права власності окремою статтею Конституції України. Ратифікувавши Конвенцію про захист прав та основоположних свобод (далі за текстом – Конвенція) із додатковими протоколами до неї, держава поклала на себе позитивний обов'язок захищати право власності та негативний, який полягає в утриманні від нелегітимних дій які його порушують. Недоторканість права власності визначена у ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції [1]. В силу ч. 2 ст. 1 КПК України норми Конституції України та норми міжнародного права ратифіковані Україною є частиною кримінального процесуального законодавства [2].

Оцінюючи визначене, з огляду на законодавчу заборону втручання у право власності, звернемось до процесуальних норм, які дозволяють таке втручання та оцінимо достатність регламентації його меж.

Стаття 16 КПК України, наголошує на недоторканості права власності та дозволяє легітимне втручання у таке право у двох випадках: 1) на підставі вмотивованого судового рішення та 2) допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення у визначеному Кодексом порядку [2].

Окремо увагу у нашому дослідженні приділимо першій групі випадків, а саме втручання у право власності на підставі вмотивованого судового рішення.

Задля детальності аналізу розкриємо зміст ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції, якою у частині 1 визначено право кожної особи мирно володіти своїм майном та міститься заборона позбавлення права власності інакше, як у інтересах суспільства та на визначених законом умовах. Друга ж частина статті визначає право держави вводити в дію закони, якими здійснювати контроль за правом власності [1]. Таким чином, можемо зробити висновок, що у розумінні ЄСПЛ визначаються дві форми втручання у право власності: позбавлення права власності та контроль за правом власності.

У дослідженнях науковців, які узагальнили усталену практику ЄСПЛ, зокрема вказавши на рішення у справах «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» від 23 вересня 1982 р. [3], у справі, «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» від 21 лютого 1986 р. [4], констатують про «три окремі правила» які містить ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції: перше –

має загальний характер і проголошує принцип мирного володіння майном; друге – стосується позбавлення майна і визначає певні умови для визнання втручання у власність правомірним; третє – визнає за державами право контролювати використання майна за наявності певних умов для цього [3, с.8-9].

Зіставивши зміст ст. 16 КПК України та ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції виокремимо норми процесуального закону якими регламентовано легітимний контроль за правом власності як форму втручання в останнє.

Легітимний контроль за правом власності відбувається при застосуванні заходу забезпечення кримінального провадження – арешту майна. Главою 17 КПК України встановлений підстави та порядок застосування зазначеного заходу. Зокрема ч. 1 ст. 170 КПК України дає визначення, що арештом майна є тимчасове, на підставі ухвали слідчого судді або суду, позбавлення права на відчуження, розпоряджання та/або користування певним майном, щодо якого є визначені Кодексом підстави такого втручання [2]. Одразу привертає увагу, використання у конструкції процесуальної норми оціночної категорії для встановлення процесуального строку – «тимчасове», а також визначення граничної межі строку накладення арешту за прив'язкою до прийняття відповідного процесуального рішення: «до скасування у встановленому цим Кодексом порядку».

Порівнюючи вимоги, щодо змісту ухвали про накладення арешту майна визначені у ч. 5 ст. 173 КПК України із вимогами до змісту ухвали про обрання запобіжного заходу тримання під вартою, яка надає дозвіл на втручання у право на свободу та особисту недоторканість (ст. 196 КПК України), або із вимогами до змісту ухвали якою надається дозвіл на втручання у право недоторканості житла при проведенні обшуку (ст. 235 КПК України) норма ч. 5 ст. 173 КПК України не містить вимоги, щодо встановлення строку дії такої ухвали [2].

Тому звернемось до норми ст. 174 КПК України. Остання визначає порядок скасування арешту майна. Зокрема ч. 1 та 2 визначають триденний строк протягом якого повинно бути розглянуто клопотання про скасування арешту майна поданого визначеним Кодексом учасником кримінального провадження. Частина 3 зобов'язує прокурора скасувати арешт майна одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження. Та частина 4, яка зобов'язує суд вирішити питання про скасування арешту майна одночасно з ухваленням судового рішення [2].

Таким чином строки на які накладається арешт майна у кримінальному провадженні можемо розділити на дві групи: строк накладення арешту майна під час досудового розслідування та строк такого накладення під час судового розгляду.

Аналізуючи строк арешту майна під час досудового розслідування можемо прийти до висновку, що такий строк тісно пов'язаний із строком самого досудового розслідування. Стаття 219 КПК України визначає строки досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, які становлять від 72 годин до одного місяця у разі вчинення кримінального проступку та двох місяців у разі вчинення злочину і можуть бути продовженими до шести місяців у разі вчинення нетяжкого та дванадцяти місяців у разі вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину. Таким чином строк арешту майна під час досудового розслідування у разі встановлення особи та повідомлення їй про підозру має визначені законом часові межі. Однак звернемо увагу, що строк досудового розслідування, а відповідно і строк арешту майна до повідомлення особі про підозру (або якщо у кримінальному провадженні не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення), не обраховується. У такому випадку можемо звернутися до строку визначеного п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України, яким визначено закриття кримінального провадження, якщо у цьому провадженні нікому не повідомлено про підозру, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (крім особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я або злочинів за які може бути призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі) [2]. Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що норми процесуального закону у певних випадках не регламентують

строк втручання у право власності під час досудового розслідування або такий строк у певних випадках може бути надміру тривалим.

Звертаючись до розділу IV КПК України, який визначає процедуру судового провадження, останній не містить формально визначених процесуальних строків, які обмежують його тривалість. Для визначення такої тривалості слід звертатися до категорії розумного строку визначеної ст. 28 КПК України [2]. Така, формальна невизначеність створює підґрунтя для існування умов законодавчо не врегульованому строку можливого втручання у право власності під час накладення арешту на майно.

Найбільш складним, з огляду на викладене, є досягнення справедливого балансу між виконанням завдань кримінального провадження та легітимною та пропорційною метою втручання у право власності особи. Адже тривалість такого втручання залежить від суб'єктивного угляду уповноваженої особи, яка вирішує питання доцільності здійснення контролю за майном та об'єктивних факторів, які зумовлюють тривалість провадження протягом якого такий контроль буде здійснюватися.

Аналізуючи рішення ЄСПЛ у справі «Узан та інші проти Туреччини» від 10.12.2019 року, термін дії обмежень пов'язаних з арештом майна тривав від 10 до 15 років в зв'язку з чим Суд констатував порушення ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції, зокрема констатовано надмірність тяжкості тягаря покладеного на заявників, систематичному та негнучкому періоду накладення обмежень, які не підлягали регулярному перегляду (заявники засудженими не були) [6].

У рішенні постановленому у справі «East/WestAllianceLimited» проти України» від 23 січня 2014 року суд також констатував порушення ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції встановивши, що вилучені у якості речового доказу у кримінальній справі 6 літаків перебували під контролем держави понад 10 років і вказане втручання носило не короткостроковий характер, навіть за умови, що у короткі проміжки часу утримання державними органами літаків відповідало деяким принципам закладеним у ст.1 Протоколу до Конвенції, мали місце свавільні дії та зловживання [7].

У зазначених вище рішеннях строк втручання у право власності очевидно не відповідав вимогам легітимності та пропорційності, в зв'язку з чим ЄСПЛ констатував порушення ст.1 Протоколу 1 до Конвенції. Однак для оцінки меж такої пропорційності втручання слід звернутись до інших рішень ЄСПЛ у яких заявники також скаржились на відносно тривалі періоди втручання у їх право власності, однак Суд встановив відсутність порушення ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції. Зокрема у справі «Капатіна проти Румунії» від 28.02.2013 року судом встановлено, що з огляду на складність кримінального провадження (більше 60 обвинувачених) загальна тривалість часу, протягом якого майно заявниці перебувало під арештом (більше 4 років), не була невинуватою. Заявниця мала можливість оскаржити цей захід до суду [8].

Підсумовуючи викладене зауважимо, що ЄСПЛ не вимагає від держав учасниць встановлення формально визначених процесуальних строків, якими регламентувати межі втручання у право власності під час здійснення контролю за останнім та для визначення доцільності й пропорційності такого втручання використовує оціночну категорію – «справедливий баланс». Однак відсутність такої регламентації у національному законодавстві України безперечно може бути підґрунтям для зловживань з боку органів, під контролем яких перебуває арештоване майно, допускаючи його надмірне та необґрунтоване тримання. Можливість законодавчого обмеження такого втручання у право власності процесуальними строками є дискусійним і потребує більш глибоких досліджень з огляду на необхідність забезпечення досягнення завдань кримінального провадження. Сьогодні законодавець приділяє увагу проблемі надмірної тривалості судових розглядів, які зумовлюють тривалі строки застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема мова йде про тримання під вартою та запропоновані у проекті закону №9551 від 01.08.2023 р. зміни до частини третьої статті 197 Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення дотримання розумних строків тримання під вартою під час судового провадження [9], який також породжує багато дискусій з огляду на об'єктивні

причини (кадровий дефіцит у судовій системі, недосконалість механізмів протидії зловживання процесуальними правами тощо) неможливості розгляду кримінального провадження у строки, які відповідали б засаді «розумних строків». Тому до впровадження обмеження процесуальними строками періодів накладення арешту на майно слід підходити обережно та виважено, враховуючи усі можливі ризики. Також варто зауважити, що строк арешту майна не перебуває за межами судового контролю та відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 174 КПК України підозрюваний, обвинувачений, їх захисник чи законний представник, іншого власника або володільця майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, наділені правом звернутися з клопотанням до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження про скасування арешту майна, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано [2].

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року із додатковими протоколами, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525;
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;
3. Рішення ЄСПЛ від рішення від 23 вересня 1982 р. в справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції», заяви № 7151/75 та № 7152/75, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text;
4. Рішення ЄСПЛ від рішення від 21 лютого 1986 р. в справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства», заява № 8793/79, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_180#Text;
5. Романюк Я.М. Втручання у право власності з точки зору його відповідності статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: Критерії Європейського суду з прав людини та досвід України на окремих прикладах судової практики. *Право власності: європейський досвід та українські реалії*: Збірник доповідей і матеріалів Міжнародної конференції (м. Київ, 22–23 жовтня 2015 року). Київ. ВАІТЕ, 2015. – 324 с., С. 7-23, URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/f/233276.pdf>;
6. Рішення ЄСПЛ від 10.12.2019 року «Узан та інші проти Туреччини», заява № 18240/03, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=002-590>;
7. Рішення ЄСПЛ від 23 січня 2014 року у справі «EAST/WEST ALLIANCE LIMITED» проти України», заява № 19336/04, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_994#Text;
8. Рішення ЄСПЛ від 28.02.2023 року у справі Капатіна проти Румунії, заява № 911/16, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223271>;
9. Проект Закону про внесення зміни до частини третьої статті 197 Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення дотримання розумних строків тримання під вартою під час судового провадження № 9551 від 01.08.2023 року URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1912436>.

Лисюк Сергій Олександрович,
*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ОЧЕВИДНО НЕДОПУСТИМИМИ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Відповідно до ч.1 ст. 89 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення.

Частиною 2 ст. 89 КПК України передбачено, що у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате[1].

Особливість порядку визнання доказів очевидно недопустимими під час судового розгляду, на відміну від порядку визнання доказів недопустимим, пов'язано з моментом розгляду судом питання допустимості вказаних доказів.

Так, розгляд питання очевидної недопустимості доказу прив'язується до моменту встановлення такої очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду та суд вправі в момент дослідження вказаного доказу прийняти рішення про його очевидну недопустимість, що призведе до неможливості його дослідження або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

Разом з тим, КПК України чітко не передбачає процедури розгляду питання щодо очевидної недопустимості доказу.

Зокрема необхідно з'ясувати яким чином суд має встановити, що доказ який досліджується чи має досліджуватись є очевидно недопустимим.

Так, за власною ініціативою судом в ході судового розгляду не може прийматися рішення про очевидну недопустимість доказу, оскільки судом буде порушено принцип змагальності сторін, який серед іншого передбачає, що суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків[1].

Саме у цьому прослідковується відмінність у порядку визнання доказів недопустимими та очевидно недопустимими. Перебуваючи у нарадчій кімнаті суд вправі без клопотання учасників кримінального провадження прийняти рішення про визнання доказів недопустимими, що не вправі зробити в ході судового розгляду визнаючи доказ очевидно недопустимим.

Таким чином ініціатива щодо розгляду питання про визнання доказу очевидно недопустимим має виходити від сторін кримінального провадження та бути закріпленою у формі клопотання.

Зі змісту клопотання має прослідковуватись який доказ сторона просить визнати очевидно недопустимим з обґрунтуванням очевидної недопустимості доказу.

Труднощі при підготовці вказаного клопотання обумовлені відсутністю у законодавстві визначення поняття очевидної недопустимості доказів та переліку підстав, які дають можливість встановити таку очевидну недопустимість, що перешкоджає повною мірою реалізувати мету запровадження такого інституту та реалізувати весь обсяг прав учасниками кримінального провадження.

Важливим при розгляді вказаного клопотання довести його ініціатору, що доказ є не тільки недопустимим, а очевидно недопустимим та його подальше дослідження є неможливим.

Після заявлення клопотання іншій стороні кримінального провадження необхідно надати достатній час для підготовки своєї позиції по заявленому клопотанню, а при необхідності – заперечення на нього.

Дискусійним залишається питання обсягів дослідження матеріалів при розгляді клопотання про визнання доказів очевидно недопустимим.

Зокрема, чи доцільно доказ, який пропонується визнати очевидно недопустимим досліджувати у системному зв'язку з іншими доказами.

Вказане твердження, суперечить самій ідеї очевидної недопустимості доказів, оскільки такий доказ є настільки недопустимим, що не потребує додаткового дослідження інших матеріалів кримінального провадження.

Разом з тим, для прикладу, у випадку розгляду клопотання про визнання очевидно недопустимим доказом протоколу тимчасового доступу до речей та документів, що проведено поза межами строку вказаного в ухвалі слідчого суду, якою надано дозвіл на його

проведення, дослідженню мають підлягати не лише сам протокол, а й ухвала суду та докази отримані під час вказаного тимчасового доступу до речей та документів.

За результатами розгляду клопотання судом приймається рішення при визнанні чи не визнанні певного доказу очевидно недопустимим, яке має бути оформлено у формі ухвали.

Разом з тим до цього часу не зрозуміло яким чином судом має прийматися вказане рішення: з видаленням суду у нарадчу кімнату чи ні.

Таким чином, для реалізації інституту очевидної недопустимості доказів необхідне чітке закріплення у законодавстві порядку визнання таких доказів очевидно недопустимими, що передбачатиме порядок заявлення клопотання, його розгляду та прийняття рішення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Маринич Ольга Юріївна

ад'юнкт Донецького державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ НА ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право особи на свободу та особисту недоторканність може обмежуватись під час досудового кримінального провадження унаслідок застосування кримінального процесуального затримання. Відповідно до ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Жодна особа не може бути заарештована чи триматись під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Тримання особи під вартою, як тимчасовий запобіжний захід (кримінальне процесуальне затримання) може застосовуватись у разі нагальної необхідності виключно з метою запобігти злочинів чи його перепинити[1].

Вищезгадані підстави для кримінального процесуального затримання, передбачені у Основному Законі, є «класичними» та відповідають загальноприйнятій концепції затримання особи на стадії досудового розслідування (таке затримання відбувається із застосуванням параметрів безпосередності/щойності). Пп. 1, 2 ч. 1 ст. 208 передбачають підстави для застосування «класичного» затримання та відповідають вищевказаним конституційним положенням. Однак, у ст. 208 КПК передбачені підстави для застосування кримінального процесуального затримання, які, як нам видається, не в повній мірі відповідають положенням Конституції України (пп. 3, 4 ч. 1, ч. 2 ст. 208 КПК України). Такі підстави дозволяють застосовувати затримання без просторово-часової прив'язки до вчинення кримінального правопорушення (поза вимогою параметрів безпосередності/щойності)

Наявність у законі таких виключень пов'язано з тим, що при «класичній» концепції затримання здійснити останнє неможливо при впливі значного часу з моменту вчинення правопорушення. У зв'язку з цим, у правозастосовників на практиці виникають складнощі при здійсненні затримання не відразу після вчинення правопорушення, а отримання санкції суду на здійснення затримання вимагає використання значного проміжку часу та процесуальних ресурсів.

Д.В. Лазарева у своєму монографічному дослідженні вказує, що затримання особи у позаордерному порядку з виключних підстав вступає у протиріччя із засадами здійснення кримінального провадження та правилами застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Внесення виключення з загальних правил затримання має негативним наслідком те, що закон втрачає свою універсальність і нормативність, тому загальноприйняті правила перетворюються на сукупність виключень з них[2, с. 74].

В.І Фаринник, І.В. Тарасова пропонують запозичити положення КПК 1960 р., та запровадити можливість здійснювати затримання без прив'язки до часу вчинення правопорушення[3, с. 88; 4, с. 111]. З однієї сторони таке нововведення зміцнить позиції

сторони обвинувачення та у законодавця зникне необхідність внесенні «виключень» до підстав затримання. Однак з іншої сторони, це буде суттєвим підґрунтям для зловживань зі сторони органів кримінального переслідування.

Т.О. Лоскутов частково підтримує вищевказану позицію, однак влучно зауважує, що у разі запровадження таких нових (*розширених*) підстав для застосування затримання, останні у обов'язковому випадку мають підкріплюватись невідкладним та автоматичним судовим контролем[5, с. 99]. Вважаємо, що у цьому разі «підґрунтя» для зловживань зійде нанівець. М.М. Потоцький у своєму дисертаційному дослідженні підтримує думку Т.О. Лоскутова та доповнює, що негайний та автоматичний судовий контроль у випадку затримання поза правилами «безпосередності/щойності» має відбутись протягом п'яти годин[6, с. 177].

Вважаємо за доцільне зазначити, що такий невідкладний та автоматичний судовий контроль має бути притаманним будь-якому виду кримінального процесуального затримання, в незалежності від підстав. Оскільки загальний строк судового контролю при затриманні у шістдесят годин не відповідає умовам негайності.

Наступним проблемним аспектом застосування затримання на досудовому кримінальному провадженні, на якому варто зосередити увагу, є затримання осіб, анкетні дані яких не відомі. У такому разі законодавець передбачає зазначення протоколі затримання докладний опис такої особи, та долучається її фотознімок. М.М. Потоцький вважає, що на першочерговому етапі затримання анкетні дані особу не мають суттєвого значення[6, с. 61]. З даною тезою ми погоджуємось, однак у подальшому такій невідомій особі має бути повідомлено про підозру та має бути обрано належний запобіжний захід. Вбачається, що у разі невстановлення анкетних даних затриманої особи, такій особі має бути присвоєно відповідне фіктивне ім'я, під яким вона буде у подальшому брати участь у кримінальному провадженні. Дана пропозиція є новаторською та потребує подальшого ґрунтовного дослідження та опрацювання.

Вищевказані положення не вичерпують усіх проблемних аспектів здійснення кримінального процесуального затримання. У даному контексті важливим для правозастосовників є визначення кола осіб, уповноважених на здійснення затримання, здійснення особистого обшуку затриманої особи до внесення відомостей до ЄРДР тощо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.04.2024).
2. Лазарева Д.В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному процесі України : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
3. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85-94.
4. Тарасова І.В. Питання підвищення ефективності інституту затримання особи у кримінальному процесі України. *Правничий вісник Університету "КРОК"*. 2017. Вип. 27. С. 108-113.
5. Лоскутов Т.О. Проблеми затримання особи за підозрою у скоєнні злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія ПРАВО. Випуск 57. Том 2. С. 97-101.
6. Потоцький М.М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: дис. ... докт. філософії: 12.00.09. Кропивницький, 2022. 275 с.

Туровець Юрій Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,

професор кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОВОКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАКТИКИ ПРОТИДІЇ ДАНОМУ ЯВИЩУ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Останнім часом в українському суспільстві все більше загострюються дискусії щодо тиску правоохоронних органів на бізнес, відновлення розслідування кримінальних проваджень (кримінальних справ), які були «безпідставно» закриті, повернення до системи показників у роботі слідчих та органів прокуратури тощо.

Проте, одним із подібних ганебних явищ можна також вказати і на так звану провокацію злочину або провокацію вчинення злочину з боку правоохоронних органів, використання невластивих для них функцій та вжиття неприпустимих і невинуватих кримінальним процесуальним законом тактичних заходів, прийомів, методів та способів боротьби із злочинними проявами.

На нашу думку, саме слідчий суддя на етапі досудового розслідування зобов'язаний забезпечити дотримання вимог кримінального процесуального закону, що у повній мірі сприятиме належному розслідуванню, розкриттю злочину, притягненню винних осіб до відповідальності та гарантуватиме відсутність зловживань з боку правоохоронних органів.

Як це гарантувати на етапі досудового розслідування та чи достатньо у слідчого судді прав і можливостей запобігти розслідуванню інсценованого правоохоронцями злочину, питання відкрите і потребує детального дослідження.

Однак, варто відмітити, що значного поступу в напрямку боротьби із явищем провокації вчинення злочину українська правова система все ж досягла, хоча в значній мірі це відбулось під тиском практики міжнародних судових інституцій.

Зокрема, відмітимо декілька рішень по справам з досліджуваного питання, які прийняті Європейським Судом з прав людини (надалі ЄСПЛ), серед них рішення:

- у справі «Північна Ірландія проти Гілдерсон» (1996) Суд визнав, що владні органи використовували провокацію для спровокування вчинення злочину, що суперечило принципам справедливого судочинства та правам людини;
- у справі «Тейксейра де Кастро проти Португалії» (1998) Суд зазначає, що «використання негласних агентів має бути обмеженим і забезпеченим гарантіями, без будь-якого впливу та підбурення до вчинення злочину»;
- у справі «Тараненко проти росії» (2007) Суд визнав, що випереджаючі заходи правоохоронних органів, спрямовані на запобігання вчиненню злочинів, повинні дотримуватися принципів справедливого судочинства та не порушувати прав людини;
- у справі «Раманаускас проти Литви» (2008) Суд зазначає, що «провокація з боку поліції відбувається в тих випадках, коли співробітники правоохоронних органів не обмежуються розслідуванням переважно пасивно, а впливають, підбурюють до вчинення кримінального правопорушення, яке інакше не було б скоєно»;
- у справі «Веремій проти України» (2017) Суд визнав, що затримання та обвинувачення особи в злочині, який вона не планувала вчинити, може становити форму провокації, що порушує право на справедливий процес [1];
- у справі «А. проти Норвегії» (2019) Суд визнав, що порушення принципу справедливого судочинства відбулося через необґрунтовану відмову суду в перевірці обставин справи та підозрюваного [2].

У всіх наведених справах ЄСПЛ підкреслив важливість запобігання провокації злочину з боку правоохоронних органів та дотримання принципів справедливого судочинства та прав людини. Відзначимо, що проведення заходів з випередження чи запобігання вчинення можливих злочинів має відбуватися в межах закону та без порушення

прав особи. Рішення ЄСПЛ засвідчують, що будь-які дії, спрямовані на залучення особи до вчинення злочину, повинні відповідати вимогам справедливого судочинства, забезпечуючи право на справедливий процес та захист прав обвинуваченого. Такі судові рішення демонструють важливість захисту прав людини та забезпечення принципів правової держави в діяльності правоохоронних органів.

Варто підкреслити, що згідно зі статтею 19 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенція), Суд має на меті перевіряти, чи дотримуються держави-учасниці своїх зобов'язань, які взяли на себе в рамках цієї Конвенції. Проте, питання допустимості доказів у справі переважно належить до компетенції національного законодавства, і, як правило, національні суди мають право оцінювати наявні у справі докази. У свою чергу, суд повинен переконатися, що провадження в цілому, включаючи методи отримання доказів, відповідає принципам справедливості.

Щодо практики боротьби із злочинним проявами провокації вчинення злочину з боку правоохоронних органів, то можна відмітити декілька постанов Верховного Суду (далі ВС), які окреслюють стан справ у напрямку боротьби із проявами провокації вчинення злочину.

Зокрема, в постанові ВС від 07.06.2018 року по справі №1622/16159/2012 зазначається, що «отримані шляхом провокації докази не можуть бути використані в судочинстві, оскільки це є порушенням п.1 ст.6 Конвенції у зв'язку з порушенням принципу справедливості» [3]. ВС у постанові від 12.12.2018 року у справі №265/808/15-к зазначає про те, що особи, які є учасниками кримінального провадження, знаходячись під контролем правоохоронних органів, діяли за їхніми вказівками, що з боку правоохоронних органів мало місце підбурювання, оскільки своїми діями, а саме бездіяльністю, правоохоронні органи не зупинили вже скоєне правопорушення й спостерігали далі, чим спровокували учасників правопорушення до вчинення нового більш тяжкого злочину [4].

У Постанові від 31.01.2019 року по справі №368/556/16-к ВС надав оцінку поняттю «штатний заявник», однак зазначив, що подання зави останнім не стало визначальним для встановлення провокації, проте беззаперечно враховується на користь доведення провокації [5].

Таким чином, на нашу думку, саме слідчий суддя має низку можливостей для запобігання неправомірній поведінці правоохоронних органів на етапі досудового розслідування. Один із ключових аспектів цього полягає у ретельній перевірці всіх наданих на дослідження доказів та обставин справи. З цього ракурсу, рішення ЄСПЛ регулярно вказують на важливість дотримання принципу «правдивого процесу», де кожній стороні надається можливість представити (надати) свої аргументи та спростувати докази проти неї.

Слідчий суддя може вживати різноманітних заходів для запобігання неправомірній поведінці правоохоронних органів, що включає інсценування провокації вчинення злочину особою. Перш за все, як ми й зазначали, він має ретельно перевіряти всі надані докази та обставини справи, звертаючи особливу увагу на їхню легітимність та законність збирання. Зокрема, слідчий суддя може вести відкрите слухання справи, де сторони матимуть можливість представити свої аргументи та спростувати неправомірні дії правоохоронних органів. Також, слідчий суддя може звернутися до експертів з метою отримання професійної думки щодо обставин справи та достовірності доказів. Це може включати експертну оцінку матеріальних та/або ідеальних слідів, психологічний аналіз поведінки особи, яка є об'єктом провокації, та призначення й проведення різних видів експертиз.

Окрім того, слідчий суддя повинен активно застосовувати правові механізми для забезпечення дотримання процесуальних прав обвинуваченого, зокрема, забезпечувати право на захист та конфіденційність в комунікації з адвокатом. Він також має право вживати заходів для запобігання будь-якій формі тиску чи психологічного впливу на підозрюваного, обвинуваченого з боку правоохоронних органів.

Таким чином, на нашу думку, можна виділити наступні основні превентивні заходи, які може використовувати слідчий суддя на досудовому розслідуванні для розкриття злочинного умислу правоохоронних органів щодо провокації вчинення злочину:

1. Ретельний аналіз доказів: слідчий суддя повинен докладно аналізувати всі надані на дослідження докази та обставини справи, звертаючи особливу увагу на їхню достовірність та легітимність збирання;

2. Перевірка легітимності дій правоохоронних органів: слідчий суддя повинен переконатися, що дії правоохоронних органів були проведені в межах кримінального процесуального закону та без порушення прав підозрюваного, обвинуваченого;

3. Оцінка можливого тиску та психологічного впливу: слідчий суддя повинен враховувати будь-які можливі показники (прояви) тиску чи психологічного впливу, які можуть вказувати на провокацію вчинення злочину з боку правоохоронних органів;

4. Запобігання порушенню процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого: слідчий суддя повинен застосовувати всі необхідні заходи для забезпечення дотримання процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, зокрема, право на захист та на справедливий процес.

Усі перелічені нами заходи спрямовані на забезпечення справедливого провадження по справі на етапі досудового розслідування та спрямовані на захист прав і законних інтересів учасників процесу, які гарантує слідчий суддя.

Список використаних джерел:

1. Декілька рішень ЄСПЛ щодо провокації злочину. Офіційний сайт Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії Київської області. URL: <https://kdkako.com.ua/dekilka-rishen-iespl/> (дата звернення: 02.05.2024).

2. Збірник витягів з рішень Європейського суду з прав людини, рекомендованих для вивчення при підготовці до письмового анонімного тестування у межах іспиту для кваліфікаційного оцінювання суддів на відповідність займаній посаді. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://www.nsj.gov.ua/files/1529653122%D0%A0%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%84%D0%A1%D0%9F%D0%9B%20%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%20%D0%92%D0%9A%D0%9A%D0%A1%D0%A3_%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%95_%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C_OK_20.06_%D0%BE%D1%81%D1%82.pdf (дата звернення: 02.05.2024).

3. Ухвала колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду по справі № 1622/16159/2012.Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74630411> (дата звернення: 02.05.2024).

4. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду по справі №265/808/15-к.Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78680667> (дата звернення: 02.05.2024).

5. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду по справі №368/556/16-к.Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79616458> (дата звернення: 02.05.2024).

Хмелевська Наталія Володимирівна,

доцентка кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда

**ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ
ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ У ЮВЕНАЛЬНІЙ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ.**

В Україні активно впроваджується відновне правосуддя у сфері ювенальної юстиції. Застосувавши відновний підхід, можна отримати набагато більше, ніж від класичного правосуддя. Зокрема, під час проведення процедури медіації працюють не тільки над примиренням та пошуком шляхів відшкодування шкоди, але й з емоціями, що забезпечує виконання превентивної функції у дитячій злочинності. Окрім того, у межах відновного

правосуддя звертається увага і на потерпілого, який часто є теж неповнолітнім, дозволяє визначити справжні потреби та інтереси.

З 2019 року в Україні впроваджується «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», затверджена наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 року № 172/5/10 [1]. За умовами Програми застосовується відновне правосуддя у кримінальних провадженнях у кримінальних проступках та нетяжких злочинах, які вчинені неповнолітніми, і включає в себе скоординовану організацію ефективної комунікації між такими неповнолітніми і потерпілими від вчинених ними кримінальних правопорушень з метою забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, максимально раннього виведення неповнолітніх правопорушників із кримінального процесу з обов'язковим ужиттям узгоджених заходів для їх ресоціалізації та запобігання повторним кримінальним правопорушенням [1].

За перших три роки роботи Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення, 186 дітей отримали можливість виправити ситуацію, що сталася у зв'язку з вчиненням злочину, та розпочати нове життя – суд звільнив їх від кримінальної відповідальності[2].

З початком війни ситуація змінилась і, наприклад, неповнолітні, вчинивши таємне викрадення майна, втратили можливість взяти участь у Програмі, оскільки в умовах воєнного стану кваліфікація здійснюється за ч. 4 ст. 185 ККУ, а не ч. 1 ст. 185 ККУ.

Виникла також проблема, яка пов'язана з прийняттям ЗУ «Про медіацію». З початку впровадження Програми проведення медіації забезпечували посередники(адвокати), включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу та пройшли навчання з реалізації Програми. На даний час, з прийняттям Закону «Про медіацію», в деякі акти були внесені зміни постановою Кабінету Міністрів України від 02.09.2022 року № 990 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо деяких питань забезпечення надання послуг з медіації системою безоплатної правової допомоги», відповідно до яких оплата за підготовку та проведення медіації у межах Програми здійснюється медіатору, а не посереднику[3].

Ця ситуація призвела до того, що протягом 2023 року 100% переданих прокурорами заяв від неповнолітніх, потерпілих та їх законних представників, були опрацьовані центрами з надання БПД, а підготовку до медіації/процедуру медіації забезпечили посередники на безоплатній основі.

У Листі Координаційного центру до Генерального прокурора вказано, що протягом 2023 року центрами з надання безоплатної правничої допомоги опрацьовано 83 випадки надання згод потерпілими, неповнолітніми та їх законними представниками на участь у Програмі, які були передані прокурорами з усієї території України. У межах Програми центри залучили посередників та видали їм 83 доручення для проведення медіації. 01.01.2024 року укласти з посередниками договори на 2024 бюджетний рік та відповідно оплатити їх послуги за проведення медіації центри не зможуть, оскільки це буде порушенням Бюджетного кодексу України. Враховуючи неможливість забезпечити проведення медіації у межах Програми на сьогодні не передають до центрів згоди потерпілих, неповнолітніх та їх законних представників на участь у Програмі, до моменту врегулювання вищевказаних питань[4]. Таким чином, система надання БПД опинилася в ситуації, коли Реєстр медіаторів був сформований, порядок оплати їх послуг був встановлений відповідними постановами Кабінету Міністрів України, а зміни до Програми щодо проведення медіації медіаторами прийняті не були.

Починаючи з січня 2023 року Координаційний центр з надання правничої допомоги проводить роботу з розробки проекту нового акту із запровадження Програми відновного правосуддя з участю неповнолітніх. Протягом 2023 року Міністерство внутрішніх справ України та Офіс Генерального прокурора надавали пропозиції до проекту редакції нової програми, які станом на 01.01.2024 року опрацьовуються Міністерством юстиції України та Координаційним центром. Також, очікується, що порядок оплати послуг з медіації

медіаторам, які залучаються центрами з надання БПД, буде затверджено Кабінетом Міністрів України у 2024 році. Наразі розроблений Координаційним центром проєкт акту порядок оплати послуг з медіації перебуває на розгляді Міністерства фінансів України.

У Інформаційній довідці Координаційного центру щодо поточного стану реалізації відновного правосуддя на базі системи надання безоплатної правничої допомоги вказані певні заплановані зміни до Програми. Якщо коротко, то пропонують поширити дію Програми на тяжкі злочини, виключити умову вчинення кримінальних правопорушень неповнолітнім вперше, удосконалити пропозицію участі шляхом залучення до цього процесу медіаторів, удосконалити процедуру залучення психолога, запровадити моніторинг результативності Програми та багато інших позитивних змін [5].

Слушною є думка, що застосування відновного правосуддя щодо неповнолітніх, призводить до швидкого відновлення відносин між учасниками та жертвами такого суспільно небезпечного діяння, зниження психологічного травмування молодих людей завдяки психологічній атмосфері, яка складається під час відновлення відносин, а в майбутньому запобігатиме вчиненню такими особами повторних злочинів [6].

Ряд авторів висловлюють ідею, що основними причинами, які перешкоджають поширенню відновного правосуддя в Україні, є, насамперед, специфіка національного правосуддя, зорієнтованого в основному на покарання, недостатня регламентація у кримінальному процесуальному законодавстві порядку укладення угод саме з неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим, низька поінформованість громадян про можливість проведення процедур відновного правосуддя у справах неповнолітніх та необізнаність про них серед самих учасників кримінального провадження [7]. Дійсно зазначені проблеми існують, однак перш за все необхідно внести зміни до КПК України щодо застосування відновного підходу за участю неповнолітніх (у КПК на даний час взагалі про це не згадується) та прийняти ЗУ «Про юстицію, дружню до дитини».

Українському суспільству варто пам'ятати, що відновне правосуддя, передбачає інтеграцію правопорушника з громадою. При цьому потреби потерпілого приймаються до уваги, що дозволяє подолати розрив між інтересами жертви і покаранням злочинця і в підсумку відновити рівновагу в суспільстві [8].

Відновне правосуддя має стати основою ювенальної юстиції в Україні. Перші кроки вже зроблено, а на сучасному етапі розвитку хоч і є певні проблеми, але вони стануть поштовхом для впевненішого кроку вперед.

Список використаних джерел:

1. Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», затвердженого наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 року № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>

2. Три роки реалізації Програми відновного правосуддя для неповнолітніх: результати та висновки. URL:

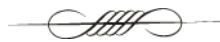
<https://minjust.gov.ua/news/ministry/tri-roki-realizatsii-programi-vidnovnogo-pravosuddya-dlya-nepovnolitnih-rezultati-ta-visnovki>

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2022 року № 990 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо деяких питань забезпечення надання послуг з медіації системою безоплатної правової допомоги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990-2022-п#Text>

4. Лист Координаційного Центру з надання правничої допомоги до Генерального прокурора щодо реалізації відновного правосуддя за участю неповнолітніх від 28.12.2023 року.

5. Інформаційна довідка Координаційного центру з надання правничої допомоги щодо поточного стану реалізації відновного правосуддя на базі системи надання безоплатної правничої допомоги.

6. Светлічний, І. В. Роль відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх. *Юридичний науковий електронний журнал* (2022): 254-257.
7. Шпак, К. О., О. Ю. Грачова, О. М. Головка. Відновне правосуддя в межах справ щодо неповнолітніх. *Право та інноваційне суспільство*. 2 (17) (2021): 178-186.
8. Матвеева, Л. Г. "Відновний підхід до здійснення правосуддя щодо неповнолітніх." (2021).

Циганюк Юлія Володимирівна,
докторка юридичних наук, доцентка
професорка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

**ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КОМПЕНСАЦІЮ ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНОГО
БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ПОТЕРПІЛОМУ ВНАСЛІДОК
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

На початках тез зазначимо, що вони не стосуватимуться компенсації шкоди як наслідку воєнних злочинів, які вчинені у період агресій росії. Звісно це питання є нагальним та актуальним, але механізм такого відшкодування уже реалізовується на відмінно від інших кримінальних процесуальних правовідносин де норми про компенсацію завданої кримінальним правопорушенням шкоди потерпілим за рахунок бюджету фактично є «мертвими».

У частині 3 ст. 127 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначено, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом[1]. Схожа норма міститься і у ст. 1177 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Інститут відшкодування шкоди, заподіяної злочином, за рахунок держави в Україні введений за прикладом держав континентальної правової системи і уже були давно розроблені науково обґрунтовані пропозиції зі створення Державного фонду відшкодування шкоди, заподіяної злочином [2; 3].

8 квітня 2005 р. Україною була підписана (але поки що не ратифікована) Європейська конвенція «Про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів»(далі – Конвенція) від 24 листопада 1983 р.

Як зазначено у висновку щодо проекту Закону про спеціальний статус потерпілого від особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я, відшкодування матеріальної, моральної шкоди таким особам державою зі обов'язковим зверненням регресу до засудженого, Цивільний та Кримінальний процесуальний кодекси України передбачають відшкодування державою шкоди, завданої потерпілому, але «у випадках та порядку, передбачених законом». Таким чином, відсутність спеціального закону про умови та порядок відшкодування державою шкоди є проблемою в реалізації статей 1177 і 1207 ЦК України та статті 127 КПК України. На практиці відсутність спеціального закону розглядається судами як підстава для відмови у задоволенні позовів громадян до держави з вимогами про відшкодування шкоди [4].

Верховною Радою України було розроблено декілька законопроектів, зокрема: «Про відшкодування громадянам матеріального збитку, заподіяного злочинами» від 11 вересня 2001 р., «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» від 27 жовтня 2010 р. [5, с. 50-51].

У проекті Закону України від 16.07.2020 № 3892, «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» визначено, що право на відшкодування шкоди мають: громадяни України; особи без громадянства, що постійно проживають на території України; громадяни держав, які є Договірними державами Європейської конвенції про компенсацію збитків жертвам насильницьких злочинів 1983

року; громадяни держав – членів Ради Європи, які мають посвідку на постійне проживання в Україні.

А потерпілий має право на відшкодування шкоди у зв'язку з: 1) втратою заробітку (доходу) внаслідок заподіяння насильницьким кримінальним правопорушенням шкоди його здоров'ю; 2) понесенням витрат на медичні послуги, придбання лікарських засобів та медичних виробів. Близькі родичі або члени сім'ї потерпілого у разі смерті потерпілого мають право на відшкодування шкоди у зв'язку з понесенням ними витрат на його лікування та/або поховання [6].

Закордоном ситуація щодо компенсації шкоди завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення за рахунок державного бюджету або інших доходів спеціальних установ дещо інакша.

Наприклад, в Австрії існують вимоги для отримання компенсації, якщо особа стала потерпілою від злочину. Особа повинна: бути громадянином країни Європейського Союзу або Європейського Економічного Простору або легально проживати в Австрії (мати дійсний дозвіл на проживання). Якщо особа хоче отримати певні грошові виплати, то не повинен чекати довше 6 місяців, перш ніж подати заявку на отримання грошей. Наприклад, якщо особа не можете самостійно заробити це після злочину. Для інших пільг потерпілий чи його родичі не можуть чекати довше ніж 2 роки, перш ніж подавати заявку. Для психотерапії немає термінів.

Гроші можна отримати: 1. Якщо особа стала потерпілим від умисного діяння, за яке винний може бути ув'язнений на строк більше 6 місяців; 2. Якщо особа отримала тілесні ушкодження або ушкодження здоров'я внаслідок злочину; 3. Коли людина загинула внаслідок злочину. У такому разі родина може отримати гроші. Родина також може отримати гроші на похорон.

Компенсується наступне: 1. Якщо потерпілий не може працювати через злочин, тоді може отримати гроші, тому що сам за цей час не заробляє. 2. Гроші на додаток до доходу (скільки потерпілий отримає, залежить від того, скільки заробить). 3. Якщо потерпілий потребує певного лікування через злочин, його оплачує Федеральне управління соціального забезпечення. Наприклад, якщо потрібна психотерапія. 4. Потерпілий отримує гроші, якщо потрібно ортопедичне лікування як наслідок злочину (наприклад, є пошкодження кісток, суглобів чи м'язів або потрібні протези). 5. Якщо медичні засоби чи техніка, які терміново потрібна потерпілому, зламалася внаслідок злочину, можна отримати її заміну. До таких засобів належать окуляри або штучні зуби. 6. Потерпілий отримує допомогу, щоб можна жити у своєму звичному оточенні. Наприклад, якщо потрібно переобладнати свою квартиру, щоб зробити її доступною для людей з обмеженими можливостями. 7. Потерпілий отримує медичну допомогу, щоб можна добре відновитися, якщо, наприклад, особа отримала серйозну травму. 8. Якщо потрібен догляд після злочину, потерпілий може отримати гроші на догляд. 9. Якщо потерпілий осліп через злочин, він також може отримати гроші. Це називається надбавкою на гігієнічну прокладку.

Сім'я, у випадку, якщо особа померла може отримати: 1. Якщо померла особа, яка платила аліменти членам сім'ї, ці члени сім'ї можуть отримати гроші від Федерального управління соціального забезпечення. 2. Члени сім'ї також можуть отримувати гроші на додаток до свого доходу. Скільки вони отримають, залежить від того, скільки вони заробляють. 3. Іноді члени сім'ї потребують спеціального лікування через злочин. Це оплачує Федеральне управління соціального забезпечення. Наприклад, якщо комусь потрібна психотерапія. Це означає, що ця людина лікується, тому що, наприклад, у неї шок через те, що внаслідок злочину загинув родич. 4. Родина може отримати гроші на похорон, якщо хтось із родичів загинув від злочину.

Але є певні винятки. Так, немає пільг, якщо потерпілий брав участь у злочині. Також немає переваг, якщо потерпілий спровокував злочинця або навмисно нічого не зробив після злочину, щоб злочин можна було розкрити. Відповідно до Закону про жертви злочинів, потерпілі не можуть отримати компенсацію за зламаний одяг або цінні речі. Цінні речі включають ювелірні вироби або годинник. Тоді такі особи мають звернутися до суду [7].

У Польщі існує фонд «Правосуддя» (входить в структуру міністерства юстиції). Основна мета Фонду «Правосуддя» – допомога потерпілим. Фонд розпоряджається коштами, які суди стягують з винуватих у злочинах. Ці кошти, надходять від людей, які завдали шкоди іншим та спрямовані на добро. Вони мають підтримувати постраждалих від злочинів та аварій, а також призначені для запобігання їм. Фонд «Правосуддя» допоміг 246 тисячам людей, які внаслідок злочинів опинилися у складній життєвій ситуації. Зокрема, зараз по всій Польщі існує 305 місць фінансової допомоги, які надає Фонд; за останні 4 роки потерпілим надано майже 368 тис. годин правової допомоги та 403 тис. години психологічної допомоги; на запуск клініки для дорослих «Будильник» із Фонду виділено 44,8 млн. злотих; з лютого 2019 року працює загальнонаціональна лінія допомоги постраждалим, якою вже скористалося понад 98,6 тис. осіб [8].

Як і у Польщі, так і Канаді, Бельгії та багатьох інших країнах такі фонди забезпечують фінансування компенсації шкоди через інші організації проводячи їх конкурсний відбір або шляхом передачі коштів органам місцевого самоврядування з метою їх предметного переадресування.

Отже, починаючи з перших років незалежності розглядалась ідея компенсації за рахунок Державного бюджету України шкоди завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення і до лютого 2022 року фактично залишалась на рівні теоретичних досліджень та окремих законопроектів. Нажаль, умови війни спричинили розвиток як правового регулювання компенсації потерпілим шкоди від актів агресії росії, так і теоретичне їх осмислення, але питання компенсації за рахунок Державного бюджету України шкоди завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення як окремого процесуального інституту залишилось відкритим. Адже розроблені механізми компенсації вище окресленої шкоди є скоріше адміністративними, а не кримінально-процесуальними. Авторка сподівається, що окреслений стан та закордонний досвід хоча б дещо приблизить «запуск «мертвих» норм права».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кучинська О. П. Реалізація прав потерпілого в кримінальному процесі України: Автореф. дис....канд. юрид. наук:12.00.09. Київський університет ім. Т. Г. Шевченка. К.,1996. 22с.
3. Присяжнюк Т. І. Актуальні питання охорони прав потерпілого від злочину. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 12(76). С. 23 - 26.
4. Висновок щодо проекту Закону про спеціальний статус потерпілого від особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я, відшкодування матеріальної, моральної шкоди таким особам державою зі обов'язковим зверненням регресу до засудженого (реєстр. № 4991 від 14 липня 2016 року) URL: <https://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/31482.pdf>
5. Азаров Ю. І., Письменний Д. П., Хабло О. Ю. Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 49-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_5_6
6. Проект Закону України «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» від 16.07.2020 № 3892 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II02791A?an=13>
7. Verbrechensoffer URL: https://www.sozialministeriumservice.at/weitere_Zielgruppen/Sozialentschaedigungen/Verbrechensoffer-victims_of_crime/Verbrechensoffer.html
8. O FunduszuSprawiedliwości. URL: <https://www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/pl/o-funduszu/>

Якимець Марина Олександрівна,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ДОКТРИНИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ
В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Україна є суверенною, демократичною, соціальною та правовою державою, яка у процесі реалізації своєї кримінально-правової політики повинна керуватись загальними засадами національного законодавства, такими як: верховенства права, законності, гуманізму, індивідуалізації заходів кримінально-правового характеру та іншими. На сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах глобалізації та динамічного реформування усіх галузей національного законодавства до права Європейського Союзу, регламентовані норми кримінального права України потребують подальшого удосконалення та зміни, які відбуваються у напрямку посилення та уточнення тих положень, що забезпечують права суб'єктів кримінально-правового конфлікту на усіх стадіях правосуддя, посилюють залежність обсягу покарання від тяжкості вчиненого діяння та особливостей винної особи.

Притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх як найбільш соціально уразливої категорії правопорушників не є винятком. Особливістю призначення покарання, які застосовуються до неповнолітніх є те, що вони в обов'язковому порядку мають супроводжуватися призначенням судом примусових заходів виховного характеру, вичерпний перелік яких регламентований нормами Кримінального кодексу України.

Проблеми застосування примусових заходів виховного характеру неповнолітніх, набувають особливої актуальності, оскільки тлумачення національних норм права, що стосуються кримінальної відповідальності та покарання неповнолітнього, дають підстави зазначати про низку проблем як у теоретичному, так і в практичному застосуванні. У законодавстві України містяться достатньо прогресивні принципи застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, проте вони обумовлюються недостатньою чіткістю та обсягом законодавчого визначення.

Розробка та впровадження ефективної кримінальної політики, спрямованої на протидію правопорушенням серед неповнолітніх через формування чіткого бачення особливої форми виховної взаємодії між суспільством та неповнолітнім правопорушником, є важливим завданням для створення безпечного та гармонійного суспільства, де неповнолітні зможуть зростати та розвиватися у позитивному середовищі. Саме через свою виховну спрямованість примусові заходи виховного впливу займають особливе правове становище у ювенальному кримінальному праві, та його реалізація відповідає доктрині відновного правосуддя.

Системна криза концепції карального правосуддя вимагає пошуку нових підходів до оцінки злочину і покарання, соціально прийнятних, і, водночас, ефективних прийомів протидії злочинності. Суспільству необхідний розумний баланс під час встановлення пріоритетів прийомів на злочинність. Наукове переосмислення напрямів кримінальної політики, проведеної державою щодо неповнолітніх, стає необхідною передумовою гуманізації кримінально-правових відносин, оздоровлення суспільних відносин загалом.

Реальною альтернативою ювенальному каральному правосуддю стає доктрина «відновного правосуддя», матеріально-правова основа якої міститься в нормах кримінального права, що регламентують підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності при скоєнні особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку, злочинів невеликої та середньої тяжкості. Сутністю даної концепції є особливе ставлення до злочину та покарання за нього, до особи, яка вчинила злочин, та особи, яка постраждала в результаті злочину про що наголошують багаточисельні дослідники у своїх працях. Першочергово важливим є відновлення завданої моральної, психологічної та матеріальної шкоди жертві, заміна кари залученням винного до процесу соціальної реабілітації.

Відновне правосуддя - це процедура звільнення від кримінальної відповідальності за скоєння злочинів невеликої та середньої тяжкості, насамперед щодо неповнолітніх, з таких юридичних підстав, як примирення сторін та застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного впливу.

Правосуддя у справах неповнолітніх потребує заходів, альтернативних покаранню, які виконують особливу соціальну функцію пристосування зазначених осіб до норм суспільного життя. У таких умовах примусові заходи виховного впливу могли б набути значення не лише дієвого засобу соціальної реабілітації неповнолітніх з девіантною поведінкою, а й ефективної форми реалізації їхньої кримінальної відповідальності, альтернативної до власне кримінального покарання.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права підтвердив актуальність такого підходу [1]. XI конгрес Міжнародної асоціації кримінального права сформулював вихідні положення та загальні принципи взаємодії держави, злочинця та жертви: «Відшкодування збитків потерпілому в результаті злочину є засіб відновлення юридичної та суспільної рівноваги в руках сучасної правової політики, що ефективно доповнює кримінальні санкції. Найважливішим актом міжнародного кримінального права, що дав новий імпульс розвитку інституту звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та ідеї відновного правосуддя щодо цієї категорії правопорушників, слід вважати Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») [2]. Програма відновного правосуддя та досвід її реалізації підлягають уважному розгляду з позицій запозичення окремих її положень, їх інтеграції у російське кримінальне право та кримінальний процес.

Застосування зазначених альтернативних заходів у контексті міжнародних документів є невід'ємним елементом більш загальної інституційної освіти - системи так званої «ювенальної юстиції», під якою за кордоном та в нашій країні зазвичай розуміється система спеціалізованих судів та інших юрисдикційних органів у справах неповнолітніх та заходів, які вони вживають.

У багатьох країнах застосування заходів, альтернативних кримінальної відповідальності та покаранню, є основним спеціальним засобом правового на неповнолітніх правопорушників. Реалізація цих заходів має, як правило, чітке законодавче закріплення у вигляді спеціальних законів щодо неповнолітніх та спеціальної системи органів, що їх застосовують (наприклад, у ФРН, Канаді та інших країнах).

Застосування альтернативних заходів, зокрема примусових заходів виховання, є проявом більш загального спрямування у політиці у сфері покарань у всьому світі у 1980-ті роки. та на початку 1990-х років, яке схиляється на користь альтернатив тюремному ув'язненню.

Суспільству необхідний розумний баланс під час встановлення пріоритетів прийомів на злочинність. Якщо йдеться про злочини, які мають високим коефіцієнтом суспільної небезпеки, то доречно порушувати питання можливості врегулювання кримінально-правового конфлікту, яким є злочин, причетними сторонами, тобто. винним та потерпілим.

Перегляд кримінальної політики актуалізує затребуваність концепції відновного правосуддя як із найефективніших способів досягнення соціальної справедливості, виправлення неповнолітнього, який вчинив злочин, і навіть досягнення цілей приватної превенції. Відновне правосуддя орієнтоване на звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності за вчинення нетяжких кримінальних правопорушень з таких юридичних підстав, як примирення сторін та застосування примусових заходів виховного впливу, ресоціалізацію неповнолітнього злочинця шляхом його позитивної посткримінальної взаємодії з жертвою злочину.

24 липня 2002 р. Економічна і соціальна Рада ООН прийняла резолюцію «Про основні принципи програм відновного правосуддя у кримінальних справах», яка рекомендує всім країнам розвивати та впроваджувати програми відновного правосуддя в національне судочинство. Крім цього, країни ЄС зобов'язувались прийняти закони, які б забезпечували проведення посередництва в кримінальних справах. У зазначеній резолюції окреслені

основні принципи здійснення медіації, як то: добровільна участь у процесі медіації, її конфіденційність, нейтральність посередника (медіатора) та доступність медіації для сторін тощо [3].

Відновне правосуддя пропонує зміщення акценту під час розгляду кримінальних справ із репресивних санкцій щодо правопорушника до так званих відновних заходів, що сприяють виправленню наслідків правопорушення, де активна участь у вирішенні ситуації відводиться правопорушнику, потерпілому та громаді [4].

В цілому, концепція відновного правосуддя для неповнолітніх пропонує альтернативний підхід до традиційних форм покарання, спрямований на реабілітацію, ресоціалізацію та запобігання повторній злочинності. Вона покликана забезпечити більш справедливе та гуманне ставлення до неповнолітніх порушників закону, сприяючи їхньому позитивному розвитку та інтеграції у суспільство.

У кінцевому підсумку, соціальна обумовленість застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх полягає в забезпеченні безпеки, захисті і розвитку дітей, а також відповідальності перед ними та суспільством в цілому. Проте, такі заходи повинні бути обмеженими, контрольованими і забезпечувати захист прав та добробуту неповнолітніх.

Таким чином, власне, ювенальна кримінальна політика - це державна політика в галузі всебічного забезпечення прав та інтересів неповнолітнього відповідно до вимог міжнародного права, нормам національного законодавства, виражена в реалізації приписів та принципів, що регламентують процеси створення органів ювенальної юстиції шляхом використання засобів відновного правосуддя щодо неповнолітніх, збільшення значимості відповідальності сім'ї, школи та трудових колективів у забезпеченні належних умов життя та виховання неповнолітніх.

Соціальна обумовленість застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх втілена у запровадження концепції відновного правосуддя у правозастосовну практику та чітке визначенні у національній правовій системі вимог до здійснення як форм сімейного так і суспільного виховання неповнолітніх, характеру виховної взаємодії з врахуванням необхідності досягнення мети загальної та спеціальної превенції кримінальних правопорушень.

Формою реалізацію особливого виду виховної взаємодії і виступають визначене у кримінальному законодавстві примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які реалізуються через імперативні вимоги законодавства та передбачають певні формалізовані обов'язки як неповнолітнього так і осіб на які покладено практичне здійснення виховного впливу.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
2. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила). URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU85321?an=2&ed=1985_11_29.
3. Семерак О. С. Відновне правосуддя в Україні в контексті нового Кримінального процесуального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 28 (3). С. 110-114.
4. Семчишин О. Р. Відновне правосуддя: перспективи інституціоналізації в українському суспільстві. *Наукові записки НаУКМА. Серія Соціологічні науки*. 2010. Т. 109. С. 37-40.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Абакумов Олександр Юрійович

здобувач ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право»

Національної академії внутрішніх справ

ТАКТИЧНА ОПЕРАЦІЯ «ДОКУМЕНТ» ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

На вирішення тактичного завдання щодо пошуку, виявлення, вилучення, вивчення, дослідження та збереження документів (документів-доказів, прихованих документів, виявлення екземплярів сфальсифікованих документів, вивчення обліково-реєстраційних документів тощо), що мають статус речових доказів в кримінальному провадженні, містять криміналістично значущу інформацію, з метою порівняння інформації, що в них відображена із даними в первинних документах, виявлення ознак і висунення версій щодо способів їх підробки, використуваних при цьому засобів і методів, встановлення виконавців рукописних записів і підписів, відновлення втраченої інформації та вирішення інших важливих завдань – виникає необхідність у проведенні тактичної операції «Документ».

Виходячи з того, що такі кримінальні правопорушення знаходять відображення в різноманітних документах, слідчий, детектив повинен ознайомитися з нормативними документами – інструкціями, наказами, розпорядженнями тощо, які окреслюють коло повноважень службової особи. Під час проведення слідчої (розшукової) дії – огляду – уважно опрацьовуються документи, за змістом яких можна виявити ознаки зловживань, допущених службовою особою. Вони можуть свідчити про наявність у службової особи умислу на отримання неправомірної вигоди у вигляді матеріальних благ чи наданих послуг. Зловживання службовими повноваженнями, отримання неправомірної вигоди фіксуються в різних документах, таким чином відбувається документування кримінальних правопорушень.

Процес протиправної діяльності суб'єктів зловживань службовими повноваженнями розпочинається з моменту створення документів, супроводжуються виготовленням й оперуванням документами й завершуються ними. Документи є цінними носіями й джерелами криміналістично значущої інформації, що дозволяють максимально відстежити діяльність посадової особи, починаючи від моменту їх створення, визначити характер такої діяльності, її спрямованість, особливості реалізації на певних етапах, що представляє інтерес для правоохоронних органів, органів контролю тощо, відстежити механізм кримінально протиправної події.

На думку Я.С. Мишкова, тактична операція «Документ» включає комплекс таких слідчих і оперативно-розшукових дій: а) огляд і виїмка документів; б) допити свідків; в) затримання підозрюваного; г) призначення експертиз (судово-бухгалтерська, криміналістична, комп'ютерна експертизи). Названа операція передбачає взаємодію слідчих та оперативно-розшукових органів [1, с. 122].

В той же час, слід відмітити, що зазначені слідчі дії та оперативно-розшукові заходи, які включені до складу тактичної операції «Документ» необхідно уточнити у відповідності до сучасних вимог кримінального процесуального законодавства.

Так, О.М. Таркан під час досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції виділяє тактичну операцію «Пошук і збереження документів», яка проводиться тоді, коли підозрюваним або іншим особам вдається сховати, знищити або підробити певні документи з метою перешкодити встановленню істини у кримінальному провадженні. Предметом таких дій можуть бути документи: а) що склались у зв'язку з вимаганням неправомірної вигоди; б) що склались у зв'язку з підготовкою предмета неправомірної вигоди, його передаванням і

приховуванням кримінального правопорушення; в) що визначають службовий статус одержувача неправомірної вигоди. До змісту тактичної операції можна віднести: 1) обшуки за місцем роботи, проживання підозрюваних, належних їм транспортних засобів, інших приміщень; 2) допити свідків (осіб, що склали, підписували, обліковували документи, проводили службові та інші перевірки); 3) витребування та отримання документів, їх вилучення шляхом виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів; 4) огляд окремих документів – речових доказів, вивчення слідчим змісту інших документів; 5) відібрання зразків для експертизи (зразків почерку, відбитків печаток); 6) призначення судових експертиз (технічної експертизи документів, почеркознавчої, експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів) [2, с. 145].

В той же час, цілком погоджуючись з наведеним підходом щодо наповнення тактичної операції, втім, вважаємо, що звуження у її назві функціонального навантаження тактичної операції лише до пошуку та збереження документів не повною мірою відповідає змістовному наповненню, адже виключає подальший аналіз таких документів, в тому числі, шляхом проведення відповідних експертних досліджень. Тому, вважаємо більш вдалою назвою даної тактичної операції «Документ».

Крім того, наведений алгоритм тактичної операції «Документ», не висвітлює питання електронного документообігу, який нині введений майже в усіх сферах діяльності. Багато державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ й організацій всіх форм власності у своїй діяльності користуються електронним документообігом (обігом електронних документів).

Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року № 851-IV, визначено, що електронним документом визнається документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [3]. КПК України визначення «електронного документа» не містить, але окремі його ознаки ми можемо побачити у п. 1 ч. 2 ст. 99, де до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї ж статті, можуть належати: матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та ін. носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані) [4].

Беззаперечно електронний документ, створений за допомогою засобів автоматизації документообігу, підписаний електронним цифровим підписом і збережений в системі у вигляді файлу відповідного формату, значно спрощує роботу з великими об'ємами інформації. І, природно, що електронний вигляд документів накладає на документообіг певні вимоги. Зокрема, кожен виконавець, залучений у документообіг повинен мати електронний підпис[3].

Відповідно під час кримінального провадження необхідно переконатися у автентичності електронного цифрового підпису. З метою такої перевірки доцільно отримати тимчасовий доступ до відомчої документації, що визначає порядок присвоєння таких підписів за особою, порядок видачі необхідних користувачів. Також доцільно допитати операторів і адміністраторів у якості свідків, попередньо отримавши консультацію фахівця, можливо навіть із залученням останнього до цих слідчих (розшукових) дій. І, отримавши попередньо весь пакет необхідних матеріалів, слідчий приймає рішення про доцільність призначення комп'ютерно-технічної експертизи[5, с. 345].

При цьому, огляд електронного документа безумовно відрізняється своєю тактикою проведення. Остання продиктована формою документа. Електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа[3].

Зміни до КПК України, які були внесені Законом України № 2213-VIII від 16.11.2017, визначили доказовий статус інформації в електронному (цифровому) вигляді, яка здобута слідчим, прокурором способом копіювання.

Отже, відповідно до ч. 4 ст. 99 КПК України копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах,

комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа [4].

Чинна редакція ст. 237 КПК України передбачає можливість проведення огляду комп'ютерних даних, що проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі) [4].

Таким чином, до тактичної операції «Документ» слід включати огляд комп'ютерних даних та їх копіювання, з метою надання їм форми, придатної для сприйняття їх змісту.

Отже, враховуючи викладене, вважаємо, що тактична операція «Документ» під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, має включати в себе комплекс наступних дій: звернення за консультацією до фахівців у тій галузі, в якій було вчинено кримінальне правопорушення; визначення переліку документів, які необхідно відшукати; проведення допитів свідків, підозрюваного (-их); тимчасового вилучення документів та отримання тимчасового доступу до документів за ухвалою слідчого судді; проведення обшуків (у тому числі групових) службових приміщень, за місцем проживання, в інших приміщеннях; огляді документів (в тому числі електронних), комп'ютерних даних; зняття інформації з електронних інформаційних систем; призначенні судових економічних, криміналістичних та ін. експертиз; обстеженні публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереженні за особою, річчю або місцем; аудіо, відеоконтролі особи та/чи місця.

Список використаних джерел:

1. Мишков Я. Є. Методика розслідування хабарництва : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2005. 179 с.
2. Таркан О. М. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції : дис. ... д-ра філос. : 081. Харків, 2021. 244 с. URL: <https://old.karazin.ua/docs/work/dysertatsii/tarkan-dysertatsia.pdf>
3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15..](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15..)
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
5. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... д- ра юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2017. 40 с.

Кравчук Олег Вікторович,

доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, заступник директора Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Копанчук Володимир Олександрович,

доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Останчук Марія Олександрівна,

головний судовий експерт відділу криміналістичних видів досліджень Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА
ТРАНСФОРМАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Введення воєнного стану після повномасштабного вторгнення РФ вплинуло на всі сфери суспільного життя. Не винятком стало і криміналістичне забезпечення розслідування

та запобігання злочинів, яке є системою засобів, методів та прийомів (тактики, методики та техніки) криміналістичної науки, що направлені на виконання завдань запобігання та розслідування кримінальних правопорушень.

Варто зазначити, що зміни криміналістичного забезпечення почалися ще до 2022 року. Так, всередині 2020 року у зв'язку із завершенням укрупнення територіальних громад у ході децентралізації, відповідно до постанови Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів», було ліквідовано існуючі адміністративні райони та створено нові. До прикладу, у Хмельницькій області замість 20 районів було створено три укрупнені райони, до яких увійшли 60 територіальних громад [2].

Зміна адміністративно-територіального устрою безперечно вплинула і на організаційну структуру підрозділів поліції області. До цього у кожному районі був відділ чи відділення поліції, в структурі кожного з яких був інспектор-криміналіст. Натомість створено три районних управління поліції у нових районних центрах, решту підрозділів було реорганізовано у відділи поліції та сектори поліцейської діяльності при районних управліннях поліції. Аргументована така реорганізація була тим, що злочини невеликої тяжкості стали вважатися кримінальними проступками. Через це не усі підрозділи поліції потребують у своїй структурі кримінальну поліцію та слідство. Секторами поліцейської діяльності забезпечується лише превенція – оперативне реагування на виклики, а також робота дільничних офіцерів поліції безпосередньо з населенням.

Така реорганізація стала причиною значного зменшення слідчих груп, у складі яких є інспектори-криміналісти. Виїзд таких груп на місця огляду подій забезпечувався районними управліннями поліції на більш серйозні кримінальні правопорушення.

Зменшення виїздів криміналістів на огляди місця події в свою чергу значно зменшило кількість призначених в межах кримінальних проваджень судових експертиз по об'єктах, вилучених на оглядах.

Однак не лише вищенаведеним характеризується зміна криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень на сучасному етапі. Окрім зниження кількості кримінальних проваджень, до розслідування яких залучаються криміналісти, змінився якісний склад слідчої інформації, що вилучається ними на оглядах місць подій [3, с. 427].

У зв'язку із воєнним станом великої актуальності набула молекулярно-генетична експертиза, що проводиться на базі дослідження ДНК останків загиблого та його імовірних кровних родичів. Окрім того, в кінці 2022 року було прийнято закон «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [1], який набрав чинності з лютого 2023 року. З цього моменту почав діяти Електронний реєстр геномної інформації людини – національна база даних ДНК. Однак, поряд з вирішенням завдань з ідентифікації загиблих осіб серед військовослужбовців та цивільного населення, до зазначеного реєстру почали вносити ДНК профілі осіб, причетних до скоєння злочинів. Автоматично, акценти криміналістичного забезпечення слідчих підрозділів перемістилися із необхідності вилучення широкого спектру криміналістичної інформації (слідів рук, слідів взуття, слідів злому тощо) на достатність вилучення лише слідів молекулярно-генетичного походження.

Така тенденція відповідає потребам сучасних реалій, оскільки за судово-молекулярною експертизою майбутнє. Проте, на нашу думку, повне орієнтування криміналістичного забезпечення виключно на вилучення слідів біологічного походження негативно впливає на традиційні напрямки криміналістики, зокрема, дактилоскопію та трасологію. Кількість слідів дактилоскопічного походження та об'єктів, що надсилаються на трасологічну експертизу за останній рік зменшилася в рази. За даними Хмельницької області, у 2023 році слідів дактилоскопічного походження, за якими було призначено судові експертизи, було вилучено майже 2,5 рази менше, ніж у 2020 році. І цей факт має негативне забарвлення, оскільки дактилоскопічна експертиза була і залишається надійним інструментом ідентифікації особи, до того ж в рази дешевшим за експертизу ДНК. Об'єкти трасологічної експертизи на оглядах місця події у 2023 році також вилучалися у 2,5 разів менше, порівняно із 2020 роком. Зазначені тенденції негативно впливають на

криміналістичне забезпечення загалом, оскільки значною мірою обмежують його. Крім того, втрачаються напрацювання вже існуючих та дієвих способів доказування.

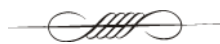
Таким чином, трансформації криміналістичного забезпечення в сучасних умовах викликані змінами в зовнішніх чинниках суспільного життя (воєнні дії, зменшення кримінальних порушень), а також досягненнями науки та техніки. Такі трансформації покликані збільшити ефективність криміналістичного забезпечення розслідування правопорушень, але повинні відбуватися збалансовано та систематизовано – без крайнощів. Розумний підхід до зміни криміналістичного забезпечення дозволить не лише результативно використовувати інноваційні технології та методи, але й не втратити дієві традиційні надбання криміналістичної науки.

Список використаних джерел:

1. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 № 2391-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 17.02.2024).

2. Про утворення та ліквідацію районів: постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>(дата звернення : 21.02.2024).

3. Шевчук В. Зміна пріоритетів завдань криміналістики в сучасних умовах воєнних загроз та трансформації злочинності. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лівміжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 426 – 429. URL : <http://www.ndekc.lviv.ua/pdf/c05122023.pdf> (дата звернення : 20.03.2024).

Нагорняк Юліана Василівна,
аспірантка кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 ІПФПНП

Львівського державного університету внутрішніх справ
ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ,
ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Концепт «криміналістична характеристика кримінального правопорушення» можна вважати одним із ключових у криміналістичній методиці. Традиційно він вважається одним із перших структурних компонентів окремих видових (підвидових) методик розслідування. В науковій доктрині існують різні підходи до диференціації різних рівнів та визначення структури криміналістичних характеристик. І попри абстрактність створеної інформаційної моделі, більшість фахівців-криміналістів погоджуються, що вона має практичне значення.

Так, Є. Лук'янчиков зазначає, що практичне значення таких характеристик полягає в тому, що при розслідуванні конкретного злочину зібрану про нього інформацію зіставляють із системою узагальнених відомостей про злочини цього виду, які розслідували раніше (інформаційною моделлю). За збігом криміналістично значущих ознак злочину стає можливим визначити, чим раніше характеризувалися поки що невідомі в цьому розслідуванні обставини. На підставі узагальнених відомостей про те, хто та за яких обставин учиняв подібні злочини, з'являється об'єктивна можливість обмежити напрямок пошуку злочинця. Побудована за таких умов криміналістична характеристика стає дієвим інструментом у розслідуванні події злочину [1, с. 108]. О. Калужна, узагальнюючи дискурс про диференціацію рівнів криміналістичної характеристики, підсумовує, що видова криміналістична характеристика є інформаційною базою для збирання доказів. На неї накладаються вихідні відомості про розслідуваний конкретний злочин, у результаті чого

будуються версії про невідомі обставини і подію в цілому, визначається напрям розслідування у вигляді передбачуваних для перевірки цих версій слідчих, оперативно-розшукових, інших процесуальних та організаційних дій [2, с. 234]. О. Кравчук, резюмуючи своє дослідження, також підтверджує, що криміналістична характеристика містить відомості про «криміналістично-значимі ознаки виду, групи або конкретного злочину, які мають значення для виявлення, розкриття, розслідування та запобігання злочинам» [3, с. 204]. Часто науковці, описуючи зміст та значення криміналістичної характеристики, апелюють до підручників та посібників з криміналістичного напрямку, в яких також наголошується її практична значущість.

Узагальнюючи різні підходи на загальнотеоретичному рівні, можна виокремити наступні аспекти значення видової криміналістичної характеристики порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами:

1. *Інформаційно-аналітичне значення* – полягає у формуванні комплексної інформаційної моделі кримінального правопорушення, тобто логічно побудованої системи знань про типові елементи кримінального правопорушення. Кластер таких значущих елементів формується шляхом аналізу та узагальнення певної вибірки даних одиничних фактів у практичній діяльності розслідування і визначення на цій основі переважаючих тенденцій. Цінність такої моделі полягає у створенні методологічної бази для ефективної організації розслідування.

2. *Праксеологічне значення* – полягає у тому, що сформований певний універсальний шаблон, система зведених даних про видові характеристики злочину дає змогу уповноваженому суб'єкту (слідчий, детектив, прокурор) визначати напрями пізнавальної діяльності вже в конкретному кейсі розслідування дорожньо-транспортної пригоди. Іншими словами йдеться про застосування цієї інформаційної моделі як вихідного бланку або своєрідної матриці, яка визначає: на що слід звернути посилену увагу, які є оптимальні напрямки для збирання доказів та прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні тощо. Дані криміналістичної характеристики можуть сприяти мінімізації упущень та помилок у досудовому розслідуванні.

3. *Освітньо-наукове значення* – полягає, з одного боку, у презентації для здобувачів юридичного фаху розуміння з якою інформацією і з якими слідами матиме справу фахівець на місці події та в подальшій діяльності розслідування; з іншого – у посиленні уваги до наукових розвідок щодо структури та змістовного наповнення криміналістичної характеристики, періодичної актуалізації даних з урахуванням нових викликів, умов та судово-слідчої практики. Наука також формує понятійно-категоріальний апарат, пояснює логіку диференціації даних та їх кореляцію.

До структури криміналістичної характеристики кримінального правопорушення традиційно відносять такі елементи: типовий спосіб готування, вчинення, приховування; типовий предмет посягання; типові знаряддя та засоби; типова особа правопорушника та типова особа потерпілого; типові час, місце, обстановка; типові сліди, о доводить ґрунтовне дослідження Ю. Чаплинської [4]. Зміст елемента «типовий спосіб приховування» доречно було б розширити і говорити про «типові способи протидії розслідуванню». Обґрунтування такого доповнення випливає з таких позицій:

по-перше, знання про типові способи протидії розслідуванню є більш широким поняттям, ніж спосіб приховування, маскуванню слідів чи планування неправдивого алібі, а охоплює умисні діяння, які здійснюються після вчинення кримінальних правопорушень, спрямовані також на «перешкоджання досудовому розслідуванню для забезпечення ухилення від кримінальної відповідальності винної особи» [5, с. 395];

по-друге, суб'єктами протидії розслідуванню можуть бути не тільки сам порушник правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспортного засобу, але й інші особи (корумповані експерти; працівники органів досудового розслідування, які, наприклад, свідомо, під час проведення огляду місця дорожньо-транспортної пригоди не зазначаючи в схемах ДТП, долучених до протоколів огляду важливі дані (площу розсіювання уламків скла,

осипання ґрунту, розміщення частин та об'єктів, що відокремилися від транспортного засобу відносно проїжджої частини, транспортних засобів тощо); особи, які розголошують дані розслідування; зацікавлені свідки, які намагаються спотворити окремі елементи дорожньої обстановки місця події, а також вплинути на дані щодо ознак окремих елементів об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України) [6, с. 176–177];

по-третє, ця частина інформаційної моделі кримінального правопорушення також формується на підставі аналітичного дослідження певної вибірки подібних справ, в результаті чого можна сформулювати уявлення про типові дії, які входять до змісту концепту «протидія розслідуванню».

Знання про типові способи протидії розслідуванню як елемента криміналістичної характеристики посилюють практичну значущість останньої та дають змогу передбачити, прогнозувати уповноваженому суб'єкту процесуальної діяльності ймовірні способи початкових реакцій та подальших діянь правопорушника чи інших осіб, спрямованих на ухилення фігуранта від кримінальної відповідальності. Це дозволить діяти проактивно, плануючи розслідування та долаючи таким чином опір несумлінних учасників кримінального провадження реалізації завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Лук'янчиков Є. Щодо поняття криміналістичної характеристики злочинів. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 107–113.
2. Калужна О. До питання про рівні криміналістичної характеристики злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 227–239.
3. Кравчук О. Поняття криміналістичної характеристики злочинів. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3 (31). С. 201–205.
4. Чаплинська Ю. А. До питання сутності та структури криміналістичної характеристики злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 194–198
5. Струж П. В. Поняття протидії розслідуванню необережних кримінальних правопорушень чи зі змішаною формою вини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 393–395.
6. Струж П. В. Тактичні засади подолання протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху під час проведення огляду місця події. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 176–181.

Павлова Наталія Валеріївна,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики та
домедичної підготовки*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Сейтумеров Ервін Белялович,

курсант III курсу Навчально-наукового інституту

Права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

РОЛЬ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Під час розслідування злочинів, одним із ключових етапів є збір та аналіз доказів, встановлення обставин справи та ідентифікація винних. У багатьох випадках, окрім перевірки та уточнення показань свідків, необхідним стає проведення експериментальних досліджень. Цей процес є невід'ємною складовою кримінального розслідування, оскільки дозволяє забезпечити об'єктивність та достовірність зібраних доказів.

У загальному вигляді слідчий експеримент – це дія, спрямована на дослідження та перевірку слідчих версій, які мають важливість для кримінального провадження. Тактика проведення слідчого експерименту має бути спрямована на максимально точне відтворення події та забезпечення організації досліджень, що унеможливило б надання доказового значення випадковим обставинам, що могли б викривати реальну ситуацію злочину[1, с. 79].

Експеримент може бути проведений навіть у відсутності особи, чії показання перевіряються, і у деяких випадках його проведення на тому ж місці, де відбувалася досліджувана подія, не є обов'язковим.

Узагальнюючи думки учених та матеріалів правоохоронної практики, можна зазначити, що до основних підстав проведення слідчого експерименту відносяться: перевірка, уточнення та отримання нових доказів; встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення; перевірка можливості існування певних фактів або явищ; встановлення можливості сприйняття будь-яких явищ у певних умовах; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину; виявлення причин та умов, що сприяли або перешкоджали учиненню кримінального правопорушення; перевірка та оцінка висунутих слідчих версій; встановлення та усунення суперечностей у показаннях підозрюваних, свідків і потерпілих; перевірка та уточнення фактичних даних, отриманих за результатами проведених окремих слідчих дій, зокрема слідчих оглядів, допитів, впізнань тощо[2, с. 256].

У криміналістичній літературі тактику проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії прийнято наводити у переважній своїй більшості у вигляді її умовного поділу на три етапи – підготовчий, робочий і заключний. На підготовчому етапі визначається мета дії, встановлюється її зміст і способи проведення, визначається порядок проведення досліджень, встановлюється коло учасників та черговість їх участі, підготовлюються умови для участі, забезпечуються засоби безпеки, а також складається план дії.

Після завершення підготовчих заходів, слідчий переходить до робочого етапу проведення слідчого експерименту. В узагальненні думок науковців І. В. Пиріга і В. В. Самсонової наводяться основні тактичні прийоми цієї дії: 1) проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт чи явище; 2) використання тих самих засобів і предметів, що були використані під час злочину; 3) повторне проведення експерименту не менше трьох разів зі змінами умов; 4) розбиття експерименту на етапи та поетапне проведення; 5) обмеження кількості учасників; 6) проведення експерименту з кожним підозрюваним окремо; 7) підтримання психологічного контакту з учасниками; 8) спостереження за їхньою поведінкою; 9) зіставлення дій, які відтворює особа, з реальною обстановкою на місці події та надання можливості пояснити наявні розбіжності. Заключний етап характеризується складанням протоколу слідчого експерименту, в якому фіксуються умови його проведення та результати. До протоколу додаються також дані вимірювання, фотоматеріали, звуко- чи відеозапис, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки тощо[3, с. 432-433].

Слідчий експеримент зазвичай не проводиться на початкових етапах досудового розслідування. Але, згідно з висловленням С.І. Новикова, якщо ця дія затримується, це негативно впливає на якість розслідування, особливо у випадках, коли потрібно перевірити обставини, що швидко змінюються, наприклад, видимість або оглядовість місцевості. Протидія осіб, які мають відношення до розслідування, також може негативно вплинути на розкриття кримінального правопорушення. У літературі такі випадки часто називають "штучним створенням причин та умов для припинення або ігнорування участі в слідчих діях". Слідчий своїми непрофесійними діями, зволіканням, неухважністю, халатністю чинить протидію у процесі розкриття кримінальних правопорушень. Це може включати низьку ефективність, непідготовленість до дій, втрату контролю над ситуацією та відсутність планування. Зазначені недоліки можуть призвести до неправильного або нечесного проведення розслідування, що ускладнює подальше слідство.

Проблема полягає у тому, що оцінка результатів слідчих експериментів для виявлення кримінальних правопорушень є складною та не завжди однозначною. Слідчому необхідно

мати абсолютну впевненість у тому, що всі умови, які існували у реальному житті під час проведення експерименту, були правильно відтворені. Крім того, важливо забезпечити, щоб обстановка залишалася незмінною, а будь-які відхилення не впливали на результати експерименту. Тільки у такому випадку можна говорити про достовірність отриманих результатів. Результати слідчого експерименту є важливою частиною матеріалів у розгляді кримінальної справи і слід розглядати у відповідності з іншими доказами. Вони можуть підтверджувати або спростовувати вже існуючі припущення, або стати підґрунтям для нових. Але висновки з результатів експерименту мають бути об'єктивними і відповідати фактичній дійсності. Якщо вони використовуються для формулювання нових версій або припущень, їхні висновки можуть бути різними за достовірністю.

Отже, слідчий експеримент є важливою складовою процесу розслідування кримінальних проваджень, оскільки він дозволяє відтворити обставини злочину. Якісне та ефективно проведення слідчого експерименту потребує детальної підготовки, чіткої організації та використання різноманітних тактичних прийомів. Це дозволяє не лише отримати достовірні свідчення, а й довести причетність винних осіб до злочинних подій.

Список використаних джерел:

1. Юхно, О. О. Особливості проведення слідчого експерименту в досудовому розслідуванні вбивств, пов'язаних з насильством у сім'ї // *Право.ua.* - 2023. - № 2. - С. 77-85.
2. Кузьменко О. В., Полнікова Д. С. Умови проведення слідчого експерименту і тактичні прийоми їх забезпечення. *Ірпінський юридичний часопис : науковий журнал / редкол. : В. В. Топчій (голов. ред.) та ін. – Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. – Випуск 3 (12). – 372 с.*
3. Поляк Ю. П. Застосування технічних засобів під час проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія Право. 2022. Вип. 70. С. 430-434.*
4. Кравчук С. Й. Проблемні аспекти застосування результатів слідчого експерименту для розслідування кримінальної справи/ С. Й. Кравчук // *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород, 2023. –Т. 2. Вип. 77. – С. 229-233. – Бібліогр.: с. 233*

Чорноус Костянтин Григорович,

здобувач ступеня доктора філософії за спеціальністю – «Право»

Науково-дослідного інституту публічного права

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ НА ОБ'ЄКТАХ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ЧИ В ЗАЛІЗНИЧНОМУ РУХОМОМУ СКЛАДІ

Актуальність дослідження пов'язана з тим, що кримінальні правопорушення, вчинені на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, представляють особливу суспільну небезпеку і загрожують соціально-економічному розвитку України.

На сьогодні в економіці України залізничний транспорт залишається одним з основних. Найбільш розповсюдженими кримінальними правопорушеннями на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, залишаються розкрадання вантажів та корупційні кримінальні правопорушення. Тому проблема забезпечення збереження вантажів на залізничному транспорті в умовах постійного зростання перевезень, за ускладнених умов, набуває важливого державного значення. На сучасному етапі розвитку України відбуваються значні перетворення. Розвиток цих відносин проходить у складних умовах, які характеризуються кількісними та якісними змінами злочинності, криміналізацією різних сфер економіки. Впливає на всі процеси і подолання

збройної агресії Російської Федерації й ті негативні руйнівні наслідки, які завдаються об'єктам інфраструктури залізничного транспорту та залізничному рухомому складу.

Аналіз статистичних даних останніх років щодо розслідування кримінальних правопорушень, що вчинені на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, демонструє невтішну ситуацію щодо ефективності досудового розслідування кримінальних правопорушень і досягнення завдань кримінального провадження [1]. Згідно статистичних даних Офісу Генерального прокурора, на залізничному транспорті, у сфері економічної діяльності, було обліковано 582 кримінальні правопорушення. Із них проти власності – 345 кримінальних правопорушень. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – 62, із них у великих та особливо великих розмірах – 48 випадків. При цьому у сфері господарської діяльності – 2 кримінальних правопорушень, у сфері службової діяльності – 47 кримінальних правопорушень, у тому числі прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди – 7 фактів. Усього правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру – 195. Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п.п. 2, 3 ст. 283 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України) – 184 випадки [1].

Складність розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі зумовлена великою кількістю складних машин, устаткувань і пристроїв, що впливають на механізм вчинення кримінальних правопорушень та утворення слідів, специфічних тільки для залізничного транспорту. Виходячи з цього, спеціальні знання необхідні як в галузі техніки, так і в галузі криміналістики, а саме в специфіці виявлення, вилучення, дослідження слідів, що виникають при вчиненні кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі.

Також у центрі дослідницької уваги будуть кримінально протиправні діяння, регламентовані Кримінальним кодексом (КК) України: 1) ст. 277 КК України «Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів», що виражається в умисному руйнуванні або пошкодженні шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу, засобів зв'язку чи сигналізації, а також інші дії, спрямовані на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан, якщо це спричинило чи могло спричинити аварію поїзда, або порушило нормальну роботу транспорту, або створило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків; 2) ст. 278 КК України «Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна», що передбачає угон або захоплення залізничного рухомого складу [2] та ін.

До причин низької ефективності розслідування окреслених видів кримінальних правопорушень, належать: по-перше, специфіка роботи залізничного транспорту і пов'язані з цим особливості вчинення та приховування кримінальних правопорушень; протяжність території залізниці, цілодобовий режим роботи транспорту, швидке пересування вантажів – ускладнює встановлення точного місця викрадення вантажу, свідків та очевидців події й інших обставин. По-друге, недоліки в роботі слідства, що виникають внаслідок некваліфіковано проведених слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, і неповного використання при їх проведенні науково-технічних засобів. По-третє, відсутність науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі. Вкрай негативні наслідки обумовлені умовами воєнного стану, подоланням повномасштабної агресії Російської Федерації.

Враховуючи різномовність кримінальних правопорушень, що вчиняються на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, слід звернути увагу на ключовий елемент їх криміналістичної методики – криміналістичну характеристику. Адже комплексного дослідження, присвяченого кримінальним правопорушенням, вчиненим на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому

складі, висвітлення складових елементів реалізації протиправної діяльності – до нині не проведено.

На думку М. В. Салтевського, криміналістична характеристика – це інформаційна модель, що становить якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) злочинів [3, с. 419].

З позиції В. Ю. Шепітька, криміналістична характеристика – це система відомостей про певні види злочинів, ознаки суб'єкта злочину, його мотиви, предмет посягання, обстановку, злочинні способи, які мають значення для виявлення та розкриття таких діянь криміналістичними засобами, прийомами й методами [4, с. 144–147].

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, охоплює такі основні елементи: предмет посягання; спосіб вчинення; слідова картина; обстановка вчинення; особа, яка вчинила кримінальне правопорушення; особа потерпілого.

Спосіб вчинення злочину є ключовим елементом криміналістичної характеристики. При вчиненні кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі його зміст становлять етапи приготування, вчинення та приховування слідів. Вказані дії утворюють єдиний спосіб вчинення кримінального правопорушення, оскільки спрямовані на досягнення кінцевого результату та охоплюється загальною метою.

У загальному, на вибір способу вчинення кримінального правопорушення впливають об'єктивні (зовнішні) й суб'єктивні (внутрішні) чинники. На спосіб суттєво впливають умови, у яких виконуються протиправні дії.

Індивідуальні характеристики особи правопорушника детермінують спосіб вчинення кримінального правопорушення. Однак, є загальні закономірності, притаманні вчиненню кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі.

Підготовка до вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі складається із декількох взаємопов'язаних між собою етапів протиправної діяльності за умови їх ретельного планування. Нерідко, особи розпочинають свою діяльність із забезпечення корупційними зв'язками, підробленими документами, розроблюється детальний план протиправних дій.

Крім того, застосовуються такі заходи з підготовки до вчинення кримінального правопорушення:

- вибір об'єкта посягання. Здебільшого здійснюється або проведенням розвідувальних дій, інформації від інших осіб;
- вивчення об'єкта посягання й обстановки, в якій правопорушнику чи співучасникам доведеться діяти;
- обрання найбільш ефективного способу безпосереднього заволодіння майном, цінностями, заподіяння збитків, спричинення шкоди для життя і здоров'я особи, а також підготовка необхідних технічних засобів, засобів та знарядь, за допомогою яких буде реалізований протиправний намір;
- вибір способу приховання слідів кримінального правопорушення, в тому числі приховання чи збуту викраденого;
- попередня змова між співучасниками кримінального правопорушення, розподіл ролей.

Ускладненість визначення конкретного місця вчинення кримінального правопорушення пов'язана також з тим, що місце безпосереднього вчинення протиправного діяння (місце, де виконувались дії об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення) та місце настання шкідливих наслідків (місце, де наставав результат протиправного діяння) не збігаються [5, с. 143]. Так, вказану проблематику можна висвітлити в контексті організації розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Зокрема, у теперішніх умовах слідча практика стикнулася із поширенням нових видів та способів вчинення кримінальних правопорушень. В свою чергу, для

забезпечення розслідування, потребує удосконалення і організація проведення судових експертиз в кримінальному провадженні [6, с. 56-57], а також інших слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів.

Володіння слідчою ситуацією в процесі розслідування кримінального правопорушення, дозволяє слідчому висунути обґрунтовані слідчі версії та визначити подальші напрями розслідування, оптимально поєднавши послідовність слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, застосовуючи найбільш ефективні тактичні прийоми, комбінації та операції при взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими службами з метою розслідування кримінального правопорушення, встановлення особи, яка його вчинила, а також встановлення причин та умов його вчинення[7, с. 232].

Отже, криміналістичній характеристиці кримінальних правопорушень, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, притаманні такі особливості: 1) відображення у способі дій правопорушника під час вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, утворення відповідної слідової інформації, зв'язок із іншими елементами криміналістичної характеристики; 2) спосіб вчинення є складовою механізму протиправної діяльності у кримінальних правопорушеннях, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі; 3) місце підготовки, реалізації протиправного умислу, утворення слідової картини та настання наслідків – у переважній більшості випадків – не збігаються, мають різні просторово-часові характеристики; 4) особа правопорушника у більшості випадків має корупційні зв'язки і використовує їх під час реалізації протиправної діяльності; 5) слідова картина є інформативною, різною є її локалізація та ін.

Список використаних джерел:

1. Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях за видами економічної діяльності за 2023 рік. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Кримінальний кодекс України : затв. Законом України від 05 квіт. 2001 р. № 2341–III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.
4. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 19 с.
5. Криміналістика : підручник / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. [2-ге вид., вип. і допов.]. Київ : Атіка, 2001. 544 с.
6. Chornous, Yu., & Leliuk, T. (2023). Organization of forensic examinations in criminal proceedings as a condition for the effectiveness of the investigation of criminal offences. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 13(2), 50-62. <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.50>
7. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 700 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кірик Алла Юріївна,

*доктор філософії з права, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПРАВООХОРОННІЙ СФЕРІ

З моменту створення перших європейських співтовариств, питання співпраці правоохоронних органів держав-членів не піднімалось, оскільки на той час вже існував Інтерпол. Згодом, міністри внутрішніх справ держав-членів наголосили на необхідності посиленої співпраці правоохоронних органів через зростаючі загрози.

Слід зазначити, що 1976 рік ознаменувався співробітництвом поліції між державами-членами через «Групу Треві», міжурядову мережу представників міністерств юстиції та внутрішніх справ[1]. Вже у 1992 році Маастрихтським договором було закріплено положення про поліцейську співпрацю задля боротьби з тероризмом, торгівлею наркотиками та будь-якими іншими формами транскордонної злочинності.

Також договір встановив принцип створення Європейського поліцейського офісу (далі - Європол), який спочатку мав форму підрозділу боротьби з наркотиками. Конвенція про Європол була підписана 26 липня 1995 року, хоча офіс офіційно розпочав свою роботу лише 1 липня 1999 року на основі розширених повноважень, наданих Амстердамським договором[1].

Ефективна поліцейська співпраця є ключовим фактором у перетворенні Союзу на територію свободи, безпеки та справедливості, засновану на повазі до основних прав. Транскордонне співробітництво між правоохоронними органами спрямоване на запобігання, виявлення та розслідування злочинів у всьому Європейському Союзі. На практиці ця співпраця в основному стосується серйозних злочинів, таких як організована злочинність, торгівля наркотиками, відмивання грошей, підробка євро, торгівля людьми, кіберзлочинність і тероризм[1].

Сьогодні Європол є правоохоронним агентством Союзу, чия місія полягає в тому, щоб зробити Європу безпечнішою шляхом підтримки та зміцнення діяльності поліції та інших правоохоронних органів держав-членів та їхньої взаємної співпраці у запобіганні та боротьбі з серйозними злочинами чи іншими злочинами, які зачіпають спільні інтереси. Ця місія реалізується через інформаційну систему Європолу, яка є центральною базою даних кримінальної та розвідувальної інформації.

Загалом діяльність Європолу включає:

- сприяння обміну інформацією між офіцерами зв'язку, направленими державами-членами до Європолу як представників національних правоохоронних органів;
- проведення оперативного аналізу;
- підготовка стратегічних звітів та аналізу злочинності на основі інформації та розвідувальних даних від держав-членів та третіх сторін;
- надання експертизи та технічної підтримки для розслідувань та операцій, що проводяться в ЄС.

У міру необхідності для виконання своїх завдань Європол може встановлювати та підтримувати відносини співпраці з органами влади третіх країн. Агентство співпрацює з третіми країнами на основі оперативних угод, стратегічних угод і робочих домовленостей[2].

Європол уклав угоди з Албанією, Австралією, Канадою, Колумбією, Македонією, Ісландією, Молдовою, Чорногорією, Норвегією, Сербією, Україною, Швейцарією, Ліхтенштейном, Монако, Сполученими Штатами Америки та іншими країнами. Метою цих угод є налагодити відносини співпраці між Європолом і цими державами з метою підтримки як держав-членів ЄС, так і третіх країн у їхній боротьбі з транснаціональною злочинністю.

Саме тому Сторони погоджуються обмінюватися спеціальними знаннями, загальними звітами про ситуацію, результатами стратегічного аналізу, інформацією про процедури кримінального розслідування, інформацією про методи попередження злочинів, а також брати участь у навчальних заходах і надавати консультації та підтримку в окремих кримінальних розслідуваннях[3, с. 16].

Між Україною та Європолом діє Угода про оперативне та стратегічне співробітництво(далі – Угода) [4]. Стратегічні угоди передбачають, що Сторони посилюють співпрацю з метою запобігання, виявлення, припинення та розслідування тяжких форм транснаціональної злочинності.

Національним контактним пунктом для України, який діє як центральний контактний пункт між іншими компетентними органами України та Європолом визначено відділ по взаємодії з Європолом Національної поліції України. Слід зазначити, що обмін інформацією відбувається не лише через Національний контактний пункт, у разі необхідності не виключається можливість прямого обміну інформацією між компетентними органами України та Європолом.

Компетентними органами є всі державні органи України, відповідальні за запобігання та боротьбу зі злочинністю. До таких органів відноситься: Національна поліція України;Міністерство внутрішніх справ України; Адміністрація Державної прикордонної служби України;Департамент захисту національної державності Служби безпеки України та Штаб Антитерористичного центру при Службі безпеки України;Бюро економічної безпеки України;Державна служба фінансового моніторингу України;Національне антикорупційне бюро України;Офіс Генерального прокурора України;Державне бюро розслідувань;Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів;Національне агентство з питань запобігання корупції України.

Посилення співпраці в рамках Угоди відбувається шляхом направлення офіцерів зв'язку від України, однак Європол може прийняти рішення направити в Україну власних офіцерів зв'язку. Для виконання своїх обов'язків офіцерам надається прямий доступ до національних баз даних.

Співпраця Європолу та України є важливою, оскільки Україна є пріоритетним партнером Європейського Союзу. Обмін інформацією є одним з основних завдань співпраці, оскільки це дозволяє Сторонам боротись з організованою злочинністю, злочинами, пов'язаними з наркотиками та економікою, торгівлею людьми та контрабандою.

Перш за все, обробка персональних даних є основною діяльністю Агентства. Персональні дані обробляються Європолом з метою сприяння обміну інформацією, проведення аналізу інформації або здійснення перевірки, спрямованої на встановлення зв'язків між конкретною особою та іншими особами. Європол обробляє інформацію, надану йому державами-членами, установами ЄС, третіми країнами та міжнародними організаціями, а також приватними особами. Крім того, Агентство обробляє інформацію, отриману із загальнодоступних джерел [5].

Після російського вторгнення в 2022 році Європол активно підтримує Україну. Серед заходів, які були проведені варто відмітити налагодження активної взаємодії з українськими правоохоронними органами через Українського офіцера зв'язку у штаб-квартирі Європолу та підтримка конкретних запитів від Українського бюро зв'язків. Також було створено оперативну групу експертів OSINTдля сприяння розслідуванням військових злочинів, скоєних в Україні, які проводяться Україною, іншими країнами, а також Міжнародним кримінальним судом. У питаннях обміну знаннями відбуваються проведення підвищення кваліфікації зі стратегічного аналізу для правоохоронних органів України для підтримки роботи, яку проводить ситуаційний центр МВС [6].

Таким чином, співпраця з третіми країнами має вирішальне значення для успіху роботи Європолу, оскільки успішна боротьба з тероризмом та організованою злочинністю вимагає співпраці за межами держав-членів ЄС. Співпраця Агентства з Україною є важливою, оскільки вона підтримуватиме та посилюватиме боротьбу з організованою

злочинністю та сприятиме зміцненню міжнародного співробітництва правоохоронних органів. Для України така співпраця дає українським правоохоронним органам можливість обмінюватися інформацією з європейськими колегами та вдосконалювати свої знання та навички.

Список використаних джерел:

1. Policesooperation. *FactSheetsontheEuropeanUnionEuropeanParliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/156/cooperation-policiere>
2. Relationswithpartners. *EuropeanUnionAgencyforLawEnforcementCooperation*. URL: <https://www.europol.europa.eu/relations-partners>
3. AlessandroRosano, “ProtectingEuropebeyonditsBorders: TheAgreementsbetweenEuropolandThirdStatesorInternationalOrganizations,” *CadernosdeDereitoActual* 4 (2016): 9-21. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268412366.pdf>
4. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво від 14.12.2016 р. № 984_001-16. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#n49
5. Моїсеева А. Що потрібно знати про Європол та його співпрацю з Україною? *Golaw*. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/shho-potribno-znati-pro-yevropol-ta-jogo-spivpraczu-z-ukrayinoyu/>
6. Europol’ssolidaritywithUkraine.*EuropeanUnionAgencyforLawEnforcementCooperation*. URL: <https://www.europol.europa.eu/europol%E2%80%99s-solidarity-ukraine>

Присяжна Анна Василівна,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ

Побудова результативної процедури притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності за вчиненні ними дисциплінарні проступки є дієвим методом для побудови нової прогресивної системи прокуратури. Разом з тим, досконала процедура притягнення до дисциплінарної відповідальності може відігравати роль важливої гарантії незалежності прокурора.

Розглядаючи поняття дисциплінарної відповідальності прокурорів, з доктринальної точки зору, вона є особливим, самостійним видом юридичної відповідальності, яка застосовується у професійній діяльності спеціальних суб’єктів – прокурорів. Ще одним підтвердженням того, що дисциплінарна відповідальність прокурорів є спеціальним видом відповідальності є те, що підстави дисциплінарної відповідальності, процедура дисциплінарного провадження, орган, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів, види дисциплінарних стягнень, які накладаються на прокурорів, порядок їх накладення та зняття, а також оскарження рішень дисциплінарного органу все це передбачено спеціальним законам – «Про прокуратуру» [1].

Що стосується підстави юридичної відповідальності то в юридичній літературі вона розглядається у двох напрямках - правовому і фактичному. Правовий аспект підставою відповідальності розглядає наявність у законодавстві держави правової норми, яка регулює певні відносини. Фактичний, у свою чергу – вчинення протиправної, забороненої правом дії (бездіяльності), тобто мається на увазі вчинення правопорушення. Тут напрошується висновок, що без правопорушення немає відповідальності [2, с. 115]. Тому фактичною підставою для дисциплінарної відповідальності прокурора є вчинення ним дисциплінарного проступку.

Все ж є недосконалим у законодавчому регулюванні дисциплінарної відповідальності прокурорів відсутність визначення поняття «дисциплінарний проступок прокурора», а також складу такого проступку. Така ситуація призводить до неефективності та певної невизначеності у застосуванні дисциплінарної відповідальності до прокурорів.

Відповідно до положень Закону України «Про прокуратуру» усі дисциплінарні функції знято з Генерального прокурора та керівників відповідних прокуратур та передано їх до спеціально утвореного незалежного органу. Такий перехід відбувся у 2017 році і розпочала свою діяльність Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів (далі - КДКП), що безсумнівно є позитивним кроком законодавця. Але відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113- IX [3] діяльність КДКП було припинено. Рівно за два роки (з початку жовтня 2021 року) кваліфікаційно-дисциплінарний орган прокурорів відновив свою роботу у новому складі як відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження. Правове регулювання діяльності відповідного органу у дисциплінарному провадженні не зазнало принципових змін, якщо порівнювати з періодом діяльності КДКП.

Відповідно до ч. 1 ст. 46 Закону «Про прокуратуру» Секретаріат відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, у день надходження дисциплінарної скарги реєструє її та за допомогою автоматизованої системи визначає члена відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, для вирішення питання щодо відкриття дисциплінарного провадження. Також у цій статті зазначаються й підстави для відмови у відкритті дисциплінарного провадження (ч.2) [1]. Але слід зазначити, що в Законі нічого не сказано про можливість оскарження рішення відповідного органу про відмову у відкритті дисциплінарного провадження. З цього приводу Велика Палата Верховного Суду зазначає, що відсутність у національному праві можливості оскаржити рішення про відмову у відкритті провадження як розумне обмеження в процедурі дисциплінарної відповідальності прокурора покликане не перевантажувати судову систему. Але все ж варто надати можливість оскарження таких рішень, а Верховному Суду переглянути свою практику в цьому напрямку.

Цікавим моментом є питання, а чи відкривати дані про прокурора (прізвище), який притягується до дисциплінарної відповідальності? В ч. 4 ст. 45 Закону зазначається, що прізвище, ім'я, по батькові прокурора, щодо якого надійшла дисциплінарна скарга, не підлягають оприлюдненню до моменту прийняття рішення у справі [1]. Проте в цій ситуації можна вказати на важливе «але», оскільки дисциплінарне провадження щодо прокурора не є його приватною справою, а, навпаки, пов'язано з його публічним статусом та здійсненням владних повноважень. А тому, вся інформація про подану скаргу та відкриття дисциплінарного провадження належить до інформації про здійснення прокурором посадових повноважень. Підтвердженням цього є положення абз. 2 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про захист персональних даних», де вказується, що не є конфіденційною інформацією персональні дані, що стосуються здійснення особою, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень [4]. Тому не буде порушенням Закону поширення інформації про прокурора, щодо якого надійшла скарга або відкрите дисциплінарне провадження.

Розгляд дисциплінарного провадження здійснюється з дотриманням засади змагальності. Хоча в Законі про це чітко не зазначається, але аналізуючи положення ст. 47 можна зробити такий висновок. Ще одним підтвердженням є п. 111 Положення про порядок роботи відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, де зазначається, що розгляд висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора відбувається на засадах змагальності [5]. Так, можна зазначити, що на заявника в дисциплінарному провадженні чітко не покладено обов'язок доводити наявність у діяч прокурора дисциплінарного проступку. Але, аналізуючи зміст ст.ст. 46 і 47 Закону України «Про прокуратуру» приходимо до висновку, що все ж таки обов'язок доведення факту вчинення прокурором дисциплінарного проступку покладено на члена відповідного органу,

який підготував висновок про наявність дисциплінарного проступку прокурора. Ще раніше члени КДКП вказували, що на першому етапі їхньої діяльності заявник був виключений зі змагальності, і вона реалізовувалася між членом Комісії-доповідачем та прокурором, щодо якого здійснювалося дисциплінарне провадження. Але вже пізніше, з моменту діяльності відповідного органу, його члени твердо вирішили відмовитися від такого підходу і сформували свою практику розгляду дисциплінарних проваджень щодо прокурора таким чином, що змагальність має реалізовуватися між заявником та прокурором. Підтримуючи таку позицію можна стверджувати, що змагальність у дисциплінарному провадженні має реалізовуватися між заявником та членом відповідного органу, з одного боку, та прокурором – з іншого.

Підтвердженням такої думки є п.103 Положення, який закріплює, що відкликання або відмова від дисциплінарної скарги не може бути підставою для закриття дисциплінарного провадження.

Відповідно до Закону «Про прокуратуру» на прокурора за результатами дисциплінарного стягнення може бути накладено одне із трьох дисциплінарних стягнень (догана; заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду (крім Генерального прокурора); звільнення з посади в органах прокуратури). Але існування таких видів дисциплінарного стягнення вказує на те, що відповідний орган допускає порушення принципу верховенства права, коли має місце відмови притягувати Генерального прокурора до дисциплінарної відповідальності і тим самим вдаючись до закриття проваджень, оскільки до Генерального прокурора є неможливе застосування дисциплінарного стягнення. А тому такий підхід законодавця порушує ще й принцип єдності статусу прокурорів.

Одним із дискусійних питань є те чи потрібно залишати в Законі можливість оскарження рішення відповідного органу за результатами дисциплінарного провадження до суду та Вищої ради правосуддя. Є думки, щоб уникнути дублювання процедури оскарження рішень відповідного органу до вказаних органів. Такої ж позиції дотримано у ст. 140 Спільного висновку Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи щодо проекту Закону України «Про прокуратуру» [6], де зазначається, що таким повноваженням варто наділити виключно суд. Але з таким неможливо погодитись, оскільки у п. 1 ч. 1 ст. 131 Конституції України зазначено, що до повноважень Вищої ради правосуддя належить розгляд скарг на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності як судді, так і прокурора [7].

І на кінець, погоджуючись із своїм вчителем В.В. Долежаном, доцільно все ж питання дисциплінарної відповідальності працівників прокуратури вирішувати на рівні окремого нормативного акта, який сприятиме підвищенню рівня державної відповідальності прокурорів за неухильне додержання законів у своїй власній діяльності і головним завданням якого повинно бути зміцнення службової дисципліни у поєднанні із суттєвою демократизацією взаємовідносин працівників у прокуратурі [8, с. 14–15].

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n486> (дата звернення 27.04.2024 р.)
2. Подкопаєв С. В. Проблема фактичної підстави дисциплінарної відповідальності суддів. Сучасні проблеми права, державної безпеки життєдіяльності людини, формування громадянського суспільства: матеріали секції № 9 першої обласної конференції молодих науковців «Тобі, Харківщину, пошук молодих». Х.: Нац. юрид. акад. України. 2002. С. 115–117.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закону України від 19 вересня 2019 року № 113- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text> (дата звернення 27.04.2024 р.)

4. Про захист персональних даних: Закону України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення 27.04.2024 р.)
5. Положення про порядок роботи відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження: прийнято всеукраїнською конференцією прокурорів 27 квітня 2017 р. URL: <https://kdkp.gov.ua/page/approved-documents> (дата звернення 27.04.2024 р.)
6. Спільний висновок Венеційської комісії і Директорату з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи щодо проекту Закону «Про прокуратуру України», ухвалений на пленарному засіданні Венеційської комісії 11- 12 жовтня 2013 року, CDL-AD(2013)025 URL: <https://rm.coe.int/1680097f7d> (дата звернення 27.04.2024 р.)
7. Конституція України. Основний Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 27.04.2024 р.)
8. Долежан В.В. Прокуратура потребує демократичного Дисциплінарного статуту. 2006. № 1. С. 13–16.

Налуцишин Роман Вікторович,

*магістр права, асистент кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПРИНЦИПИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В ІСЛАМІ

У країнах Сходу мусульманське право завжди було основоположним фактором державності і виступало не лише як система норм, але й не в останню чергу як універсальна політико-правова доктрина.

Виокремлюючи державний характер Ісламу, мусульманське право завжди перебувало в центрі його вивчення і, будучи системою норм, сприймалося ще й як універсальна політико-правова доктрина.

Принципи мусульманського права відрізняються від інших правових систем етичними, моральними, релігійними установками.

Згідно з Ісламом та його політикою, Правосуддя є - вимір стану всього суспільства та держави, його безпеки та стабільності. Бо справедливе, вільне і незалежне від будь-якого виду влади, політичних і соціальних груп, національних чи расових ознак Правосуддя (Судова система) - є основним мірилом рівня справедливості в суспільстві, рівного ставлення держави до своїх громадян.

Провідним принципом ісламського правосуддя називають Справедливість, згадану в багатьох аятах Корану: «Якщо ж будеш судити їх, то суди між ними справедливо» (5:42), «... і мені наказано бути справедливим до вас» (42:15) [1].

Саме місце і роль Правосуддя відображає рівень довіри, поваги громадян до законів, наявність верховенства Права (законів), а не політичного, національного чи соціального статусу, зв'язків і кількості грошей.

Відмінність ісламських принципів Правосуддя і законів у тому, що їхнім автором є не людина, а Аллаг. Тому, Правосуддя в Ісламі, і право судити належить тільки Аллагу. Однак Аллаг делегував право суспільству здійснювати справедливе правосуддя на цій землі з умовою слідування Його божественним принципам на основі Шаріату.

Шаріат як система вибудовується на базисних засадах віри, і містить елементи конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного, міжнародного, сімейного та процесуального права, а також моральні, етичні та поведінкові норми, і все це в результаті формується в гармонійну систему ісламського Правосуддя (Судової системи).

Ісламське Правосуддя (Судова система), як вищий і незалежний Арбітр, виходить із принципів здійснення Справедливого Правосуддя і нагляду за виконанням або відхиленням від встановлених принципів і законів.

Перший принцип, виходить із самих цілей Шаріату та політики Ісламу, а це балансування між максимальним залученням суспільних благ (масаліх) для суспільства, прозорість судової системи, рівність перед законом, справедливість у застосуванні закону та судових рішеннях.

Норми Шаріату побудовані на інтересах усіх людей, гарантуванні безпеки (захист прав індивіда і прав суспільства), балансі між правами більшості та меншості. Тобто захист від диктатури більшості над меншістю (від суспільства над свободою індивіда чи групи) і захист від диктатури меншості над більшістю (від влади чи політичних, олігархічних груп над суспільством).

Другий принцип Шаріату, краще помилитися в прощенні, ніж у покаранні. У Корані Аллаг каже: «Якщо хтось уб'є душу не як помсту за душу й не як помсту за нечестя на землі, то це прирівнюється до вбивства всіх людей. А хто вбереже душу, той наче збереже життя всім людям» (5:32) [1].

Тобто вся система побудована на стримуванні і протипагах, оскільки ісламському Правосуддю (Судовій системі) надається величезне, стратегічне значення. Правосуддя в

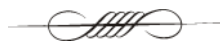
Ісламі - це більше ніж просто суд у світському розумінні. Бо від Правосуддя (Судової системи) в Ісламі залежить стабільність у країні. І найголовніше - несправедливість або явні порушення в ісламському Правосудді підривають авторитет божественності Шаріату. Тому головний принцип ісламського Правосуддя - справедливість і безпека.

Третій принцип, набагато важливіше не покарання людини, а її каяття, а також примирення сторін (Сулх) через відплату і прощення. Тому в ісламському Правосудді важливий індивідуальний підхід до кожної людини. Має значення все - особистість злочинця, його соціальне становище, причини скоєння злочину. У Корані Аллаг каже: «відплатою за зло є таке ж саме зло. Та якщо хто простить і встановить мир, винагорода його буде за Аллагом!» (42:40) [1].

Ісламське Правосуддя нерідко виступає в ролі посередника, перемовника між сторонами. Мета шаріату - не просто покарати, а виправити того, хто оступився або злочинця. Згідно з ісламським підходом Судді - це лікарі. Їхнє завдання - виписати правильний рецепт: і для потерпілої сторони, і для злочинця, і для суспільства. Шаріат використовує дуже гнучко будь-які інструменти.

Список використаних джерел:

1. Коран. Переклад смислів українською мовою / Переклад за арабської Михайла Якубовича. К.: ДУМУ «УММА» 2017. 608 с.

Шабатура Максим Вікторович,

аспірант кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄДНАННЯ І ВИДІЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У РАЗІ УКЛАДЕННЯ УГОД

Відповідно до вимог ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. КПК України 2012 року містить істотні новели, зокрема передбачено низку особливих порядків кримінального провадження, При застосуванні правових норм інституту об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування у згаданих особливих порядках виникають труднощі, має місце неоднакове застосування кримінального процесуального законодавства.

У науці кримінального процесуального права здійснювалися дослідження об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування кримінального провадження здійснювалися такими вченими, як І. Є. Биховський, С. О. Денисов, Д. В. Дробінін, В. С. Зеленецький, В. В. Козій, І. Ю. Потьомкін, В. А. Рязанцев, М. Є. Токарева та ін.

У тих ситуаціях, якщо у провадженні беруть участь один потерпілий і один підозрюваний, то питання укладання угоди, її розгляду та затвердження детально врегламентовані законодавством. Якщо ж підозрюваних (обвинувачених) два і більше, а угоди укладає лише один з них, наше законодавство не містить достатньо деталізованих процедур вирішення спірних ситуацій. До прикладу, якщо один з підозрюваних укладає угоду, це безумовною підставою виділення в окреме провадження відповідних матеріалів. Іноді виникають проблемні питання, якщо суд не затверджує угоду про примирення (чи визнання вини), оскільки у разі незатвердження угоди процесуальна діяльність повинна відбуватися у звичайному порядку.

Відповідно до ч. 7 ст. 484 КПК України у випадках, якщо суд відмовляє в затвердженні угоди, то у такому разі досудове розслідування продовжується у загальному порядку. Відповідно до ч. 3 ст. 324 КПК України у разі відмови в затвердженні суд повертає кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування.

Процесуальне рішення про затвердження чи незатвердження угоди в кримінальному провадженні приймається в стадії підготовчого провадження, тому наявна можливість прийняття рішення про призначення такого провадження до розгляду в судовому засіданні. Таким чином, кримінальні провадження, наприклад - про кримінальні правопорушення вчинені у співучасті можуть перебувати в різних стадіях процесу. Це унеможливорює постановку і вирішення питання про їх об'єднання в одне провадження. У таких випадках, обвинувальний акт слід повертати прокурору і вже в стадії досудового розслідування визначитися з питанням про об'єднання згаданих проваджень. Більше того, якщо доказами є документи, то практично можливо вирішувати питання про виготовлення та засвідчення копій. Однак речові докази існують як правило в єдиному екземплярі і якщо поставити питання про їх дослідження у двох різних провадженнях, то виникає практична проблема їх витребування, при цьому перед слідчим постає задача отримання від слідчого судді дозволу на тимчасовий доступ до таких предметів. Таким чином, відбувається процесуальна діяльність у якій відсутня фактична потреба, тобто можна вести мову про надмірний формалізм. Більше того, можливі ситуації відмови слідчого судді у наданні необхідного дозволу.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Законодавство України*. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>
2. Волкотруб С.Г. Особливості оскарження процесуальних рішень щодо угод у кримінальних провадженнях. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2023. №. 6. С.514-516.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі
реформування кримінальної юстиції***

***збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 10 травня 2024 року)***

Відповідальний редактор – *Крушинський С.А.*

Комп'ютерний набір – *Нікіфорова Т.І.*

*Зображення на титульному аркуші з
<https://e-learning.iir.edu.ua/enrol/index.php?id=1025>*

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8
Тел.: (382) 71-75-91, (382) 71-80-80
Ел. адреса: nauka@univer.km.ua www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6982 від 19.11.19 р.